

MAGYARORSZÁG ÉS A RÓMAI
SZENTSZÉK
III.

Exquisitae lucubrationes Cornelio Szovák
amicabiliter dicatae

Szerkesztette
TUSOR PÉTER, KANÁSZ VIKTOR

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series I

Collectanea Vaticana Hungariae

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Előadások a Fraknói Nyári Akadémián 10.

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
és a BTK Moravcsik Gyula Intézet (ELKH)

*Published by the Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Institute
and the BTK Gyula Moravcsik Institute (ELKH)*

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors*, 2022

ISSN 1786-2116

ISBN 978 615 6448 19 4

ISBN ebook 978 615 6448 20 0

Felelős kiadó

Publisher responsible

a Gondolat Kiadó igazgatója

the Director of "Gondolat" Publishing House

Szerkesztette, szedte és tördelte - *Typography*

a *Typographia Canisiensis*

Mutató - *Index*: Gy. Sági

Olvasószerkesztő - *Corrector*: T. Kruppa, R. Oláh P.

Borítóillusztráció - *Coverillustration*: G. Xantus

Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*

a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

EGY ZÁGRÁBI KANONOK FELLEBBEZÉSE RÓMÁBA
PÁZMÁNY ELLEN
(gróf Erdődy János letétele az egri püspökségről, Sopron, 1625)*

I. ELŐJÁRÓBAN

FRANKÓI VILMOS és történésztársai római munkásságának alapkonceptiója, sőt inkább motivációja volt a felismerés, melyet mottószerűen FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ fogalmazott meg. Eszerint „Magyarország történelmét az olaszországi, s első sorban a vatikáni levéltárak ismerete nélkül megírni nem lehet.”¹ A ma öröndetes reneszánszát élő mondást² a pozitívizmus idején elsősorban a középkorra értették, mint ahogy a *Monumenta Vaticana Hungariae* súlypontja is a 14–15. századra esett.³ A tétel azonban bizonyos szempontból a kora újkorra is érvényes. Bizonyos kérdések, mi több, eddig jószerével létiükben ismeretlen történelmi fordulópontok – határhelyzeteknek is nevezhetnénk őket –, a vatikáni kutatások erőterében kerültek, kerülhetnek feltárára, megismerésre és megismertetésre.⁴

Az Erdődy János egri püspökre (1616–1625) irányuló korábbi vizsgálatunk a 17. századi *processus informativus*-projekthez kapcsolódóan helyzete el az ifjú arisztokrata rejtőzködő személyét és pályáját a magyar egyház- és köztörténetben. Előző tanulmányunk a frascati *Villa Belvedere*-ben őrzött, 1617. évi tanúkihallgatási jegyzőkönyv, illetve kontrollforrások segítségével vitt közelebb az egri egyházmegye legkevésbé ismert⁶

* Készült az ELKH TKI 30 207. sz. kutatócsoporti támogatással.

¹ FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ, *A pápai levéltárak*, Századok 18 (1884) 66–73, 73.

² Például KANÁSZ VIKTOR: *Eger és a szentszéki diplomácia. Girolamo Martinengo jelentései Eger 1552. évi ostromáról*, Itália öröksége Egerben (Konferencia-tanulmányok, Eger, 2021. szept. 23–24.), szerk. Szilasi Ágota, Eger, s.a. (35. j.).

³ Vö. MVH I/1–6, Budapest 1887–1891 (Pápai tizedszedők, Gentilis bíboros iratai; IX. Bonifác bullái; Szentlélek-társulat anyakönyve; Mátyás király levelei). A *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis* (Budapest 1896–1907) négy kötetének évszámai magukért beszélnek (1103–1276. 1276–1415. 1416–1492. 1492–1526).

⁴ Például Fráter György bíboros meggyilkolásának előzményei, körülményei. Legújabbán lásd KANÁSZ VIKTOR doktori disszertációját: *Magyarország és a Szentszék a 16. század közepén. Girolamo Martinengo nunciuss és Magyarország (1550–1554)*, Pécs 2022.

⁵ Genezisére, dimenzióra: TUSOR PÉTER: *Magyar püspökök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei 1605–1711 (Historiográfia és projektterv)*, Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században (CVH I/15), szerk. Tusor Péter–Szóvák Kornél–Fedeles Tamás, Budapest–Róma 2017, 243–315; vö. alább 7. 21. 23. j. is. – Kutatásunk felső időhatára 1711. A 18. századi jegyzőkönyvek módszeres feltárára: TÓTH TAMÁS, *A 18. századi magyar püspöki processzusok a Vatikáni Titkos Levéltárban*, CVH I/15, 317–335.

⁶ Vö. SUGÁR ISTVÁN, *Az egri püspökök története* (Az egri főegyházmegye schematizmusa 1), Budapest 1984, 295–296.

kora újkori főpásztorához, családjához és környezetéhez.⁷ „Kutatás-ismeretelméletileg” is tanulságos elemzés nyomán próbáltuk megállapítani a főpap pontos születési dátumát a már régóta ismert halálozási mellé. A kinyert biográfiai alapadatok a következők: Varasdon, 1590. június 24-én született, és vélhetően ugyanott halt meg, 1626. augusztus 13-án. Szülei vallását tekintve anyja, Ungnád Mária eredetileg lutheránus volt, férjhezmenetele után katolizált, megbízható tanúvallomás szerint Erdődy János világra jötté előtt két évvel. Apját, az 1558-as születésű Erdődy Tamás horvát bánt, illetve tárnokmester egybehangzóan katolikus születésűnek mondták a kánoni eljárás tanúi. Ebből az következik, hogy a biztosan protestáns születésű főúr katolizálásának az eddig feltételezetteknel (17. század első évtizede, 16. század utolsó évtizede) régebben kellett bekövetkeznie. Mindenesetre jóval korábban, mint feleségének, Erdődy János anyjának a kivizsgálás során a tanúk által egyöntetűen bemondott, 1587/88-ra tehető felekezetváltása.⁸

Tanulmányait Eger majdani püspöke 1606. március és 1610. május között fele-fele részben végezte Bolognában, majd Pármában. Utóbbi helyre három szemeszter elvégzése után ment át. Bolognába már a kisebb egyházi rendek birtokában érkezett. 1611. októbertől három évig Ingolstadtban tanult teológiát, ennek végeztével, 1614-ben szentelték pappá. Stúdiumait követően visszatért Horvátországba. Egyházi funkciót nem töltött be. Családi birtokán lakott – valószínűleg születési helyén, a varasdi kastélyban. Jámbor életvitelét, vallási erényeit a szokásos sablonokon túl méltatták a kánoni vizsgálat tanúi Prágában tett, 1617. áprilisi vallomásukban. A világtól elzárt életmód alapja nem egyfajta különleges életszentség, hanem az ifjú gróf komoly mentális betegsége volt. Elmeállapota súlyosságát nem tudjuk megállapítani.⁹

A forrásokból nyilvánvaló, hogy Erdődy János mindvégig zágrábi kanonokból, egyháziakból álló gondokság alatt állt. A kánoni kivizsgálási eljárás fő tanúja, Jagustich Pál zágrábi olvasókanonok saját elmondása szerint végig vele volt Bolognában, Pármában és Ingolstadtban. Bolognában két további gondviselő „mentorát” azonosíthatjuk Bozdogh Mártonnak, illetve annak a Verbanovich Gáspárnak személyében, aki 1626-ban a fiatalon elhunyt főpap síremlékét állíttatta a zágrábi székesegyházban. Az Erdődyvel kapcsolatos pármai/bolognai, ingolstadti nyomtatott kiadványok mögött e stáb munkáját kell keresnünk. A díszes kiállítású, mindenféle gondosan osztogatott tézisek, ünneplő kötetek sajátos intellektuális reprezentációként az ifjú főúr szellemi fogyatékát voltak hivatottak kompenzálni, pontosabb leplezni.¹⁰

⁷ TUSOR PÉTER, *Egy egri püspök itáliai iratai 1617-ből (Erdődy János kánoni processzusa a frascati Aldobrandini-levéltárban)*, Itália öröksége Egerben, s.a. A tanulmányban feldolgozott, illetve részlegesen közölt jegyzőkönyv és mellékletei lelőhelye: Archivio Storico Aldobrandini, Frascati (Villa Belvedere), Documenti Storici, n. 17/13.

⁸ További irodalommal és forrásokkal lásd az előző jegyzetben található tanulmányunkat (TUSOR PÉTER, *Egy egri püspök*, i.m.).

⁹ Uo. – Vö. alább a 21. j.-t.

¹⁰ Uo. Itt jegyezzük meg, utólag, hogy az előző tanulmányunkban alaposabban vizsgált ingolstadti kiadvány távlatosan némileg átgondolatlan volt. A *panegyricus* ugyanis évre, napra pontosan közölte a születési dátumot, melyet aztán pár év múlva gondosan igyekeztek kozmetikázni, és a püspökszenteléshez előírt 30. életévhez

Az itáliai, németországi taníttatás és peregrináció, a pazar kiadványok sora jól felépített családi stratégia elemeit alkották. Az apa, Erdődy Tamás törekvése a családja felemelkedését megalapozó, egy évszázaddal korábban birtokolt egyházi pozíciók „visszaszerzésére”, illetve állandósítására tökéletes megfelelést mutat az itáliai arisztokrata famíliák hasonló gyakorlatával a kora újkorban. Az egyszerre társadalmi, politikai befolyást s anyagi gyarapodást hozó, spirituális dimenziókat nyitó tervek elé azonban súlyos *human resource* akadályok hárultak. Az idősebb fiú, az 1604-ben apja által szerémi püspöknek kineveztetett István 1606-ra megvakult. Helyére Jánost nem sikerült azonnal előléptetni. Egy évtizednyi folyamatos udvari érdekérvényesítés kellett hozzá, mire a fiatalabb családtag püspöki székbe kerülhetett.¹¹ Igaz, ekkor Magyarország egyik legjelentősebb javadalmát, az egri püspökséget kapta meg.¹²

Maga a kinevezés 1616-ban történt, az iratokat viszont csak 1617. március 12-én bocsátotta ki az udvari magyar kancellária. Az aktusra ugyanazon politikai erőterében, a magyarországi Habsburg-utódlás összefüggésében kell tekintenünk, mint Pázmány előléptetése kapcsán. Esztergom érsekével ellentétben viszont Eger püspöke végül nem nyerte el a pápai megerősítést. Az egészen a római szakaszig gördülékeny kánoni eljárás a Kúriába érve hirtelen leállt. Okát csak találgathatjuk. Vélhetően valamilyen, a kinevezett püspök alkalmatlanságáról az Örök Városba eljutó, eljuttatott információ okozhatta ezt. Vagy pusztán csak a kánoni korhatár hiánya tette, habár a nem túl nagy hiátust a prágai nunciatúrán nem tartották súlyos problémának.¹³ Már az illetékes bíborosoknak a tartalmi és formai követelményeket hitelesítő aláírása sem található meg a jegyzőkönyv végén.¹⁴ Ez pedig

közelíteni. – Saját kutatásunk mellett főként VERESS ENDRE adattárára támaszkodtunk. *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1224–1864* (MHI 3), Budapest 1941, 388–389.

¹¹ A szakirodalomban feltűnik Erdődy János átmeneti, pécsi püspöki kinevezése 1608-ból, ennek forrása-lapja azonban nem igazolható. PIUS BONIFATIUS GAMS, *Series episcoporum ecclesiae catholicae*, Regensburg 1873 (Graz 1957), 377. Vélhetően ennek alapján állítja GALLA FERENC is: *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Budapest 1940, 41 (67. j.).

¹² Uo. – Hasznosíthattuk az Erdődy-családkutatás eredményeit is: BENDA BORBÁLA, *Az Erdődy család 17. századi genealógiája*, Turul 80 (2007) 4. sz., 109–125. – Az egri püspöki javadalomra lásd az egyházmegye 1502. évi segédpüspöki processzusát e kötetben.

¹³ Uo. – Utólag itt jegyezzük meg, hogy Alessandro Vasoli internuncius készségét a kánoni kivizsgálás lefolytatásában, illetve a megerősítés ajánlásában ugyanúgy mozgathatta Melchior Klesl befolyása, mint Pázmány esetében, ahol Vasoli kifejezetten hivatkozik is a bíboros sürgetésére. TUSOR PÉTER: *Kánoni kivizsgálás Pázmány Péterről (Családja, katolizálása, misszionálása). A Pázmány–Tholdy-archívum irataival* (CVH II/6), Budapest–Róma 2017, 116, 14. j. A kor viszonyait ismerve szóba jöhet még Erdődy Tamásnak a nunciatúra személyzete számára adott juttatása is. – Egy barokk műdedikáció kapcsán, velünk konzultálva, és több adatunkat, meglátásunkat felhasználva: GABRIELE TASCHETTI, *L'op. 14 di Tomaso Cecchini (1619) tra Dalmazia veneziana e Ungheria reale*, Između Srednje Europe i Mediterana: glazba, književnost i izvedbene umjetnosti / Between Central Europe and the Mediterranean: Music, Literature and the Performing Arts (ed. by Ivana Tomić Ferić–Antonela Marić), Split (Umjetnička akademija u Splitu / Filozofski fakultet u Splitu) 2021, 103–118.

¹⁴ A bíboros protektor mellett a három bíborosi rend (püspöki, papi, diakónusi) vezetői (*Capita Ordinum*) aláírása rendszerint úgy került felvezetése, hogy magát a jegyzőkönyvet nem, hanem csupán a belőle készített kivonatot olvasták el. A római eljárásrend ismertetése: HIERONIM FOKCIŃSKI, *Le relazioni concistoriali nel*

még a kúriai szakasz kezdeti részéhez tartozott. A másik esetleges ok: a kuriális procedúra magas költségvonzata lehetett, melynek várható pontos összegével Rómában szembeülhettek.¹⁵

A pápai megerősítés hiánya s a felszentelés elmaradása, vagyis a kánoni jogok és kötelék hiánya később nagyban megkönnyítette a székhelyét sosem elfoglaló, mindig gondnokság alatt álló és szlavóniai családi birtokán élő, szellemi fogyatéka miatt inhabilis püspök eltávolítását az egri egyházmegye éléről az 1620-as évek derekán. Alábbi tanulmány ezzel, a Carlo Carafa pápai nuncius¹⁶ közreműködésével végbement, Pázmány Péter esztergomi érsek¹⁷ által kezdeményezett „történeti ténnyel” foglalkozik. A korábbi nevelő, a horvát Verbanovich Gáspár zágrábi kanonok és ügyvédtársai által 1625-ben az Apostoli Székhez benyújtott fellebbezés iratának segítségével Erdődy János javadalomfosztásának okait, az érdekelt felek különféle motivációt elemezzük az 1617-es kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv további hasznosításával, valamint bécsi források bevonásával, s helyezzük végül szélesebb kontextusba.¹⁸

2. VERBANOVIK KANONOK FELLEBBEZÉSE A PÁPÁHOZ

a) A fellebbezés körülményei és tartalma

Ha a korábbi kutatás kevésbé felületes, már régen felfigyelhetett volna arra, hogy Erdődy már nem egri püspökként halt meg 1626. augusztus 13-án, hiába állítja ezt sírkőfelirata.¹⁹ Utódát, Pyber Jánost II. Ferdinánd ugyanis Sopronban már tíz hónappal

Cinquecento, AHP 18 (1980) 211–261. – Rendkívül szokatlan, nem is emlékszünk rá, hogy egy a nunciatúráról Rómába került és ott megőrzött jegyzőkönyvváltozaton ne szerepelnének a kardinális ellenjegyzések.

¹⁵ A különféle költségtételekre: TUSOR PÉTER, *Pázmány pápai bullái és palliuma* (Adatok az esztergomi érseki szék 1616. évi római konzisztoriális betöltéséhez), Archivarium historicorumque magistra: Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára (A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai 13; szerk. Kádár Zsófia–Lakatos Bálint–Zarnóczki Áron), Budapest 2013, 257–276, különösen 260–263 és 268–270.

¹⁶ Carafára legújabb: GUIDO BRAUN, *Kaiserhof, Kaiser und Reich in der „Relazione“ des Nuntius Carlo Carafa (1628)*, Kaiserhof – Papsthof (16.–18. Jahrhundert), Roma 2006 (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturforum in Rom 12), hg. von Richard Bösel–Grete Klingenstein–Alexander Koller, 77–104. – Pázmánynek számos alkalma nyílt arra, hogy eszmét cseréljen terveiről a nunciussal. Bethlen első támadása miatt ugyanis 1619–1621-ben Esztergom érseke Bécsben tartózkodott. Vö. PÉTER TUSOR, *Bericht der päpstlichen Diplomatie über den Wiener Hof (Herbst 1621)*, Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16.–17. Jahrhundert (PUGW 8), hg. v. I. Fazekas–Anna Fundárková, Wien 2013, 77–102, 80–82 és 92–93.

¹⁷ Pázmány legfrissebb életrajzi áttekintés születése 450. évfordulóján PAUL SHORE-ral közösen: <https://ujkor.hu/content/pazmany-peter-biboros-esztergom-erseke-es-magyarorszag-primasa> (Újkor.hu., 2020. 10. 21.) ez az írás a korábbi angol szöveg általunk érdemben javított magyar változata. Annotált megjelenítése folyamatban.

¹⁸ Meghatározóan a FAZEKAS ISTVÁN, OROSS ANDRÁS és mások által összeállított *Hungaricana*-adatbázis segítségével. A tételeken idézett forrásokról OROSS ANDRÁS készített számomra lekötőlező szívességgel másolatot.

¹⁹ A teljes sírfelirat: „*Ill(vstrisi)mi ac R(everendi)ss(i)mi D(omini) D(omini) Ioan(nis) Erdoedi el(ecti) Ep(isco)p(i) Agrien(sis) S(acrae) C(aesareae) Regiaeque M(aiestatis) consiliari(i) haereditarii Comitibus Montis Clavdii et Varasdien. qui obijt die 13 Avgvsti An(n)o D(omini) 1626. aetatis suae 37. Tumvltu(m) hvnc marmore exornavit*

korábban, 1625. október 21-én kinevezte Eger főpásztorává. Igaz, maga a kinevezőirat nem nyújt semmiféle közelebbi támpontot a változása okára nézve. Az előd elhalálása, áthelyezése, lemondása rendre szerepelni szokott, itt azonban csupán annyit találunk, hogy az egri püspökség *de iure* és *de facto* üresedésben van.²⁰ Az utód, Pyber János *processus informativus* alkalmával valló tanúk közül azonban ketten is utaltak arra, hogy Pyber előléptetésére kifejezetten Erdődy inhabilitása miatt került sor, és mindnyájan megemlítették az ifjú gróf mentális betegségét.²¹ Többre az eddig vizsgált források segítségével nem jutunk. Az új főpásztor beiktatására a javadalomba azonnal, már a kinevezés napján utasítást adott az uralkodó.²²

Mit is jelent a *Királyi Könyvek*ben fennmaradt királyi oklevél tapintatos hallgatása a megüresedés módjáról, miért és miért éppen ekkor kellett távoznia Erdődynek Eger éléről, mi jellemezte főpásztori éveit, s mit lehet még megtudni betegségéről? Továbbá milyen szerepet játszott a javadalomfosztásban a főpapi székébe Erdődyvel közel egy időben kerülő Pázmány Péter? S legfőképpen vajon milyen általánosabb tanulságok vonhatók le a történeésekből, akár az egri egyházmegye, illetve a magyarországi katolikus felekezetszerveződés, akár pedig a kora újkori magyar–horvát viszony tekintetében? A feleletet e kérdésekre a kutatás számára eddig tulajdonképpen ismeretlen vatikáni dokumentum segítségével kapjuk meg.²³ E dokumentum pedig nem más, mint Erdődy János ügyvédei által Pyber kinevezése után közvetlenül, már 1625. november 1-jén Sopronból VIII. Orbánhoz küldött hosszas fellebbezés, melynek eredetijét a *Biblioteca Apostolica Vaticana* kéziratára őrizte meg az utókor számára.²⁴ Rögtön adjuk is át a most a szót ennek az újabb itáliai dokumentumnak. A négy prokurátor által szignált irat szerint Erdődy János „választott egri püspök” nevében kényszerülnek panaszt emelni és tiltakozni, akit Carlo Carafa nuncius és Pázmány Péter esztergomi érsek a soproni országgyűlés alatt jogtalanul megfosztottak püspöki tisztétől, amelyet Pyber János nyert el. A pápa tudomására hozott részletes érvek a következőképpen hangoznak:

Gaspar Verbanovich custos et can(onicus) Zagraben(sis) olim Cantor et Can(onicus) Agrien(sis) ac Praep(osit)us Stephani Regis ibidem svus vero in studiis praefectus amoris ergo. Közölve: MIRKO VALENTIĆ, *Kameni spomenici Hrvatske xiii–xix stoljeća* (Katalog Muzejskih Zbirki 2), Zagreb [Povijesni muzej Hrvatske] 1969, 45–47; idézi TASCHETTI, *Lop. 14 di Tomaso Cecchini*, 10. és 26. j.

²⁰ MNL-OL MKL Libri Regii (A 57), vol. 7, fol. 422–423.

²¹ Dávid Pál és Posgay János vallott így vallomásai 12. pontjában (Sopron, 1625. nov. 17.). AAV P. Vienna, n. 17; AAV P. Cons., vol. 20, fol. 338r–349v.

²² Mandátum Hoffmann György tanácsoshoz. ÖStA HKA Hoffinanz–Ungarn, rote Nummer 143, Konv. März 1631, fol. 6.

²³ A megközelítőleg pontos levéltári jelzetét megadó GALLA FERENC hibás névolvasatokkal teljesen félrevezető híradást nyújt róla: „Erdődy János vál. egri püspök processzusának mellőzéséről szólna Urbanovich Gáspár szentistváni prépost, Tellaciis Gábor és Ivanovich Tamás a pápához intézett felterjesztésükben, 1625. nov. 1.” *A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a vatikáni levéltárban. A magyar katolikus megújulás korának püspökei*, LK. 20–23 (1942–1945) 141–186, 185–186.

²⁴ BAV Barb. Lat., vol. 6870, fol. 27r–28v. Közlését lásd alább, a tanulmány végén.

1. Erdődy letétele ellentétes a *Tridentinum* határozatával, amely szerint a súlyos bűnt elkövető püspököt csak a pápa foszthatja meg hivatalától, a metropolita csupán az eljárást folytathatja le a pápa megbízásából, de nem ítélezhet. Erdődyt sosem vádolták semmilyen vétékkel, s bár a többi magyar főpapnak is olyan ártatlan lenne, mint ő – húzták alá előljáróban az ügyvédek. 2. Jóllehet ellenfelei azt állítják Erdődyról, hogy eszement s így nem képes püspöki hivatalát ellátni, a főpap azonban csupán melankóliában szenved, leginkább újhhold környékén; napi zsolozsmáját elmondja, az előírt napokon böjtöl, misét hallgat, disputákon vesz részt és gyónását évenként többször elvégzi. 3. De még ha gyengeelméjű lenne is, akkor sem fosztható meg kánoni előírások szerint hivatalától, hanem koadjutort kell állítani melléje. 4. Ellenfelei ugyanakkor azt állítják, hogy Erdődy az előírt időben nem kérte pápai megerősítését, így csupán választott, és nem felszentelt püspök, tehát a kánonok nem védik őt. Az egyházi törvények azonban nem tesznek különbséget választott és felszentelt püspök között e téren, még a felszentelt papnak is kedveznek, hát még annak, akit püspökké is választottak. E téren a legfelsőbb pápai jogértelmezés kívánatos. Erdődy egyébként kérte megerősítését, és lefolytatott kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvét II. Mátyás Ridolfi nevű ágensének el is küldte, ám az országban keletkezett zavarok és betegsége megakasztották az eljárást. 5. Ám még ha nem is folyt volna le a kánoni kivizsgálás, illetve hogy nem kapta meg kért megerősítését, Erdődy akkor sem fosztható meg tisztétől. a) Amilyen személynek vádolják ellenfelei, olyanként a kánonok védelme alá esik. b) Letétele előtt kánonilag nem intették meg. c) Szokás Magyarországon, hogy a fel nem szentelt püspökök is már a teljes joghatóságot gyakorolják egyházmegyéjükben. 6. Ámbár az utódjául kinevezett Pyber felszentelt püspök, Erdődy pedig nem, tőle mégis több jót várhat az egri püspökség: ugyanis míg ő megfelelő ellátással koadjutort tartott ott, aki a lelkeknek gondját viselte, és most is törekszik tartani, addig Pyber sem személyesen, sem pedig segédpüspök által (*per coadiutorem suffraganeum*) nem fog rezideálni, s a püspöki funkciókat ellátni. Erdődynek az a szándéka, hogy fölös jövedelmét szemináriumok emelésére és alumnusok tartására fordítja, amely úton csökkenthető a nagy paphiány, ám letétele megghiúsítja ezt a nemes elhatározást. 7. Mindezekon túl Erdődy jámbor és tudós életű, kegyes és bölcs tanácsadókkal veszi körül magát, sokat használt egyházmegyéjének. Megfosztói sem ezekre, sem ősi családjára nem voltak tekintettel, amely mind a török harcokban, mind az eretnekek elleni küzdelemben kitüntette magát, különösen apja, aki Horvátország bánja volt és akit mind VIII. Kelemen pápa mind II. Rudolf császár gratuláló levelekkel tisztelt meg ebbéli tevékenységéért. A letétel e nemes családnak is ségyene – sorjáznak egészen a családi sérelem előhozataláig a perindító ügyvédek által gondosan kimunkált érvek. 8. Mindezen szempontok alapján legvégül kéri a legfőbb pápai jogorvoslatot: Erdődyt VIII. Orbán őrizze meg püspöki jogában, rendeljen melléje koadjutort, s döntése meghozataláig függessze fel Pyber megerősítési eljárását.

Az Erdődy Jánossal foglalkozó korábbi tanulmányunk alapját képező kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv egri püspökségének kezdetén készült. A most ismertetett vatikáni irat, melyet négy szerző: Verbanovich Gáspár, Szent Istvánról nevezett (egervári) prépost, Tallián Pál, Jellacich Gábor és Ivanovich Tamás jegyzett, e furcsa főpásztori tevékenység végpontján keletkezett. Az érdemi szerző és az ügy mozgatója Erdődy egri őr-, majd éneklőkanonokja, a magát (egervári) Szent István-i prépostként aláíró Verbanovich volt.²⁵ Az alábbiakban öt fogjuk mindvégig nevesíteni kezdeményezőként.

²⁵ LJUDEVIT IVANČAN, *Podatci o zagrebačkim kanonicima od godine 1193. do 1924.*, Zagreb 1924, 473–477. n. 703.

A többi aláíró nem számított „tényező”-nek. Kézjegyük a fellebbezésen a védelem szerveztségének, hatékonyságának látszatát szolgálhatta. Kivétel nélkül világiak voltak. Tallián Pál kamarai igazgatás tagjaként ismert, előkelőnek nem mondható beosztásban. 1621-től a Vas vármegyei Radafalván harmincados, majd felsőőri kitérővel 1624-től a nedelici (drávavásárhelyi) harmincadván vezetője.²⁶ Az utolsóként aláíró, ekkor még mintegy 25 éves Ivanovich Tamás Tallián utóda a felsőőri harmincados-ságban,²⁷ a későbbiekben (1643 és 1648) Zrínyi Miklós jószágkormányzójaként, illetve a szlavóniai harmincadok főfelügyelőjeként tűnik fel.²⁸ Jellacich Gáborról mindössze annyit tudunk, hogy Erdődy-familiáris lehetett, illetve régóta kapcsolatban állt a családdal és ugyanez mondható el Talliánról is. Mindkettőjüknek több levele, irata maradt fenn az Erdődyek levéltárában. Tallián „*litteratus*” elnevezéssel is szerepel, vagyis lehetett bizonyos fokú jogi jártassága.²⁹

Hivatalból tartózkodhattak Sopronban a diéta idején, vagy Verbanovich-csal érkeztek oda, nem tudjuk. Mint ahogy azt sem, hogy a horvát kanonok káptalani követként jelent-e meg ott, vagy netalán Erdődy János hivatalos képviselőjeként, esetleg csak az egri püspököt fenyegető veszély hírére utazott sietett az országgyűlés helyszínére. Bizonyos érdekviselet mindenképpen fontos volt. Látni fogjuk az 1622. évi diéta kapcsán, milyen gyors, hatékony ügyintézésre nyílt lehetőség az udvar és a központi hivatalok kitelepülésének köszönhetően. A kérdésre még visszatérünk.³⁰ Mindenesetre a VIII. Orbánhoz intézett, 1625. november 1-jei fellebbezés jól és alaposan megszerkesztett. Megírására a Pyber október 21-ei kinevezését követő mintegy 10 nap elegendő lehetett.

A dokumentum számos tekintetben árnyalja, illetve igazolja az eddig, a kánoni kivizsgálás jegyzőkönyve kapcsán Erdődy Jánossal kapcsolatosan tett megállapításokat, meglátásokat,³¹ sőt új adatokkal és szempontokkal szolgál.

²⁶ ÖStA HKA Finanz- und Ungarn, r. Nr. 121, Konv. Sept. 1621, fol. 37–39; r. Nr. 126, Konv. Sept. 1624, fol. 84. A jelek szerint felsőőri harmincadosként említése 1630-ból téves. FALLENBÜCHL ZOLTÁN, Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon (Nemzeti Téka), Budapest 2002, 318.

²⁷ ÖStA HKA Finanz- und Ungarn, r. Nr. 126, Konv. Sept. 1624, fol. 84.

²⁸ „*universorum bonorum praefectus*” és „*suae maiestatis tricesimatorum regni Slavoniae supremus intendens*” AAV P. Cons. vol. 43, fol. 63v–64v és vol. 50, fol. 979r–1003v (AAV P. Vienna n. 79 és n. 90). A szakirodalomban már 1629-től mint a nedelici főharmincad ellenőre (*contrascriba*) tűnik fel, 1654-ben kapott nyugdíjpótló kegyadományt. FALLENBÜCHL, Állami... tisztségviselők, 143.

²⁹ Jellacich Gábornak és Tallián Gábornak az Erdődy-család levéltárában fennmaradt levelei alapján tűnik úgy, mindketten Erdődy-familiárisok voltak. Vö. BENDA BORBÁLA–KOLTAI ANDRÁS, *Kutatások az Erdődy család bécsi levéltárában*, Lymbus (Magyarságtudományi Forrásközlemények), Budapest 2008, 429–460, 433–441 (az itt idézett levelek címzettje kivétel nélkül Erdődy Zsimond). Különösen érdekes Tallián Monyorókeréken, 1617. nov. 3. kelt levele és melléklete: „Tallian Pal deak kywansagi”. ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv Erdődy, Lad. 101, Fasc. 10, nov. 3. Ennek és a több levélnek a másolatát OROSS ANDRÁSNAK köszönöm.

³⁰ Lásd alább, 123. j. – Elvethetjük, hogy amennyiben Verbanovich a püspök hivatalos képviselőjében jelent meg, a szavazati jog gyakorlásával is élhetett volna a horvát kanonok. Az első ilyen példát az 1649. évi diétán találtuk, amikor Simándy István erdélyi püspököt Balaskó István képviselte, mindazonáltal az alsótablán kapott helyet. ZSILINSZKY MIHÁLY, *A magyar országgyűlések vallásiügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve I–IV*, Budapest 1880–1897, III, 18. Az adatra FAZEKAS ISTVÁN hívta fel a figyelmemet.

³¹ Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13; TUSOR, *Egy egri püspök*, i.m.

b) *A pápai megerősítés elmaradása*

A fellebbezés első legfontosabb információja, hogy Erdődyt Pázmány Péter Carlo Carafa nunciussal karöltve távolította el az egri egyházmegye éléről. Ők ketten az egri püspök rendre emlegetett „ellenfelei” (*adversarii*). Mindenekelőtt nyilván magáról Pázmányról van szó. Bizonyosra vehetjük ugyanis, hogy az esztergomi érsek lépett fel kezdeményezőleg egyháztartománya legnagyobb kiterjedésű püspöksége érdekében, nem a birodalmi hadi és egyházi ügyekben végletekig leterhelt Carafa. A nuncius inkább csak támogathatta a magyar egyház fejének lépéseit. Ez a támogatás azonban kulcsfontosságú volt. Épp emiatt kényszerül Verbanovich a nuncius megkerülésével, pontosabban ellenében közvetlenül a pápához fordulni.

Mindenekelőtt tehát Pázmány akciójáról beszélhetünk. Emiatt azonban roppant furcsa a prokurátorok 4. pontban megfogalmazott állítása, miszerint Erdődyt az a vád érte, hogy elmulasztotta előírt időben kérni pápai megerősítését. A kifogás alaptalan, hiszen korábban, a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv elemzése során használtuk a prágai nunciaturára beadott kérvényt, melyben az ifjú gróf igenis kérte a nunciaturán a bullák expediáltatását és az ehhez szükséges processzus lefolytatását. Egészen Rómaig nyomon követhettük az eljárást, ahová az összes irat rendben és előírászerűen megérkezett, beleértve a hiteles közjegyzők formában kiállított jegyzőkönyvet és az s.k. aláírt hitvallást, továbbá a nuncius jelentését és az eredeti királyi bemutatóiratot. Az eljárásban maga Pázmány is részt vett, mégpedig hivatalos megbízatással ő vette ki Körmöcbányán a katolikus hitvallást Erdődytól. Az aktus a kánoni kivizsgálási eljárás fontos részeként volt hivatott garantálni a felszentelendő püspök hit- és Róma-hűségét.³² Alapértelmezésben a pápai nuncius, illetve a Kúriában a bíboros protektor joga és fontos feladata volt, hogy kivegye a jelöltől, és erről közjegyzői hiteles okiratot állíttasson ki.

Amikor tehát Pázmány – legalábbis Verbanovich szerint – azzal vádolta a fiatal grófot, hogy elmulasztotta *kérni* a pápai bullák megszerzését, csak részben állított igazat. A momentum azon ritka pillanatok egyike, amikor a jezsuita érseket a történeti források bizonyossága ellentétbe hozza önmagával. Erre ugyanakkor jó oka volt a magyar egyházfőnek. Hiszen ha csupán annyit ír, hogy nem nyert pápai megerősítést, azal több püspöktársa legitimációját is veszélyeztette volna. A rezideáló főpapok közül például az egri kötődésű, és a körmöcbányai hitvallás-letételnél közjegyzőként közreműködő Dallos Miklósét. Ő 1619-ben pécsi, 1621-ben váci, 1623-ban győri püspöki kinevezést nyert, de csak utóbbira kapott megerősítést, és azt is csak a halála előtti évben, 1629-ben.³³ A kánoni kivizsgálási eljárást azonban mindhárom alkalommal köz-

³² Uo.

³³ AAV P. Vienna, n. 6. 8. II; MNL-OL MKL Conceptus expeditionum (A 35), n. 97/1619. n. 239/1621. n. 92/1623; MNL-OL MKA Collationes ecclesiasticae (E 229), vol. I, fol. 269–270. 281–282; *Hierarchia Catholica III–V*, ed. GUILLEMUS VAN GULIK–CONRADUS EUBEL–PATRITIUS GAUCHAT–REMIGIUS RITZLER–PRIMINUS SEFRIN, Monasterii–Patavii 1923–1952, IV, 290. 356. 207; KOLLÁNYI FERENC, *Esztergomi kanonokok 1000–1900*, Esztergom 1900, 206–208; FRANKL VILMOS–RÁTH KÁROLY, *Dallos Miklós győri püspöknek politikai és diplomatai iratai (1618–1626)*, Esztergom 1867, 5. – Dallos esetben viszont már ügyintézési problémákról lehetett szó.

vetlenül királyi kinevezés után lefolytattatta, így joggal hivatkozhatott arra, hogy a bullák megszerzése már folyamatban van, ami kánonjogi kiskaput jelentett számára és püspöktársai számára.³⁴

Nem véletlenül védekeztek tehát az ügyvédek azzal, hogy Erdődy esetében végbement a kánoni eljárás. Vagyis ezzel eleget tettek az előírásoknak, s csupán az ország zavaros viszonyai, illetve betegsége akadályozta a bullák megszerzését, felszentelését és az egri egyházmegye irányításának kánoni átvételét. Erdődy helyzete tehát nem különbözött a többi, pápai megerősítésére váró püspöktől, például az imént említett Dallosétól. A prokurátorok arról is informálva voltak, hogy a jegyzőkönyv a Habsburg-diplomácia útján került az Örök Városba.³⁵ Közlésük szerint Lodovico Ridolfi császári ágens kapta meg, és továbbította rendeltetési helyére. Akár az Államtitkárságon keresztül, mint véljük, de akár közvetlenül a római konzisztoriális procedura illetékes bíborosához, Pietro Aldobrandinihez. Ridolfi intézte a Pázmány érseki kinevezése előtt tornyosuló jogi és egyéb problémák megoldását a Kúriában. A megerősítési eljárásban csak azért nem vett részt (domonkos szerzetes fivére helyettesítette), mert 1616 tavaszától 1617 nyaráig távol volt a pápai székhelytől: bresalui kanonokságát foglalta el, illetve különféle megbízásokat teljesített a császári udvarban. Ridolfi és Pázmány személyes kapcsolata a kor viszonyai között szorosnak mondható. Először 1614–1615 fordulóján találkoztak személyen Rómában, illetve legalább egy alkalommal Prágában is 1616 folyamán.³⁶ 1617 nyarán az esztergomi érsek megbízásából szintén Ridolfi tájékoztatta V. Pált Magyarország vallási és politikai helyzetéről. Érintkezéseikre 1619-ből is van adat.³⁷

Lodovico Ridolfi római császári ügyvivő személyben egy olyan tényezőt azonosíthatunk, aki révén Pázmány informálisan leállíthatta a bullák kiállításának folyamatát Rómában. Személye újabb, erős érv a korábbi gyanú mellett, hogy tudniillik Erdődy eljárása szándékos intervenció nyomán akadhatott el Rómában.³⁸ A Verbanovich által alkalmazott, a későbbiekben is gyakori érv, miszerint az ország zavaros viszonyai akadályozták a pápai megerősítés intézését, nem állja meg a helyét. A jegyzőkönyv és királyi bemutatóirat már 1617 őszén Rómában, az illetékes kezekben volt.

1623-ban komolyabb pénzösszeget is letétbe helyezett Rómában Sennyey István kancellárral, hogy az a Pázmáneum rektora, P. Wilhelm Lamormain útján a *Collegium Germanicum et Hungaricum* rektorának, Bernardino Castoriusnak küldjön váltót, és így fizessék ki bullái taxáit Rómában: „*Rogo Rmam. D. V., ut me de statu processus mei et num praeconisatio peracta sit, informare velit, aut potius R.mum D. Vaciensem Stephanum Sennyey qui Viennae continuus est et apud quem pecunias deposui, idemque (prout mihi dixit) tractavit cum R. P. Regente, ut taxam R. P. Castorius Romae exponat. Vellem pro seruitio Ecclesiae, et priusquam denuo ineunte vere arma sumantur; peragere consecrationem, si S. Sedis gratiam et bullam S. Sanctitatis cito habere possem. In quo Rma. D. V. pro suo erga me affectu, labore?*”. Uo., 28. Lásd még FEHÉR LILLA–KANÁSZ VIKTOR, *Pázmány Péter 1628-ban írt levele Dallos Miklós győri püspökhöz*, *Századok* 149 (2015) 4. sz., 983–988, 987–988.

³⁴ Vö. CVH I/15, 276.

³⁵ Ezt Alessandro Vasoli internuncius Rómába írt 1617. szept. 12-ei levele alapján korábban már feltételeztük. Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13; TUSOR, *Egy egri püspök*, i.m.

³⁶ CVH I/13 *ad indicem*; különösen 201 (575. j.) és 219 (636. j.).

³⁷ CVH I/13, 201, 575. j.

³⁸ TUSOR, *Egy egri püspök*, i.m.

Az említett felfordulás: Bethlen támadása, illetve az Erdődy esetében is vélhetően pártfogó szerepet játszó Klesl bukása 1619-ben következett be.³⁹ A Barberini-korszak vitái az annátáfizetés, illetve főkegyúri jog körül pedig csak 1623-tól vették kezdetüket.

Egy szándékos, a Kúriában tett prevenció megtörténtét az is indokolta, hogy a kánonjog szerint a pápa által már megerősített, felszentelt püspököt elmozdítani a helyéből lokális szinten gyakorlatilag kivitelezhetetlen volt. A magyar történelemből szűk évszázad múlva Telekessy Mihály példája bizonyítja ezt *a posteriori*. II. Rákóczy Ferenc főpapját Keresztély Ágostnak még a bécsi udvar támogatásával sem sikerült megfosztania püspökségétől 1709–1711 között. A változatosság kedvéért ugyancsak Egerről volt szó.⁴⁰

Verbanovich-csal az élükön Erdődy ügyvédei még a kánoni intézmény hiányában is komoly, forráslelőhelyekkel megtámogatott egyházi jogi érveket soroltak fel védencük érdekében – miként az imént olvashattuk. Egy komoly módszertani hibát azonban elkövettek, amennyiben argumentációjukban összekeveredett a kánonjogi és magyar világi jogi szemlélet. A király által kinevezett püspököt ugyanis csak Magyarországon tartották és nevezték választott püspöknek, mégpedig annak nyomán, hogy a 15. század elején a káptalani választásokat váltotta fel az uralkodói kinevezés.⁴¹ A pápai udvarban viszont csak a tényleges káptalani választást fogadták el, és ismertek el bizonyos kánonjogi jogosítványokat ehhez fűződően. Ilyen választásra a Birodalom, és benne az örök tartományok területén a korszakban még több példa adódott. Szintén választott püspöknek (*episcopus electus*) tekintették (és tekintik máig) a pápa által már megerősített, illetve kinevezett főpapot is, még hozzá a felszenteléséig tartó időszakig. Erdődy János viszont kánonjogi szempontból csupán „kinevezett” pontosabban „megnevezett” püspök (*episcopus nominatus*) volt. Ténylegesen semmiféle kánoni jogosítvánnyal nem rendelkezett. A négy prokurátornak, pontosabban Verbanovichnak vélhetően semmilyen tudomása nem volt arról, hogy a kérdésben már több fordulónyi vita zajlott a pápai Államtitkárság és a magyar királyi kancellária között. A prágai nunciatúrán szintén mind gondosabban ügyeltek rá, hogy az új magyar püspökök a kánoni kivizsgálás során a megfelelő *terminus technicus* használják.⁴² Pápai bullák nélkül viszont a fiatal gróf semmiféle kánoni védelemben nem részesült. Ha Pázmány akadályozta meg megerősítését, rendkívül előrelátó volt. Ha Erdődyék álltak el szorgalmazásától, hatalmas hibát vétettek.

³⁹ Kleslre és bukására: JOHANN RAINER, *Der Process gegen Kardinale Klesl*, RHM 5 (1961–1962) 35–163; *Kardinal Melchior Klesl (1552–1630). Vom „Generalreformer” zum „Ausgleichspolitiker”*, RQ 59 (1964) 14–35.

⁴⁰ A történelem mintaszerű feldolgozása az AAV Nunziatura di Germania iratai alapján: ÁLDÁSY ANTAL, *Telekessy István egri püspök elmozdítása és a római curia*, MTT 1896, 646–688. – Telekessyre lásd MIHALIK BÉLA tanulmányát e kötetben.

⁴¹ A fenti, leegyszerűsítő fogalmazás részletesebben kifejtve: TUSOR PÉTER, *Az egyházi javadalmak betöltése Magyarországon a XV–XVI. században*, Memoriae tradere: tanulmányok és írások Török József hatvanadik születésnapjára (szerk. Füzes Ádám–Legeza László), Budapest 2006, 357–378.

⁴² A rosoni, pécsi, zágrábi kinevezések ügyével lásd: FRANKÓI VILMOS: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895, 304–307; Uő, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-széssel I–III*, Budapest 1901–1903, III, 283–285; több vonatkozó forrás közölve Uő, *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899, 148–154; valamint KRUPPA TAMÁS, *Forgách Ferenc Okmánytár: Levelek és iratok (1585–1615)* (CVH II/9), Budapest–Róma 2022, 404–405, n. 182.

c) *Antitridentiánus trendek és Erdődy betegsége*

A római és magyar egyházjogi szemlélet antagonisztikus keveredése mellett a fellebbezés alapvető paradoxona, hogy úgy hivatkozik a püspökök központú reformot középpontba helyező Trentói/Trienti Zsinatra és a főpásztort védő rendelkezéseire, hogy közben tökéletesen szembe megy azok szellemével és betűjével.⁴³ Nemcsak az isteni jog alapján kötelezővé tett rezidencia-kötelezettséggel szöges ellentétben veszi mintegy természetesnek azt, hogy az egyházmegye kormányzatát helyettes útján látják el. Hanem nyíltan hivatkozik Erdődy családjának, mindenekelőtt apjának érdemeire. Mint említettük, a kötődés bizonyos egyházi javadalmakhoz a kora újkorban is megszokott volt. Elég, ha csak az itáliai példákra gondolunk,⁴⁴ Így, ebben a formában nyíltan kimondva viszont túl középkori, mondhatni ódivatú követelőzésnek számított. A „magánpüspökségek” kora leáldozott, és a főúri családok számára biztosított egyházi javadalomnak birtoklását összhangba kellett hozni a tridentianus reform előírásaival. A megfelelő képzettség, a mentális, spirituális és morális alkalmasság elengedhetetlen és együttes követelményrendszer volt.⁴⁵ Az egyik, jelen esetben az egészséges psziché hiányát nem ellensúlyozta a képzettség túlkompenzálása apai részről itáliai és birodalmi egyetemjárással, káprázatos kiadványokkal. Ugyancsak elégtelennek bizonyult a lelki és erkölcsi erények hangoztatása akár korábban a kánoni kivizsgálás

⁴³ A zsinat határozatainak közkézen forgó kiadása: *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, ed. IOSEPHUS ALBERIGO–IOSEPHUS A. DOSETTI PERIKLE–P.I. CLAUDIUS LEONARDI–PAULUS PRODI, Bologna 1973, 633–775; legújabb, áttekintő feldolgozása: JOHN W. O'MALLEY, *Trent. What happened at the Council*, Cambridge (MA) 2013. Lásd alább a 149. j.-t is.

⁴⁴ Minderre WOLFGANG REINHARD, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung” als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Die römische Oligarchie um 1600*, Ausgewählte Abhandlungen (Historische Forschungen 60), Berlin 1997, 289–310; Uő, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie von Patronage-Klientel-Beziehungen*, Freiburger Universitätsblätter 139 (1998) 127–141; Uő, *Herkunft und Karriere der Päpste 1417–1963. Beiträge zu einer historischen Soziologie der römischen Kurie*, Medelingen van het Nederlands Instituut te Rome 38 (1976) 87–108; Uő, *Le carriere papali e cardinalizie. Contributo alla storia sociale del papato, Roma, la città del papa. Vita civile e religiosa dal giubileo di Bonifacio VIII al giubileo di papa Wojtyla* (Storia d'Italia. Annali 16), a cura di Luigi Fiorani–Adriano Prosperi, Torino 2000, 263–290.

⁴⁵ Két fő befolyásolási terület figyelhető meg a késő középkori gyakorlat nyomán. Egy adott püspökség feletti kegyúri jog ilyen-olyan megszerzése. Ez királyi adományon nyugvó, szórványos 15. századi előzmények (például Nyitra) után a 17. századra gyakorlatilag eltűnt. Az 1640-es években Zrínyi Miklós tett kísérletet felélesztésére családjának a modrusi (korbáviai) püspökség feletti állítólagos jogaira hivatkozva. Vö. MNL–OL MKL Propositiones et opiniones (A 33), fasc. 4, n. 313. (Proposita 7. Dec., 1640.) és fasc. 5, n. 229. (Proposita mensis Nov., 1641.). A kérdéssel, és Zrínyi modrusi püspökléltjével, a konventuális ferences Francesco Mogliano da Cosmi külön tanulmányban fogunk foglalkozni. A másik befolyásolási terület az Erdődyek esetében megjelenő törekvés, amely bármilyen javadalomnak, de kifejezetten a család tagja számára történő megszerzésére irányult, évszázaddal korábbi precedensek (Esztergom, Zágráb) folytatásaként. A késő középkori előzményekre lásd KUBINYI ANDRÁS, *Mátyás király és a magyar püspökök*, Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Geric József professzor tiszteletére (szerk. Draskóczy István), Budapest 1994, 147–164, különösen 148. 152. 160–161 (Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon, Budapest 1999, 69–86).

tanúi, akár most Verbanovich oldaláról.⁴⁶ Számunkra viszont a fellebbezés *expressis verbis* megerősíti mindazt, amit az apa, Erdődy Tamás szerepéről egyéb jelekből korábban észrevételeztünk. Tudniillik hogy Erdődy János egri püspöksége mögött az ő komplex családi stratégiája áll, amelynek keretében főleg a külföldi peregrináció nyújtotta lehetőségekkel igyekezett ellensúlyozni fia fogyatékoságát.

A horvát bán és tárnokmester e törkekvése sikerebb volt, mint Verbanovich igyekezete. Míg ő tudniillik képes volt a püspöki kinevezés kieszközlésére II. Mátyástól, a derék kanonok ellenben az *institutio canonica* hiányát azzal sem tudta kompenzálni VIII. Orbán előtt, hogy ügyes jogi érveléssel Erdődy betegségének kezdetét püspöki kinevezése utánra tette. Részben ezzel magyarázva a bullák megszerzésének elmaradását is. Egy felszentelt, egyházmegyéjét pápai provízióval kormányzó főpásztor esetén egy ilyen fejlemény bekövetkeztekor valóban koadjutort volt kötelező kirendelni, ugyanúgy, mint az aggkori elgyengülés alkalmával. Egészen a 20. század második feléig ez volt az érvényes egyházi jogi szemlélet. A kánonilag érvényesen beiktatott főpásztort tudniillik az egyházmegye „atyjának” tekintették, aki haláláig az maradt, hacsak a pápa el nem oldozta a köteléket, áthelyezés vagy roppant ritka letétel esetén.⁴⁷ Ha azonban már a püspökszentelés előtt fennállt a betegség, csak például eltitkolták, az jóval problémásabbnak bizonyult, hiszen eleve inhabilitásnak számított. A helyzet tehát ugyanaz, mint a régi és mai egyházi házasságjogban.⁴⁸ Erdődy esetében viszont ügyvédei téves jogi fundamentuma miatt, vagyis hogy a királyi kinevezési aktusnak a magyar felfogás szerint bizonyos kánoni érvényességet tulajdonítottak, e szempont nem játszhatott szerepet. Számunkra viszont minden kétséget kizáróan megerősítik, hogy az egri püspök valóban mentális problémákkal küzdött. Placido de Mara nuncius 1615. decemberi diplomatikus megjegyzéséből pedig az is világos előttünk, hogy a magatartásavarral párosuló lelki, szellemi problémák bizony régebbi keletűek voltak.⁴⁹ A betegség eredetét és mibenlétét legjobban a fellebbezés értelmi szerzőjének, az azt első helyen aláíró ügyvédnek, Verbanovich Gáspár kanonoknak kellett volna tudnia, hiszen ő többedmagával már Bolognában felügyelt Erdődyre.⁵⁰

⁴⁶ Vö. Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13; TUSOR, *Egy egri püspök*, i.m.

⁴⁷ Vö. BÁNK JÓZSEF, *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, Budapest 1958, 101–115.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ AAV Segr. Stato, Germania, vol. 114K, fol. 522r; a vonatkozó szövegrészlet közlése: TUSOR, *Egy egri püspök*, i.m.

⁵⁰ Nem feladatunk Erdődy betegsége jellegének és súlyosságának meghatározása. Ügyvédei mindenestere a következőket írták róla: „S habár mondogatják az ellenfelek, hogy az említett Erdődy János gróf mindenestül eszement, és emiatt a püspöki hivatal nem tudja sem ellátni, sem gyakorolni, adassék persze kellő tisztelet az ilyesfélétet állítóknak, mondjuk ki az igazságot a mindent látó és tudó Isten jelenlétében: a szóban forgó Erdődy János nem úgy esztévesztett, miként ellenfelei állítják. Ez már abból is nyilvánvaló, hogy naponta végzi a zsolozsmát, az előírt időkből böjtöl, szentmisét hallgat, kihallgatásokat tart, melyeken válaszokat ad, disputációkat hallgat és válaszaival bekapcsolódik azokba, egy évben belül többször végez szentgyónást. E ténykedések nem egy teljesen demens ember sajátjai, hanem olyané, aki használja értelmét. Őszintén elismerjük ugyanakkor, hogy holdtölte környékén bizonyos ártalomtól szenved, amit az orvosok túlzó melanholíának, az ördögűzők rontásnak tulajdonítanak. A betegség ártalma nem korábban, hanem a papság és a

Szintén az antitridentiánus jellegzetések közé sorolható az, hogy a fellebbezés teljes értékű megoldásnak veszi azt, hogy Erdődy másvalakivel intézteti egyházmegyeje *in spiritualibus* kormányzatát. A Rómába küldött irat szerint Erdődynek volt – és most is azon van, hogy legyen – felszentelt „koadjutor segédpüspök”-e az egri egyházmegyében, aki helyette az egyházmegyében rezideálva gondját viselte a lelkeknek, s aki minden püspöki kötelemet ellátott, és ezért bizonyos rész járt számára a püspöki jövedelmekből.⁵¹ Az irat minden bizonnyal Majthényi László egri nagyprépost, szerémi püspökre utal. Ő 1616. májusban pápai megerősítést kapott, és fel is szentelték⁵² Majthényi működése azonban nyilvánvalón nem Erdődynek volt köszönhető, hiszen már annak kinevezése előtt egri nagyprépost volt, Dallos Miklós utódaiként. Bethlen első hadjáratának idején közismerten kalandos körülmények között volt kénytelen elmenekülni a jászói rezidenciáról 1619 szeptemberében. Átment az esztergomi káptalanba, majd családi birtokára visszavonulva hunyt el 1623-ban.⁵³ Emiatt céloz a fellebbezés arra, hogy Erdődy „most is azon van”, hogy legyen helyettese. Majthényi ugyanakkor valóban kaphatott némi províziót Erdődytől. Egy könnyen cáfolható állítást nem valószínű, hogy megkockáztatott volna Verbanovich kanonok.

3. TÖREKVÉSEK AZ EGYHÁZMEGYEI BEVÉTELEK MEGSZERZÉSÉRE

a) *Harc az uralkodói apanázsáért*

Az ifjú arisztokrata, pontosabban környezete kezdettől fogva leginkább abban jeleskedett, hogy az Udvari Kamarától minél több jövedelmet szerezzen meg a maga számára az egri egyházmegye bevételeiből. A hivatalos kinevezőiratok csak 1617 márciusában keltek, de már 1616-ban sor került az előléptetésre.⁵⁴ Méghozzá annak tavaszán, Erdődy ugyanis Bécsben, 1616. április 27-én kelt levelében köszönte meg Mátyásnak kinevezését. Az előléptetést az Ausztriai Háznak az Erdődyek iránti jótéményei közé sorolta, és az őseinek juttatott kitüntetésekkel egyenrangúnak tartotta, tekintettel kiváltképpen arra, hogy ilyen fiatalon nyerhette el Eger főpásztorságát.

püspökség felvétele után jutott osztályrészéül.” A fordítás a sajátunk. Az eredeti latin szövegrész: BAV Barb. Lat., vol. 6870, fol. 27r; átírása a *Függelékben*.

⁵¹ „A mondott Erdődy János gróf ugyanis egyfelől koadjutort tartott, akinek kiutalta a bevételek bizonyos részét, és most is azért folyamodott, hogy legyen, aki az egyházmegyében rezideálva helyette a lelkek gondját viselje és a püspöki kötelemeket ellássa”. BAV Barb. Lat., vol. 6870, fol. 28r. Vö. az előző jegyzet végén mondottakat.

⁵² A konzisztórium döntés 1616. máj. 17-én kelt. HC IV, 317. Szentelési tevékenységére példa a Jászáron, 1618. okt. 15-én kelt alszerpapi szentelési igazolás. Eszerint Majthényi László szerémi püspök, óbuda prépost és egri nagyprépost, egri helynök és általános ügyhallgató, a királyi tábla prelátusa igazolja, hogy az egri egyházmegyes Cseh Jánost a jászói Szent Mihály plébániatemplomban 1618. szept. 22-én alszerpappá szentelte. Mivel püspökként nem rendelkezik *extra tempora* fakultással, számára elbocsátót ad, hogy más püspökökkel pappá szenteltethesse magát. Eredetije: AAV P. Vienna, n. 63; másolata AAV P. Cons., vol. 47, fol. 171r–193v.

⁵³ KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonok*, 224–225.

⁵⁴ TUSOR, *Egy egri püspök*, i.m. (54–55. j.).

A hálatelt sorok igazolják a javadalomszerzés értelmezését családpolitikai összefüggésben.⁵⁵ Az ifjú főpap levele végén illő szerénységgel említette, hogy mivel az egyházmegye jövedelmeit az ország jelen szükségére fordítják, nem akar az uralkodó terhére lenni, és az egész ügyet rendelkezésére bízza. Egyedül azt kéri *loco coronidis*, hogy saját, illetve hivatása szükségleteire megfelelő tartásdíjat rendeljen, hogy a „Krisztus nyáját fenyegető farkasokat távol- és visszatarthassa”.⁵⁶

Ehhez képest az elkövetkező egy évben elképesztően rámenős követelőzés kezdődött Erdődy, pontosabban képviselői részéről az udvarban a bevételek megszerzése érdekében. A stratégiai cél a teljes jövedelem átengedésének elérése, a taktikai pedig nagy összegű, 3000 magyar aranyforintnyi éves provízió elnyerése volt. Utóbbit a rimaszombati harmincadvám terhére igényelték. Mintegy éves kötélhúzás kezdődött az ügyben, a kamarai apparátus érthető módon ellenállt.⁵⁷ Talán ez a hivatali obstrukció is közrejátszott abban, hogy a kinevezőiratokat végül csak 1617. március 12. körül állították ki. Az aktus felélénkítette az ügymenetet. Intenzív, körkörös levelezés kezdődött ekkor, pontosabban folytatódott az Udvari Kamara bécsi és prágai részlege, a Pozsonyi, illetve és a Szepesi Kamara között. Az ügyet bonyolította, hogy Erdődyék további igényt jelentettek be a királyi tanácsosi fizetésre is, fedezésére a csereháti Gagyvölgy tizedeit jelölték meg.⁵⁸

Rendkívül tanulságos az Udvari Kamara Prágában, 1617. április 22-én kelt átíratára Pozsonyból adott válasz. Ebben a magyar kamarai tanácsosok kifejtették, hogy

⁵⁵ „Magna equidem olim serenissimae ac inclitae domus Austriae in maiores meos extiterunt beneficia. Verum si ea iusta rationis trutina altius mecum reputo, quibus me a maiestate vestra sacratissima iuvenili adhuc aetate hac existentem, praeter merita mea clementissime liberalitate et munificentia affecerit, cobonestando nimirum me et condecorando Agriensis episcopatus dignitate et praecellentia, non minore certe, quam maiores meos me a maiestate vestra sacratissima amplexum confiteri debeo, quo mihi stimulum maiestas vestra addit, et ansam praebet, ut tanto ferventius et constantius, quanto imperatoriae benignitatis et erga me indignum capellanum suum gratiae attestatio maior exemplo ductus maiorum meorum insistam fidelitati. Pro qua maiestatis vestrae sacratissimae in me clementia et singularissima munificentia, quas possum ac valeo, ago habeoque gratias maximas habiturus et acturus, quamdiu hac mortali aura uti perfruique licuerit demisse et humillime maiestati vestrae sacratissimae supplicans, ut quemadmodum me suum indignum capellanum benignitate sua imperatoria et plane paterna fovere coepit, ita deinceps clementissime conservet.” Erdődy János levele II. Mátyáshoz, Bécs, 1616. ápr. 27. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn. r. Nr. 113, Konv. Apr. 1617, fol. 184–194, fol. 188^{rv} (egykorú másolata: uo., 187^{rv}). A levél aláírása s.k., de még csak ‘Comes Ioannes Erdődy’ szerepel. Az alább idézendő kérvényeken már feltűnik az ‘effectus] episcopus’, de ezek a kérvények a korabeli gyakorlatot követve nem s.k. aláírásúak (és datálatlanok).

⁵⁶ „Quia vero proventus illi a sacratissima maiestate vestra ad praesentes regni necessitates applicati sunt, nolo de iis maiestati vestrae sacratissimae molestus esse, quinimo totum maiestatis vestrae sacratissimae dispositioni humillime relinqui meque totum devoto. Hoc unum coronidis loco adiungens, et demisse sacratissimae Caesariae regiaeque maiestati vestrae supplicans, mihi saltem de necessariis meis et vocationi meae competenti sustentatione et qua etiam necessitate urgente lupos ovile Chirsti impetentes arcere et remorari valeam, prospicere benignissime dignetur.” Uo.

⁵⁷ 1616-ból egy fontos ügyirat maradt fenn, az Udvari Kamara 1616. okt. 12-ei felterjesztése. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 113, Konv. 1617. márc. fol. 236–243, fol. 238^{rv} és 240^{rv}.

⁵⁸ A némileg összekeveredett, illetve az inént idézett előző évi dokumentumokat is tartalmazó ügyiratok: ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 113, Konv. März 1617, fol. 236–243; r. Nr. 113, Konv. 1617. április, fol. 174–176 és 184–194. – Az 1617. tavaszi nyitányt az Udvari Kamara Bécs, 1617. márc. 17-én a Pozsonyi Kamarához intézett átíratára jelentette. Uo., r. Nr. 113, Konv. 1617. März, fol. 237.

egyfelől nincs tudomásuk Erdődy tanácsosi kinevezéséről, másfelől pedig a „püspöki egyházukat és jogaikat nem bíró” főpapokat a bécsi béke 6. pontja kizárta a tanácsból.⁵⁹ A jórészt katolikus tisztviselők számára az anyagi érdek szemlátomást még felülmúlta a felekezeti elköteleződést. Ráadásul nem is állítottak igazat. II. Mátyás Prágában kelt 1617. február 16-ai levelében értesítette Pázmányt és hetesi Pethe László kamarai elnököt, hogy gróf Erdődy János választott egri püspököt királyi tanácsossá nevezte ki, majd meghagyta nekik az eskü kivételét.⁶⁰ Az igényt május végén arra hivatkozva vetette el az uralkodó, hogy a kérelmezett gagyvölgyi tizedek le vannak kötve, vagyis Erdődyék vonatkozó információja téves volt.⁶¹

Az egri püspök részéről ebben az időszakban, vagyis 1617 tavaszán több, szokás szerint datálatlan kérvényt is benyújtottak. A leghosszabb és leginkább figyelemre méltó iromány előjáróban megemlíti a hosszas és különféle véleménynyilvánításokat Erdődy egri püspökségének feltételeiről, amelyek egyaránt érintették a főpap „püspöki hivatalának méltóságát, személyes tiszteletét és az uralkodó tekintélyét”. Az alaphang megadása után egy meglehetősen eredeti állítás következik, miszerint püspöksége jövedelmeit ő ajánlotta fel (mármint az uralkodónak), ami alighanem utalás az imént már említett, 1616. április 27-ei levélre. A „felajánlás” fényében a kérvény szemlátomást méltatlankodik azon, miszerint „kétely” keletkezett amiatt, hogy amennyiben ténylegesen és teljesen kézhez kapja a püspökség bevételeit, megfelelő lesz-e részéről a katonaság fizetése és tartása, és ez súlyos veszteséggel (*cum gravissimo dispendio*) jár számára. A Magyar Kamara vonakodása ellenére Erdődy és csapata nem adta fel a reményt. A főpap csupán *interim* kérte a 3000 forint, illetve már a tanácsosi fizetés kiutalását, mégpedig az adománylevél kiállításának napja szerinti esedékességgel. Az irat tehát valóban 1617. márciusi keletkezésű, ahogy az levéltári lelőhelyéből kikövetkeztethető. A rövid indoklás szerint a fennálló helyzet erősen kárt okozó és távolléte miatt az egyház számára is ártalmas (*sit valde distractorium et ex absentia mea catholicae ecclesiae nocuum*).⁶²

⁵⁹ „Generosas ac magnificas dominationes vestras edocemus de creatione ipsius domini Erdeöd in consiliarium suae maiestatis, domini nostri clementissimi nobis adhuc nihil innotuisse. Imo vetari articulo sexto constitutionum Viennensium tales episcopos in consilium admitti, qui suas ecclesias episcopales vel alia iura episcopalia non habuerint.” Pozsony, 1617. ápr. 31. Uo., r. Nr. 113, Konv. 1617. április, fol. 194. Az Udvari Kamara átirata: uo., fol. 184.

⁶⁰ FRANKÓI-RÁTH, *Dallos*, 66–67, n. 54.

⁶¹ II. Mátyás a Szepesi Kamarának, Prága, 1617. máj. 23. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 113, Konv. Mai 1617, fol. 166–168.

⁶² „Post longas, diversas, variasque opiniones de condicione episcopatus mei Agriensis pro dignitate officii episcopalis honorisque mei et auctoritatis vestrae sacratissimae maiestatis retinenda, augenda et promovenda ad sacratissimae maiestatis vestrae benignum arbitrium et clementem voluntatem negotium devolutum est. Ubi intelligo ex humili oblatione mea solutionis et intertentionem militum ad praesens ex proventibus praedicti episcopatus Agriensis solvi et interteneri consuetorum dubium oriri, si videlicet iidem proventus realiter mihi et integre ad dispositionem meam per maiestatem vestram sacratissimam conferentur, et propterea negotium meum cum gravissimo dispendio meo ad cameras Hungaricas maiestatis vestrae remitti. Cum autem id negotium sit valde distractorium et ex absentia mea catholicae ecclesiae nocuum, maiestati vestrae sacratissimae supplico humillime, ut interim mihi petitum deputatum trium millium tallerorum ex tricesima Rjma Sombat a die emanatae donationis mihi factae cum consueto consiliariatus mei salario quotannis deinceps pendendum cum assignatione decimarum Gagye voelgyje clementer demandare

A Pozsonyi Kamara újabb elutasító válaszának megérkezése után azonnal, vélhetően még szintén márciusban beadott újabb kérelem megismétli a korábbi követelést, és még hangsúlyosabbá teszi a konfesszionális szempontot. Ezúttal amiatt kérte Erdődy az említett összeget és tanácsosi juttatást, hogy az uralkodói gondoskodásnak köszönhetően eleget tehessen lelkipásztori hivatalának és az Isten tiszteletét előmozdíthassa Felső-Magyarországon.⁶³ A püspök képviselői olyannyira résen voltak, hogy amikor kiderült, a gagyvölgyi tizedek nem használhatók fel, rögvest új szupplikációt nyújtottak be, és kizárólag a rimaszombati harmincad terhére kérték a 3000 forintot és a tanácsosi fizetséget.⁶⁴

Az igyekezet dacára az az 1617. április 20-ai uralkodói döntés maradt érvényben. A királyi rendelkezés szerint Erdődy évi 1200 forint penziót kap az egri egyházmegye jövedelmeiből, és ezeket Szent György napjával kell kifizetni neki „*pro familiae suae meliore sustentatione*”.⁶⁵ Szintén hasonló nagyságrendű, 1000 forintnyi összegről tudósít Alessandro Vasoli internuncius a kánoni kivizsgálási eljárás lezárásáról 1617. szeptember 12-én Rómába írt levelében.⁶⁶ Mindez meglehetősen csekély volt az egyházmegye tényleges bevételeihez képest, amiket Placido de Mara nuncius 1615. decemberi jelentésében évi 40 000 tallérra tett.⁶⁷ Ez az összeg a kamarai kezelésben lévő püspöki bevételeket jelentette. Kamarai kimutatás szerint az egyházmegyei tizedek évi 30 000 forintot tettek ki az 1616–1618 közötti években.⁶⁸ A fennmaradó 10 000 forint

dignetur.” Erdődy János (udvari képviselői által benyújtott) kérvénye az uralkodóhoz, 1617. március. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 113, Konv. März 1617, fol. 241r.

⁶³ „*Postquam informatio camerae Hungaricae ratione deputati episcopatus Agriensis mihi per maiestatem vestram sacratissimam benigne collati eidem maiestati vestrae nuper exhibita est, in eo eidem supplico humillime, ut super dicto deputato meo trium millium florenorum Hungaricalium ex tricesima Rima Sambat quotannis pendendorum ac decimis Gagyvölgye vocatis pro familiae meae sustentatione iuxta priorem meam humillimam supplicationem sese clementer resolvere dignetur, ut sic per maiestatem vestram sacratissimam provisos pastoralis officio satisfacere cultumque divinum in illis partibus superioribus promovere possim.*” Erdődy János (udvari képviselői által benyújtott) újabb kérvénye az uralkodóhoz, ugyancsak 1617. március. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 113, Konv. März 1617, fol. 239r.

⁶⁴ „*Maiestati vestrae identidem supplico humillime, ut salarium consiliariatus mei ex tricesima Rimasambath quotannis benigne solvi, sed et de pensione episcopatus mei Agriensis penes porrectum supplicem libellum meum sese clementissime resolvere dignetur.*” Erdődy János (udvari képviselői által benyújtott) ismételt kérvénye az uralkodóhoz, 1617. május. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 113, Konv. Apr. 1617, fol. 186r.

⁶⁵ II. Mátyás leírta az Udvari Kamarához. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 143, Konv. März 1631, fol. 7. Vö. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 113, Konv. Apr. 1617, fol. 73 is.

⁶⁶ Az internuncius eredeti levele a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv mellett. Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13. Vasoli arról ír, vagy a pápai megerősítés támogatása végett, vagy mert éppenséggel nem volt teljesen tisztában a magyarországi viszonyokkal, hogy az összeget felszentalése után kapja majd meg Erdődy. Említi apja befolyását is.

⁶⁷ „*L'entrate di quella Chiesa, sono molti, et molti anni, che in caso di vacanza furono applicati al pagamento de confini oltre essa conseguentemente, per lunghissimo tempo improvvisa di prelato...*” „*Pare bene stravagante, che da molti anni in quà si ritenghino le entrate di quella chiesa, che secondo ch'ella scrive ascendono a 40M tallari, concedendone solo a chi sarà provisto tre o 4M, il che non si sa, come si possa fare...*” AAV Segr. Stato, Germania, vol. 114K, fol. 522rv; AAV Fondo Borghese, Serie I, vol. 945, fol. 9rv.

⁶⁸ ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 143, Konv. März 1631, fol. 11 („*extractus summarius super proventibus decimalibus trium annorum episcopatus Agriensis*”).

birtokokból származhatott. Mindehhez jött még a káptalan tagjainak tényleges élvezett és az egyházmegye működését segítő jövedelme, ami Ferenczffy Lőrinc királyi titkár kalkulációit alapul véve mindösszesen évi 8000 forint lehetett.⁶⁹ Ugyancsak tőle tudjuk, hogy Szuhay püspöknek korábban évi 5000 forint apanázst adtak, annak halála után viszont nem folyósították senkinek.⁷⁰ Korábban Chereődy János püspöksége kezdetétől 4000-ret vehetett kézhez.⁷¹ Érdekes, hogy a 1610-es évek jövedelemadatai jóval magasabbak, mint az 1630–1640-es évek számai.⁷² A csökkenést első pillantásra Bethlen Gábor mintegy évtizedes hadjárataival, illetve az erdélyi uralom következményeivel magyarázhatjuk. Kiváltképpen, hogy hét vármegye és Kassa visszaszádására, melyek kivétel nélkül az egri egyházmegye területén találhatók, csak a fejedelem 1629. évi halála után került sor.

Szintén Ferenczffy megjegyzésének, illetve magának a kánoni kivizsgálási eljárásnak eljárásban megszólaló tanúk személye alapján tudjuk nagy valószínűséggel azonosítani, ténylegesen kik lehetettek Erdődy képviselői az udvarban. A királyi titkár 1617. áprilisi kijelentése szerint ugyanis a „jelenlegi püspök most is sürget őfelségénél bizonyos ellátmányt”.⁷³ Ennek a rámenős „sollicitálásnak” a mibenlétét szemrevételezhettük az imént. A Prágában április 4-én Erdődyról és az egri egyházmegyéről valló tanúk élén pedig ott találjuk azt a Jagustich Pál zágrábi olvasókanonokot, aki saját elmondása szerint végig a fiatal gróf mellett tartózkodott az itáliai és németországi tanulmányok idején. Szemernyi kétségünk sem lehet, magától értetődő hogy a pápai megerősítés mellett ő intézte a kamarai ügyeket is. Ő van leginkább „képben”, teljesen kizárt, már csak költségek miatt is, hogy másvalaki utazott volna az udvarba a másik, a bullákéhoz hasonlóan fontos, sőt talán fontosabb kérdés rendezésére. A kánoni kivizsgálás jegyzőkönyve egyúttal tehát eléink hozza a kamarai kérvények névtelen benyújtóját és csapatát. Az udvari ügyintézésben a szintén vallomást tevő Mallenich Miklós, a horvát rendek ágense lehetett segítségére a zágrábi kanonok segítségére. Bennfentes információkkal pedig a mindenható Klesl bíboros udvarmestere, Székely György szolgálhatott. Ő a kinevezett püspök kompatrióájának mondotta magát, kijelentve, miszerint gyakran látta őt szüleinél. Élhetünk a gyanúval, hogy korábban Erdődy-familiáris volt, és talán mint ilyen kerülhetett be a Titkos Tanács elnökének környezetébe.⁷⁴ Ez lehetett tehát az

⁶⁹ Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13, a jegyzőkönyv V. tanúvallomása, 15. pont. A káptalan és jövedelmeinek a Bocskai-féle vallásháború utáni restitúciójának hosszas folyamatára: ZSILINSZKY, *A magyar országggyűlések*, II, 11. 45. 66–68. 73–78. 80.

⁷⁰ „*Capta Agria fuerunt omnes redditus episcopales applicati conservationi confiniorum, salvo quod sua maiestas dabat quotannis defuncto episcopo, quinque millia florenorum, quae post mortem ipsius nemini soluta fuerunt...*” Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13, a jegyzőkönyv V. tanúvallomása, 21. pont.

⁷¹ Lásd Mátyás főherceg mandátumának másolatát, Bécs, 1596. jún. 20. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn. r. Nr. 143, Konv. März 1631, fol. 12.

⁷² Vö. MOLNÁR ANTAL, *Az egri püspökség 17. századi történetéhez*, MEV-Regnum 14 (2002) 77–96, 88–93.

⁷³ „...sed modernus nominatus sollicitat apud maiestatem pro aliqua provisione.” Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13, a jegyzőkönyv V. tanúvallomása, 21. pont.

⁷⁴ Jagustich, Mallenich és Székely közelebbi azonosítása TUSOR, *Egy egri püspök*, i.m.

a „csapat”, mely árgus szemmel és mind türelmetlenebbül figyelte a kamarai adminisztráció tesze-toszaságnak álcázott, szembetűnő ellenállását, szorgosan gyártotta az újabb és újabb kérvényeket.

b) Célkeresztben az egri egyházmegye tizedei

Szintén a kánoni eljárás protokollumának segítségével tudjuk azonosítani Erdődy János egri püspökségének másik fő exponensét, a korábban a bolognai tanulmányok idején Erdődy mellett szintén feltűnő Verbanovich Gáspárt. Ő ekkor már egri örkanonokként a „terepen” tartózkodott, és onnan szolgáltatta Jagustich számára az adatokat az egyházmegyeről tett vallomásához.⁷⁵ Nyilvánvalóan ellátta minden olyan egyéb olyan helyi információval is, ami szükséges volt az udvari érdekérvényesítéshez. Valószínűleg ennek köszönhető a taktikaváltás is. Hamarosan ugyanis a konkrét helyi tizedbevételek megszerzésére összpontosítottak. 1618 nyarán a Zemplén vármegyei dézsma került célkeresztbe, nem is sikertelenül. Vélhetően az eddigi fejleményekkel elégedetlen Erdődy Tamás fellépése is hozzájárulhatott ahhoz, hogy II. Mátyás bár az Udvari Kamara ellenállása miatt zempléni tizedek behajtását nem adta át, 1618. októberi határozatában megduplázta a korábbi apanázst, amely így már évi 2400 aranyforintra rúgott. Egyházi feladatok ellátásról ezúttal sem volt szó, a püspök és övéi kényelmesebb tartására (*pro commodiore sua et suorum sustentatione*) rendelkezett a kamarai kezelésű királyi bevételek terhére, elsődlegesen az egyházmegyei jövedelmekből.⁷⁶ Mindez a tehát püspöki jövedelmek kompenzálására adott juttatás volt. Erdődy az évi 400 forintra rúgó királyi tanácsosi fizetését viszont sosem kapta meg. A Magyar Kamara 1624. évi kimutatása szerint 1612 januárjától az egri püspöknek nem fizettek ilyen juttatást.⁷⁷

⁷⁵ Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13, a jegyzőkönyv I. tanúvallomása, 13. 15. 17. 18. pont.

⁷⁶ II. Mátyás leirata az Udvari Kamarának, Bécs, 1618. okt. 16. „*Licet nobis trigesimo proxime elapsi mensis Augusti clementer innueramus, quatenus vos reverendum fidelem quoque nobis dilectum Iobannem Erdődy de Moniorokerek electum episcopum Agriensem et consiliarium nostrum a demissa praetensione sua, qua sibi vel integros proventus episcopatus sui vel si hoc fieri non posset, pro commodiore sua et suorum sustentatione decimas comitatus Zempliniensis ad eundem episcopatum Agriensem pertinentes benigne restituui demisse petiit, iuxta humilem opinionem vestram camerae nostrae aulicae vigesimo quinto nuper elapsi mensis Iunii transmissam debortari debeatis. Attamen cum is iterato apud nos eadem de causa demisse institerit, et secundum vestram sententiam non consultum sit ipsi decimas comitatus Zempliniensis concedere. Nos vero ipsum competentem et commodam sustentationem episcopali carere nequaquam velimus, pensionem ipsius annuam prius habitam ipsi mille ducentorum florenorum Hungarorum totidem florenorum Hungarorum ita ut annuatim ipsi bis mille quadringenti florenos Hungarorum numerentur et exolvantur, augendam annuimus et decrevimus. Vobis harum serie benigne mandantes saepedicto episcopo Agriensi ad priores mille et ducentos florenos Hungaros annuos adhuc alios mille ducentos florenos Hungaros intellecto modo ex proventibus nostris regis vobis conceditis, inprimis vero ex redditibus episcopatus Agriensis propter certiore exolutionem et numerationem iusto tempore certo et infallibiliter ipsi deponi et subministrari faciatis.* ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn. r. Nr. 143, Konv. März 1631, fol. 8.

⁷⁷ A Magyar Kamara az Udvari Kamarának, Pozsony, 1623. márc. 1. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 141, Konv. Apr. 1630, fol. 258–261.

A megemelt összeg még mindig csekélyebb volt az igényeknél. Jóval kevesebb, mint amit az elődök kaptak, s még inkább kevesebb annál, amit ténylegesen nyújtani tudtak a püspöki jövedelmek. Vallomásában Jagustich érdekes módon Eger eleste előtt ezeket 18 000 forintra becsülte, azt követően pedig mindössze csak 1000-re.⁷⁸ Nem tudunk mást látni ebben, mint egy nagyon átlátszó manővert egyfelől arra, hogy ilyen csekély összeg esetén a bevételek igazán átadhatók Erdődy kezébe, másfelől ennek sikere esetén nem is kellett volna többlet elszámolni a kamara felé – gondolhatta talán a jó horvát kanonok. Mindenesre a megszerzett összeg megkétszerezése ellenére sem igazolta a családja további felemelkedését és befolyásszerzését egyházi jövedelmek becsatornázásától remélő Erdődy Tamás elképzeléseit, sem pedig az e törekvést menedzselő familiáris kör magától értetődő anyagi reményeit. Az elhanyagolható bevételek okozták, illetve szolgáltak ürügyet arra, hogy Erdődy János, bár a Kamara bevezette a javadalomba,⁷⁹ mégis családi birtokán maradt.⁸⁰ Jászón tudniillik még püspöki ház sem volt, azt is bérelni kellett volna, csökkentve az amúgy is kiábrándítóan alacsony bevételeket.⁸¹

A megszerzett javak csekély mértéke egyébiránt amellet szól, hogy a bullák expedícióját esetleg mégiscsak anyagi okok miatt nem sürgették Rómában. A Habsburg-udvarnál ezzel szemben nem szűntek meg a próbálkozások. A fennmaradt források fényében szünet nélküli kísérletekről beszélhetünk. Különféle befolyások hatására – leginkább vélhetően Erdődy Tamáséra – az Udvari Kamara 1618 nyarán kért állásfoglalást az egri püspökség bevételeiről a Szepesi Kamarától.⁸² Egy év múlta előbbi intézmény elnöke, maga Lipót főherceg érdeklődött a püspökség tizedei, árendái kapcsán.⁸³ Bizonyos áttörés az 1622. évi országgyűlés alatt következett be.⁸⁴ Miután ugyanis a nikolsburgi békében Bethlen lemondott az egri egyházmegye tizedeiről, Erdődy, pontosabban képviselője/képviselői királyi pátenseket kértek, hogy a dézsmákat Sáros és He-

⁷⁸ „*Sum informatus, quod episcopus Agriensis ante occupationem a Turcis factam habuerit ad octodecim millia florenorum, sed quod post eandem occupationem non habeat, nisi mille.*” Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13, a jegyzőkönyv I. tanúvallomása, 21. pont.

⁷⁹ Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13, a jegyzőkönyv III. tanúvallomása, 20. pont. A beiktatás vélhetően képviselők által ment végbe, Erdődy nem volt személyesen jelen, miként egyébként második utóda, Lósy Imre sem. Vö. ILLÉSY JÁNOS, *Lósy Imre beiktatása az egri püspökségbe*, Századok 34 (1900) 459–461. A forrásközlés szemléletes képet ad az ilyesfajta beiktatások menetéről, módjáról.

⁸⁰ Vö. alább, 91. j.

⁸¹ Két, személyes helyismerettel rendelkező tanú, Jagustich és Ramocsaházy állítja ezt. Ferenczffy csupán „nem gondolja”, hogy lenne a püspöknek háza. Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13, a jegyzőkönyv I. IV. V. tanúvallomása, 20. pont. Egyedül Székely állítja az ellenkezőjét, amit e három ellenkező állítás fényében nem fogadunk el hitelesnek. Annak ellenére sem, hogy az Erdődyt (pontosabban vélhetően képviselőit) beiktató kamarai tisztviselők közlésére hivatkozik, miszerint „birtokol az uralkodó által kijelölt házat”. Talán az lehet az ellentmondás feloldása, hogy valóban kijelöltek egy épületet püspöki székhelyül, ám az ténylegesen nem került a birtokába. Uo., III tanúvallomás, 20. pont. A szakirodalom is Pyberhez köti a jászói püspöki rezidencia létesítését. SUGÁR, *Egri püspökök*, 297–301, 300.

⁸² ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 115, Konv. Jun. 1618, fol. 6.

⁸³ ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 119, Konv. Aug. 1619, fol. 89–90.

⁸⁴ Történetére lásd legújabbban a következő tanulmánykötetet: *Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés* (Annales Archivi Soproniensis), szerk. DOMINKOVITS PÉTER–KATONA CSABA, Sopron–Budapest 2014. A vállalkozást remélhetőleg a diéta iratanyagának publikálása fogja követni.

ves megyében mielőbb behajthassa, nehogy ezt még a fejedelem emberei végezzék el. Heves vármegyénél gondot okoz, hogy Forgách Zsigmond özvegye bérelti őket, visszadásukat külön kérte a maga és utódai számára. Hangsúlyozta, miszerint nem helyénvaló, hogy ő egyházi személyként családi bevételekből kénytelen megélni, miközben fonák módon világiak birtokolják az ő egyházi jövedelmeit.⁸⁵ A Magyar Tanács 1622. június 20-án méltányosnak nevezte és támogatta Erdődy kérését.⁸⁶ Ugyanezen a napon az Udvari Kamara áttette a Magyar Kamarához ügyet, mely viharos gyorsasággal már június 23-án válaszolt. Állásfoglalásában Sárosra nézve támogatta a kérést, mondván messze van a végektől, s amúgy is nehéz behajtani az ottani tizedeket. Hevest viszont aggályosnak tartották a magyar kamarai tanácsosok, mivel azokat Forgách nádor mint a bíboros örököse kapta meg tíz évre inskripcióba az annak halálakor az uralkodó számára lefoglalt javak fejében (*loco rerum cardinalis quondam Forgach post eius obitum pro sua maiestate occupatarum*). A borsodi tizedeket semmiképpen sem javasolta a Magyar Kamara, mert azokat a szendrői végvár ellátására szokták fordítani. Igaz, ezeket Erdődyék előrelátóan nem is kérték.⁸⁷

Úgy tűnik, a kora újkori országgyűlések őrizték a középkori királyi törvénykezési napok gyakorlatát. Az udvarral az összes intézmény kitelepült és kivételesen lehetővé vált a gyors, szinte azonnali ügyintézés. Ezen újabb, 1622. évi kérvényezés sikeréhez az a vállalkozói kreativitás is hozzájárult, melyben a püspök magára vállalta a behajtás megszervezését, ami a kamarai apparátusnak közvetlenül a háborús viszonyok után vélhetően nem ment volna zökkenőmentesen. Végül Erdődy behajtói sem jártak eredménnyel, noha haladéktalanul nekifogtak a báránytized behajtásának. 1622. augusztus 6-án érkezett kérvényében arról a püspök panaszkodik, hogy Bethlen emberi akadályozták őket, és ugyanezt helyezték kilátásba a gyümölcs- és bortized esetében.⁸⁸

Ezeket az országgyűlési beadványokat már meghatározóan Verbanovichhoz köthetjük, Jagustich Pál ugyanis 1619-ben eltávozott az élők sorából.⁸⁹ A kánoni kivizsgálása alapján

⁸⁵ „Caeterum cum decimae comitatus Heuess apud dominam relictam quondam domini palatini Sigismundi Forgach sint in inscriptione, quae res non modo est inconveniens, verum etiam aequitati non satis consona, ut videlicet ego ecclesiastica persona iam ab aliquot annis propriis paternis redditibus alar, alii vero proventus meos ecclesiasticos prout et dicta domina perperos possideant.” ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 123, Konv. Aug. 1622, fol. 301rv.

⁸⁶ Ferenczfy királyi titkárnak a kérvényen található ráirata tájékoztat erről. Uo.

⁸⁷ ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 123, Konv. Aug. 1622, fol. 297rv.

⁸⁸ „Decimatores meos, prout per illos plane informor, in agnellorum perceptione, quae prima decimatio est in iis comitatibus, qui dicto domino principi vigore eiusdem Nikolsburgensis tractatus cesserunt impedire, nec illos in decimis colligendis pergere, praesumere non sunt veriti, addendo idem se facturos in decimis frugum et vini”. Ismételtén kérte a hevesi tizedek visszaadását neki, mint jogos tulajdonosnak. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 123, Konv. Aug. 1622, fol. 301.

⁸⁹ Legalábbis a vonatkozó kéziratok archontológia szerint. IVANČAN, *Podatci o zagrebačkim kanonicima*, 486–487, n. 713. Itt az olvassuk, hogy Jagustich 1578-ban született, apostoli közjegyző, 1604–1619 között volt zágrábi olvasókanonok, közben bolognai rektor, 1615-ig a báni törvényszék elnöke, 1615–1617 között a szászor képviselője. VERESS adat-tárában (i.m., 122) bolognai működésének évszámait 1607–1610, a matriculában „Zagrabiensis, Ungarus” megjelöléssel tűnik fel. Az 1617. áprilisában lefolytatott Erdődy-processzusban 37 évesnek vallotta magát. Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13, a jegyzőkönyv I. tanúvallomása; TUSOR, *Egy egri püspök*, i.m. – Bolognai rektorságára, melynek során a bolognai *Collegium Illyricum-Hungaricum* utcai homlokzatára 1610-ben a Magyar Nagyhazsonya, Szent István és Szent László képmását festettette és feliratoztatta (*Patrona Ungariae patriae succurre labenti / Atque Jagustitii dirige vota tui*): DANKO ŠOUREK, *The Architectural History of the Illyrian-Hungarian College in Bologna*, RIHA Journal

úgy tűnik, a tanulmányok idején Jagustich kísérte mindenhová Erdődy János. Ez idő alatt, majd később is ő, nem mellékesen *lectorként* a zágrábi káptalan második legfrangosabb tagja volt az ifjú gróf fő gondviselője. A sírfeliraton magát büszkén az elhunyt főpap tanulmányi prefektusának valló Verbanovich szerepe – ami egyelőre csak Bolognából adatolható kontrollforrásokból⁹⁰ – Jagustich életében talán inkább másodlagos lehetett. 1619-től viszont ő lett a *spiritus rector*, ő mozgatott mindent a püspöki jövedelmek megszerzésért írt kérvényektől kezdve, a tizedbehajtások megszervezésén át egészen a VIII. Orbánhoz intézett fellebbezésig.

Feltűnő, hogy az 1622. évi beadványokban a korábbiakkal ellentétben már szó sincs konfesszionális, lelkipásztori szempontokról, a nyers anyagi érdekek dominálnak. Erdődynek tudnillik 1619-től, Bethlen támadásától kezdve semmiféle bevétele nem érkezett az egyházmegyéből. Ezt Hoffman György kamarai tanácsos utólagos, 1627. évi közléséből tudjuk, aki ekkor arról is szólt, hogy a püspök mindvégig szlavóniai birtokán tartózkodott, illetve hogy a nikolsburgi békekötés után a káptalan tagjai ugyanakkor visszakapták bevételeiket Bethlentől.⁹¹ Erdődy ama, 1622-es kijelentéséből pedig, hogy már évek óta „saját atyai jószágából” (*propriis paternis redditibus*) kénytelen megélni, arra utal: a megkettőzött állami apanázst ténylegesen nem kapta meg. Hiába szólt erős uralkodói mandátum arra nézve, hogy ezt az összes kamarai bevétel terhére biztosítani kell, nemcsak az egyházmegyétől befolyókéra. A háborús viszonyok között erre a jelek szerint végül nem került sor.⁹²

4. A TÖRTÉNESEK A KATOLIKUS KONFESSZIONALIZÁCIÓ ÉS A MAGYAR–HORVÁT KOORDINÁTAÍN

Majthényi provízióját leszámítva, ameddig folyósították, a főpásztori ellátmány Erdődy és környezete bevételeit gyarapították, nem pedig az egri egyházmegye javát szolgálták. Leginkább egyébként ez a legnagyobb veszteség, amit a nem rezideáló ordinárius az egri püspökségnek okozott.⁹³ Bethlen hadjáratai idején a bizonytalan politikai helyzetben tartós építkezésbe amúgy sem lehetett volna kezdeni. Az utód,

0205 | 25 February 2019 (International Association of Research Institutes in the History of Art), különösen 27. j. Az online tanulmány: <https://journals.ub.uni-beidelberg.de/index.php/rihajournal/article/view/69935/63676> (2022. 03. 25.).

⁹⁰ Vö. fentebb, 10. és 19. j.

⁹¹ „*Antecessor domini supplicantis fuit reverendissimus quondam dominus comes Ioannes Erdodi, qui in Slavonia continue residebat, ibi et tunc fuit, quando Bettlenius eruptiones in Hungariam faciebat, neque illi quicquam ex decimis suis per Bettlenium concessum est, sed et decimis et arenda semper caruit. Similiter factum est etiam cum moderno domino episcopo, cui in postrema Bettlenyui eruptione nec arenda nec decimis potiri licuit. Capitulum nibiolinus Agriensis post conclusiones pacis Nikolsburgensis decimis suis utcumque gavisum est, possidet illas et de facto.*” Hoffmann György válaszevele az Udvari Kamara érdeklődésére, Nagyszombat, 1627. júl. 20. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 141, Konv. Apr. 1630, fol. 263^{rv}.

⁹² Lásd az előző jegyzetet. Mivel 1622-ben arról írt kérvényében a püspök, hogy családi javaiból kénytelen megélni, emiatt véljük úgy, 1619-től az szigorú uralkodói meghagyás ellenére semmiféle apanázst nem kapott a kamarai bevételekből. Vö. 85. j.

⁹³ Lásd az előző jegyzetet és keresztthivatkozásait. Ténylegesen mennyit és meddig utalt a kamara, nem tudjuk. A forrásokól az következtethető ki, hogy 1617-től 1200, 1618-tól 2400 forintot folyósíthattak, 1619-től pedig semmit sem.

Pyber is meghatározóan a bevételek visszaszerzésével tudott csak foglalkozni,⁹⁴ még káptalanjával is pereskedni kényszerült bizonyos tizedek miatt.⁹⁵ Pybertől is számos szupplikáció maradt fenn. Világosan látszik, hogy a módszer itt is, mint Erdődynél, először az egyes tizedek egyenkénti visszaszerzésére irányult.⁹⁶ E törekvések már az új püspök 1625. kinevezését követő években rendre sikerrel jártak, Heves megyéé például amiatt, mert lejárt a Forgách bíboros halálát követő kompenzációs elzálogosítás tíz éve.⁹⁷ Kiemelendő, hogy minden bevételt vissza akart szerezni, nem elégedett meg az Erdődyék által hiába igényelt 4000 aranyforint⁹⁸ felajánlott ellátmánnyal sem. A Pázmány által Eger élére helyzetett püspök jól dokumentált⁹⁹ törekvéseinek feldolgozása külön tanulmányt érdemel, lévén, hogy az Erdődy-féle diszfunkcionális közjátékkal ellentétben ennek eredményei vetették meg a felső-magyarországi katolikus konfesszionalizáció kibontakozásának anyagi alapjait.¹⁰⁰

Pyber a Verbanovich-féle fellebbezés prejudikáló feltételezésével ellentétben rezi-deált egyházmegyejében.¹⁰¹ Alatta lett Jászón a püspököknek háza.¹⁰² Erdődy 1617-es processzusából tudjuk, 1617-ben nem volt ilyen, és a jelek szerint Erdődy alatt nem futotta erre a megszerzett jövedelmekből. A kibontakozás végül Lósy Imre alatt indult meg, ennek jele az 1635-ös jászói zsinat, az esztergomiak és zágrábiak mellett a legfontosabb katolikus egyházmegyei szinódus Magyarországon a 17. század első felében.¹⁰³ Az első szemináriumot majd Lósy utóda, Lippay György alapítja meg Bécsben a Pázmáneum mellett. Azt 1625-ös fellebbezés vitathatatlan jelentősége ugyanakkor, hogy első történeti említése a professzionális utánpótlás képzés intézményének, pontosabban annak szükségességének az egri egyházmegye számára.

Ha összehasonlítjuk az elemeiben ugyan roppant hasonló, a püspöki jövedelem visszaszerzését célzó törekvéseket Pyber és Erdődy részéről, azt kell mondanunk, hogy mégis két teljesen különböző háttérű törekvőről van szó. Előbbi esetben ténylegesen a barokk művelt-

⁹⁴ A Pyber-féle törekvések összegyűjtött iratanyaga, melynek több, a korábbi évekre vonatkozó dokumentumát fentebb már használtuk, megtalálható: ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 141, Konv. Apr. 1630, 255–279 és r. Nr. 143, Konv. März 1631, 2–98.

⁹⁵ AAV Arch. Nunziatura Vienna, Controversie, n. 22. Az ügy Lósy alatt az esztergomi metropolitai főszentszékre, onnan az apostoli nunciatúrára került. Böythe Miklós helynök (Dubovszky György helyettes vikárius által aláírt) transzmisszionálisa (*transmissio causae inter capitulum et episcopum Agriensem*) a nuncius számára az ügyben 1636. márc. 27-én kelt.

⁹⁶ ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 141, Konv. Apr. 1630, 268–275; r. Nr. 143, Konv. März 1631, 2–5. 35–36. 88–89.

⁹⁷ Vö. fentebb, 85. és 87. j.

⁹⁸ Lásd különösen ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn, r. Nr. 143, Konv. März 1631, fol. 79–98.

⁹⁹ Vö. az imént, 94. j.

¹⁰⁰ E modernizációs folyamatra és számos aspektusára legújabban: *Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon, Művelődéstörténeti konferencia a jezsuita rend sárospataki megtelepedésének 350. évfordulója alkalmából* (Folia Collecta 2), szerk. SZABÓ IRÉN, Sárospatak 2014. Lásd különösen MIHALIK BÉLA, *Katolikus megújulás az egri egyházmegyejében (1649–1699)*, uo., 40–62. Pyber törekvéseire lásd az imént idézett bécsi forrásokat, 94skk j.-k.

¹⁰¹ Ha a jelek szerint nem is folyamatosan, hiszen Nagyszombatban hunyt el. SUGÁR, *Egri püspökök*, 299–300.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ A határozatok kiadva CAROLUS PÉTERFFY, *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata I–II*, Viennae et Posonii 1742, 336–342. Vö. PL AEV Acta suffraganeorum, 2098/3/a.

séget és vallásosságot képviselő tridentianus reformprogram feltételeinek megteremtéséről, utóbbi esetben ugyan a reformprogram mögé bújó, de egy hamisítatlan reneszánszkori javadalomszerző törekvésről beszélhetünk. S nem csupán a késő középkori mintákra épülő főúri családépítő stratégia ismerveire figyelhetünk fel. Az iromány végén Verbanovich és prókátorársai nyíltan kimondják, hogy Erdődy mellett az őt körülvevő, hozzá hasonlóan „tudós és szentéletű férfiúkat” szintúgy súlyos sérelem érte. Még hozzá annak ellenére szenvednek méltánytalanságot, hogy tanácsaiknak köszönhetően a püspök úgymond „sokat használt” az egyházmegyének.¹⁰⁴ Kik ezek a szintén pórul járt bölcs és jámbor személyek? Egyértelműen az a klerikusi kör, amely Erdődyvel együtt szintén elveszítette a befolyását az egri egyházmegye irányításában. S nemcsak a befolyást, hanem a jövedelmet is. Vezetőjük, Verbanovich még mint egervári szentistváni prépost írta alá a nevét a római fellebbezési iraton.¹⁰⁵ „Tudós és szentéletű férfiú”: nyilvánvalóan több klerikusról is szó lehetett. Közülük a 1619-ben elhunyt, már többször előkerült Jagustichot tudtuk még azonosítani.¹⁰⁶ Neki egyébiránt úttörő szerepe volt az egri javadalom „becserkészésében”, hiszen zágrábi olvasókanonoksága mellé már 1613-ben egri olvasókanonokságot nyert. A székiüresedés miatt II. Mátyástól kapta az adományt, tehát udvari érdekérvényesítés nyomán került sor kinevezésére.¹⁰⁷

Nagyon úgy tűnik, hogy a horvát térnyerés az 1610-es évek folyamán az egri egyházmegyében egy összetett, átgondolt akció volt, melynek Erdődy János püspöksége jelentette a tetőpontját. Mindez nem elszigetelt jelenség a 17. század első évtizedeiben. Várad, Csanád, valamint Pécs élén több horvát származású főpásztor találunk, Mikách Sándor (1598–1613), Herovich Mátyás (1608–1623), valamint Ergelich Ferenc (1608) Domitrovich Péter (1608–1611) és Vinkovich Benedek (1630–1637) személyében. Ergelich rádásul két évtizedig (1608–1628) Veszprém főpásztora volt.¹⁰⁸ Az 1630-as évek második felére ez a trend lényegében véget ért.¹⁰⁹

¹⁰⁴ „A fentebb mondottak mellett az említett Erdődy úr kiváló tudományú, szentéletű, és nemcsak a tudós, hanem az életüket tekintve szent, buzgó vallásos férfiakat kedveli, az ő tanácsukkal él, s emiatt már sokban segítette egyházmegyéjét, s őrájuk sem voltak semmiféle tekintettel.” BAV Barb. Lat., fol. 28; illetve alább a *Fiiggelékben*.

¹⁰⁵ Az archontológiai szakirodalom nem tud Verbanovich egri kanonokságairól (ör- és éneklőkanonok), valamint szentistváni prépostságáról sem: NOVÁKY JÓZSEF, *Memoria dignitatum et canonicorum cathedralis ecclesiae Agriensis*, Adatok az egri egyházmegye történelméhez IV (szerk. Leskó József), Eger 1907 [1908], 19–265, 190–196 (Jagustich olvasókanonokságának kezdődátuma viszont szerepel, uo., 190.); BÓHM JÁNOS, *A Szent István királyról és Szent Péterről nevezett egervári prépostságok*, Eger 1899, 47–48.

¹⁰⁶ Rá lásd korábban 10., 74. és 89. j.

¹⁰⁷ Jagustich 1617 áprilisában már múlt időben említette egri olvasókanonokságát, melyet 1613. nov. 18-án nyert el (II. Mátyás Linzben kelt oklevelét mindkét jog doktorának és zágrábi olvasókanonoknak mondja. Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13, a jegyzőkönyv I. tanúvallomásának 15. pontja és TUSOR, *Egy egri püspök*, i.m.; MNL-OL MKL Libr. Reg. (A 57), vol. 6, fol. 435–436. Olvasókanonokságának kezdődátumát a *Királyi Könyvek* alapján említi NOVÁKY, *Memoria dignitatum*, 190.

¹⁰⁸ Rövid életrajzaik: BUNYITAY VINCE: *A váradi püspökség története IV*, Debrecen 1935, 83–94; JUHÁSZ KÁLMÁN, *A csanádi püspökség története 1608–1699* (Csanádvarmegyei Könyvtár 29), Makó 1936, 7–16; *Zagrebački Biskupi i Nadbiskupi*, Zagreb 1995, 297–306. 307–314. 305–326. Minden esetben a királyi kinevezés évével számolunk.

¹⁰⁹ Söt Esterházy Imre, majd Klobusiczky Ferenc zágrábi püspökségével ellenkező irányú mozgás is megfigyelhető. A 18. században a két Patachich személyében ismétlődik a jelenség, de ez már nem képez történeti

Sem a horvát egyháziak térhódítása, sem pedig visszaszorításuk nem volt feszültségektől mentes. Herovich Mátyásnak például nem engedték meg, hogy aláírja az 1611. évi nemzeti zsinat határozatait. A zágrábi születésű Herovich sokáig II. Mátyás tábori káplánjaként szolgált.¹¹⁰ Jó udvari kapcsolatainak köszönhetően szerezte meg a csanádi püspökséget még azelőtt, hogy Veranchich Faustus lemondott volna. Pázmánnyal mint fehérvári prépost meghatározóan joghatósági vitába keveredett a fehérvári őrkanonokság adományozása kapcsán. Az ügybe nunciatúrai fellebbezés majd perdelegáció révén Domitrovich Péter zágrábi püspök is bekapcsolódott. Esztergom érseke kifejezetten törvénytelen haszonszerzéssel vádolta meg Herovichot.¹¹¹ Míg azonban ez inkább még csak egy alapvetően jurisdikcionális kontroverzia volt, Erdődy és köre esetében egy általánosabb ellentét is kitapintható a horvát és magyar egyháziak között. Verbanovich tudniillik a fellebbezés elején, miközben igyekezett Erdődy János debilitását „született ártatlansága” megőrzéseként aposztrofálni, erősen odaszúrt a teljes magyar püspöki karnak, mondván „bárcsak Magyarország többi prelátusa is ilyennek találtatnék...”, mint a fiatal arisztokrata.¹¹²

Szemléletmást nem csupán egy elvi ellenérzésről, hanem kőkemény érdekharcról volt szó. A fellebbezésből süt indulat: nemcsak Erdődy, hanem sokkal inkább a fellebbezést (is mozgató) stábjá érdekei forogtak kockán. Verbanovich kivételével patrónusuk környezetében, illetve közelében tartózkodtak, mint például Jagustich Zágrábban. Legfeljebb utasításokat közölni, jövedelmeket behajtani (amíg a hadi viszonyok lehetővé tették) jelenhettek meg Jászón, illetve az egri egyházmegye területén – ha egyáltalán. A főpásztor és udvara távolléte joggal szülhetett ellenérzéseket az egri egyházmegye központjában szolgálatot teljesítő, rezideáló papság soraiban. A rezideálás ekkor már mindinkább alapelvárás volt a káptalani tagoktól. Erdődy processzusában tett vallomása során Ramocsaházy Mihály említi 1617 tavaszán, hogy épp amiatt mondott le egri kanonokságáról, nem kívánt eleget tenni e kötelezettségnek.¹¹³

tendenciát. Vö. FORGÓ ANDRÁS, *Korszakváltás – elitváltás? A püspöki kar a török kiűzése utáni évtizedekben*, Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században (Pécsi Egyháztörténeti Műhely 11), szerk. Forgó András–Góczy Zoltán. Pécs 2019, 61–80, 65 és 79–80; valamint TÓTH TAMÁS, «*Si nullus incipiat, nullus finiet*». *La rinascita della Chiesa d'Ungheria dopo la conquista turca nell'attività di Gábor Patachich e di Ádám Patachich, Arcivescovi di Kalocsa-Bács (1733–1784)* (CVH I/6), Budapest–Roma–Szeged 2011. Fontos ugyanakkor aláhúzni, hogy az érdemben magyar lakossággal nem rendelkező, s a 18. század folyamán területileg is Horvátországhoz csatolt szerémi és boszniai püspökség irányítása ekkorra már teljesen horvát kézbe került. A 17. századi példákkal (Majthényi László, Nagyfalvy Gergely, Kéry János) ellentétben magyar származású főpapokat nem találunk az immár rezideálásra kötelezett ordináriusok között.

¹¹⁰ Vö. AAV P. Vienna, n. 4 (a III. és IV. tanú vallomásában).

¹¹¹ Az ügy ismertetése: JUHÁSZ, *A csanádi püspökség*, 13–14; HANUY FERENC (kiad.), *Pázmány Péter összegyűjtött levelei I–II*, Budapest 1910–1911, I, 156–157, n. 98; VANYÓ TIHAMÉR, *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786* (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris), Budapest 1986, 193–194; TUSOR PÉTER, *Petri Pázmány epistulae, acta notationesque inedita*, MEV–Regnum 9 (1997) 1–2. sz., 83–146, 94–96 (n. 3).

¹¹² „...hanem mindig született ártatlanságáról ismeretes mindennemű panasz nélkül (ami bárcsak Magyarország többi főpapjára is ugyanígy igaz lenne)”. BAV Barb. Lat., fol. 27r; illetve alább a *Függelékben*.

¹¹³ Arch. Aldobrandini, Doc. Stor., n. 17/13, a jegyzőkönyv IV. tanúvallomásának 15. pontja; TUSOR, *Egy egri püspök*, i.m.

A harcnak dokumentálhatóan tényleges tétje volt: az 1625. november 1-jén még egervári Szent István prépostnak tituláló egri éneklőkanonok Verbanovich 1626. augusztusában, patrónusa sírfeliratán már csupán mint a zágrábi káptalan tagja jelenik meg, egri tisztségéről „egykori”-ként (*‘olim’*) szól. Az epitáfium nem csupán *bommage* a fiatal patrónus előtt, hanem szemlátomást nincs híján némi tüntetésjellegnek sem a kortársak előtt, hiszen Verbanovich közelmúltbeli saját javadalomfosztását örökíti meg általa. Erdődy egri püspökségénél viszont éppenséggel hiányzik az *‘olim’* kitétel.¹¹⁴ Az „egykoron” szócska mellőzése a fellebbezés ismeretében akként értelmezhető, hogy a székesegyház falán kőbe vésték, miszerint Pázmány fellépését nem ismerik el Zágrábban, és a grófort haláláig egri püspöknek tekintették. Aligha történt mindez a helyi ordinárius és a káptalan tudta, engedélye nélkül.

A síremlék az utókor számára az e tanulmányban feltártak alapján egészen különleges üzenetet hordoz. Elkészítésének szándékát nem csupán a benne említett „tanári szeretet” motiválta, hanem egyfelől a püspökségtől való megfosztás elleni protestálás szándéka. Másfelől pedig mindenki számára transzparens módon pedig Erdődy János és horvát környezete egri éveinek, pontosabban térnyerése emlékek megörökítése ösztönözte a legelőkelőbb és leglátogatottabb horvát egyházi épület, a zágrábi székesegyház falán. Alighanem még az állíttatás költségeit is Verbanovich korábbi egri bevételei fedezték...¹¹⁵

* * *

A vatikáni könyvtárban őrzött forrásból, a VIII. Orbánhoz Pázmány ellen benyújtott Verbanovich-féle fellebbezési iratból, melyet Erdődy János frascati proceszsusa és bécsi levéltári dokumentumok segítségével elemeztünk, a magyar felső- és középpapság rejtett, eddig nem ismert konfliktusa körvonalazódik előttünk. Az ellentétet elsősorban a középkori és tridentianus szemlélet ütközéseként foghatjuk fel. Nem kerülheti el azonban a figyelmünket, hogy meghatározóan horvát egyháziak kerültek szembe magyar főpapokkal, melynek során a horvát fél az Apostoli Székhez fordult jogorvoslatért. Bizonyos szempontból tehát az 1630-as éveknek a zágrábi rítus miatt kialakult ellentétei előfutáraként tekinthetünk a kontroverziára.¹¹⁶ Magyar részről mindkettő főszereplője Pázmány Péter volt. Az esztergomi érseknek a zágrábi örkanonok általi feljelentése a pápánál semmiképpen sem tekinthető érdemtelen közjátéknak. Kiegészülve a magyar püspökre VIII. Orbán előtt tett kritikai megjegyzéssel („bárcsak Magyarország többi prelátusa is ilyennek találnáték” – idézzük ismét) a magyar hierarchia fejének perbe hívása az Apostoli Szentszék előtt a zágrábi káptalanban már ekkor, az 1620-as évek derekán uralkodó légkör szembetűnő jele és bizonyítéka. Annak az atmoszférának, melyet az 1640-es évekre szintén e papi grémium keretében már kifejezetten magyarellenes irodalmi felhang jellemezett.¹¹⁷

¹¹⁴ Vö. fentebb, 19. j.

¹¹⁵ Vö. fentebb, 19. j.

¹¹⁶ Vö. MOLNÁR ANTAL, *Magyar bódoltság – Horvát bódoltság. Magyar és horvát katolikus egyházi intézmények az oszmán uralom alatt*, Akadémiai doktori értekezés, Budapest 2018, 213–220.

¹¹⁷ Uo., különösen 216. A kérdéssel foglalkozó BENE SÁNDOR alapmunkája: *Egy kanonok három királysága. Ráttkay György horvát krónikája*, Budapest 2000, különösen 147.

Az eddigi kutatás a következőkben foglalja össze a zágrábi káptalan fő jellemzőit a 17. század első felében: „a testület igen sokban különbözött magyarországi társaitól: nagyszámú, de kifelé zárt tagsággal bírt, a horvátországi rendi társadalomban szilárdabb és tekintélyesebb helyet foglalt el, továbbá határozottan ellenállt a magyarországi főpapság beavatkozási kísérleteinek, így a horvát szuverenitás-gondolat egyik bölcsője is volt.”¹¹⁸ Ehhez vizsgálataink alapján nyugodtan hozzáfűzhetjük, hogy a mindezt a horvát klérus magyarországi terjeszkedésének megállítása előzte meg. Az expanzív lehetőségek beszűkülése nyilvánvalóan szerepet játszhatott a lojalitás és identitás változásában. Amikor Jagustich zágrábi olvasókanonok a bolognai kollégium homlokzatára magyar szenteket festet, azt egy szép egyházi karrier előtt álló, horvátországi honosságú magyar arisztokrata, Erdődy János nevelőjeként, az egri olvasókanonokság várományosaként teszi. Javadalmáról ugyanakkor a rezidenciakötelezettség erősödése miatt le kellett mondania, amit azonban kellően kárpótolt mentoráltja egri püspöksége, melynek kinevezési ügyeit ő intézte a prágai udvarban. Végig ott állt mellette kanonoktársa, Verbanovich Gáspár, aki az egri pozíciószerezés érdekében átmenetileg fel is adta zágrábi javadalmát.¹¹⁹

Verbanovich nemcsak átvette Jagustich után az irányítást, hanem egészen a Római Kúriáig ment az erélyesen beavatkozó esztergomi érsekkel szemben, aki háta mögött tudhatta a pápai nuncius támogatását. A meghatározóan késő középkori jellegű törekvés, a (kánon)jogászokodó, lényegében antitridentianus érvelés nem ért el eredményt Rómában. Semmiféle ottani válaszreakcióról nem tudunk. A fellebbezési iratból viszont egyértelmű, hogy a Pázmány és a horvát klérus között kibomló ellentét első felvonása a zágrábi kanonokok egri térhódításának visszaszorítása volt. Erdődy János villámgyors és kérlelhetetlen javadalomfosztását az 1625. évi soproni diétán *sanatio in radice*-jellegű fellépésként értékelhetjük az esztergomi érsek oldaláról. Az 1630-as évek derekának rítusvitája a már egy évtizeddel korábban általánosabb jellegű öltő konfliktusnak – utalunk itt ismét a magyar főpapok Verbanovich általi bírálataira a pápa előtt – immár egy újabb, és nem kezdeti fejezetként értékelhető. Vinkovich Benedek zágrábi nagyprépost ugyanakkor az általa a zágrábi egyházmegyéhez csatolni kívánt Muraközt állítólag „Felső-Horvátország” részének nevezte, ami ha így volt, az 1920-ban sikerre vitt elcsatolás igényének első jeleként értelmezhető. A prelátus botrányos megverése a magyar protestáns nemesek által a diétán ugyanakkor közismert, az 1625. évi 61. tc.-ben is megörökített tény.¹²⁰ Úgy tűnik, ha a horvát–magyar viszony megváltozásának kezdetét, pontosabban annak történeti diagnosztizálhatóságát időponthoz köthetjük, akkor ezt sokkal inkább az 1625. évi soproni országgyűlés

¹¹⁸ TÓTH GERGELY, *Politika, történelem, múltszemlélet három 17. századi kanonok műveiben*, Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században (szerk. Varga Szabolcs–Vértési Lázár), Pécs 2018, 297–314, 305.

¹¹⁹ Erre azonban csak 1618-ban került sor. IVANČAN, *Podatci o zagrebačkim kanonicima*, n. 703 (474).

¹²⁰ MARGALITS EDE, *Horvát történelmi repertórium I–II*, Budapest 1900–1902, I, 775 (*ad indicem*); *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ed. FRANKO MIROŠEVIĆ, Zagreb 1995, 315–325; további irodalommal VARGA SZABOLCS, *A zágrábi egyházmegyei zsinatok a 16–17. században*, Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 10), szerk. Balogh Margit–Varga Szabolcs–Vértési Lázár, Budapest–Pécs 2014, 132–149, 143–144.

kapcsán tehetjük meg, semmint az évtizeddel későbbi rítusvita összefüggésében. A kutatást, gondolkodást talán érdemes lesz ebben az irányban folytatni. Ebben az érő térben, Jagustich hasonló témájú bolognai festményei, vagy *mutatis mutandis* akár az Erdődy-epitáfium mintájára lehetséges értelmezni zágrábi székesegyházban ekkortájt állíttatott Szent István- és Szent László-szobrokat,¹²¹ magyarán a protestantizmus által kevésbé meggyengített horvát klérus Magyarország felé irányuló egyházi expanziója összefüggésében válik érthetővé állíttatásuk ténye és ideje. Mely terjeszkedésnek épp a Pázmány-i felekezetszervezés sikerei, leginkább az új magyar alsó-, közép- és felsőpap-ság kinevelése parancsolt megállást.

Maradt még egy kérdés, amit meg kell válaszolnunk. Miért éppen 1625-ben látta Pázmány elérkezettnek az időt, hogy rendezze az egri egyházmegye helyzetét? Kezdjük a kérdés szempontjából legfontosabbal. A foggyatékos fiát tulajdonképpen nem is sikertelenül menedzselő apa, Erdődy Tamás 1624-ben halt meg. Ez előtt Pázmány egyszerűen nem volt abban a helyzetben, hogy szembemenjen a tekintélyes főúrral, aki annak idején érseki kinevezésének előkészítésében is tevékenyen közreműködött.¹²² A tárnokmester elhunytát követően pedig az országgyűlés kínálkozott a megfelelő alkalomnak a lépés megtételére. Kiváltképpen, hogy az négy évvel korábbi történések mintájára várható volt Erdődyék további próbálkozása a püspöki javadalom tényleges megszerzésére. Az elmondottak fényében Verbanovichot leginkább e cél hozhatta a diétára.¹²³ A sikerre a lassan évtizedes törekvések után, illetve a Bethlenhez fűződő viszony fokozatos konszolidálódása fényében mind nagyobb esély mutatkozott.¹²⁴ Ilyen mérvű jövedelemkiáramlás pedig súlyos érvágás lett volna a pázmányi program számára. Sőt a fennálló helyzetbe sokkal komolyabb veszély volt belekódolva annál, amit Erdődy Tamás családépítő törekvése, a mentális problémákkal küszködő püspök körül csoportosuló horvát egyházi középréteg tagjainak szorgos jövedelem-kicsatornázása jelentett. A protestáns rendek ugyanis 1618-ban arra hivatkozva, hogy a püspök nem tartózkodik az egyházmegye területén, az egri káptalan ismételt megszüntetését követelték.¹²⁵ Az egri kanonokok helyzetüket 1622-ben pedig olyannyira képlékenynek érezték, hogy Eperjést szertették volna Jászó helyett székhelyül.¹²⁶ Az inhabilis főpásztor okozta probléma rendezése nem tűrt további halasztás.

Erdődy János vélhetően sem a korábbi (1618-as és 1622-es) sem pedig ezen az 1625-ös diétán nem vett részt személyesen, szavazatának hiánya jól kommunikálható érv lehetett az egyházkormányzati szempontok mellett. Az országgyűlések rendre alkalmat adtak a püspöki kar tanácskozásaira, a fontosabb problémák rendezésére, ese-

¹²¹ Vö. VARGA, *A zágrábi*, 143–144.

¹²² CVH I/13, 22. 38. 228. 312. 342. 392.

¹²³ Vö. fentebb, 30. j.

¹²⁴ Mint ahogy tényleges meg is kezdődik Pyber alatt, vö. 94skk j.

¹²⁵ ZSILINSZKY, *A magyar országgyűlések*, 117.

¹²⁶ Uo., 285.

tenként a pápai nunciussal közösen.¹²⁷ Nem ez az első, és nem is az utolsó magyar diéta a 17. században, ahol valamilyen formában szerepet kapott a püspöki székek betöltésében: akár a kinevezés, a szentelés, vagy a kánoni kivizsgálási eljárások lefolytatása összefüggésében.¹²⁸ Utóbbiakra Sopronban is gyors egymásutánjában sor került. Egyfelől a Lépes Bálint győri püspök és kalocsai érsek 1623. évi halála miatti előléptetések miatt (Dallos Miklós, Győr; Balásfi Tamás, Pécs; Posgay János, Bosznia)¹²⁹ – másfelől pedig épp Erdődy letételének köszönhetően (Pyber János, Eger; Lósy Imre, Várad; Dubovszky György, Csanád).¹³⁰ Az Erdődy mentális állapotára vonatkozó, korábban idézett vallomások ekkor, Pyber eljárása során hangoztak el.¹³¹

Pyber kinevezése, s ezáltal az Esztergom után területileg legnagyobb királyságbeli egyházmegye vezetésének rendezésére előkerült már, 1625. október 21-én ment végbe, tehát az október 25-ei nádor-, illetve jóval a november végi királyválasztás előtt.¹³² S bár ezeknél a most rekonstruált ügy jóval kisebb jelentőségű, mégis érdemes lesz ezentúl feltüntetni az 1625-ös soproni diéta krónikájában. Pázmány kezdeményezésére, Carafa nuncius közreműködésével tudniillik ekkor került sor a magyar episkopátus helyzetének rendezésére, személyileg teljes egészében alkalmassá tételére a már megkezdett tridentianus reformok kibontakoztatására. Ennek alapja azonban egy eddig gyakorlatilag ismeretlen, az egyházi rendben belüli konfliktus, Erdődy János egri püspök letétele, javadalmától történt megfosztása volt. Az Apostoli Szék elé került, a horvát fél szempontjából kánonjogilag meglehetősen reménytelennek tűnő ügy a fiatal gróf következő évi halálával okafogyottá vált. Pyber pápai megerősítésére nem a Verbanovich-féle perindítási kezdemény miatt került sor végül csak 1631-ben, hanem minden valószínűség szerint a Barberini-korszak ekkorra már mindinkább szembetűnő problémái miatt.¹³³ A pápai megerősítés elhúzódása ellenére Pázmány erélyes fellépésének köszönhetően már 1625-től felszentelt ordinárius működött az egri egyházmegyében, mintegy két évtized után először.¹³⁴

¹²⁷ Példaértékű és legjobban feltárt az 1609. évi diéta története és ezen Placido de Mara nuncius szerepe: KÁROLYI ÁRPÁD, *Az ellenreformáció kezdetei és Thurzó György nádorrá választása*, Századok 53 (1919–1920) 1–33 és 124–160.

¹²⁸ Így például az 1637. 1649. és 1662. országgyűlésen. GALLA, *A püspökjelöltek*, 167. 168. 169.

¹²⁹ GALLA, *A püspökjelöltek*, 164–166. A lefolytatott eljárások teljesebb jegyzéke: CVH I/15, 278–285.

¹³⁰ Uo.

¹³¹ Vö. fentebb 21. j.

¹³² Vö. HILLER ISTVÁN, *Magyar nádorválasztás és európai politika. Az 1625. évi soproni országgyűlés nemzetközi diplomáciai vonatkozásai*, Soproni Szemle 43 (1989) 1. sz., 59–70. Az 1625. évi diéta történetére szélesebb kontextusban: *Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés*, szerk. DOMINKOVITS PÉTER–KATONA CSABA–PÁLFFY GÉZA, Budapest 2021. Vö. fentebb, a 84. j.-ben mondottakat.

¹³³ HC IV, 73. Az egyszerre adminisztratív, elvi és ideologikus problémák az évtized végére a magyar-szentszéki kapcsolatok súlyos válságához vezettek. TUSOR PÉTER, *Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia (A magyar klérus és a római Kúria kapcsolatainak válsága és reformja)*, Századok 134 (2000) 431–459.

¹³⁴ Szuhay István egri püspök 1607. októberben halt meg. HC IV, 73.

5. EREDMÉNYEK

a) A kora újkori katolikus felekezetszerveződés és a pápaságtörténet alapvető állítása, hogy a középkorból örökölt struktúrák kontinuuus továbbélése, pontosabban elhúzódó felszámolódása számos tekintetben gátolta a megvalósultnál átfogóbb és maradandóbb konfesszionalizációs modernizáció kibontakozását.¹³⁵ A korábbi tanulmányunk vizsgálatait¹³⁶ továbbvivő és lezáró kutatás legfontosabb legfontosabb tézise abban fogalmazható meg, hogy sikerült a vatikáni forrásbázisnak köszönhetően árnyalni, hogy milyen, késő középkori típusú családi érdekérvényesítő törekvés befolyásolta kedvezőtlenül a magyar episzkopátus összetételét a 17. század első harmadában. Erdődy Tamás horvát bán és tárnokmester családépítő törekvése, elmebeteg János fia püspöki karrierjének építése egyaránt diszfunkcionális volt az egri egyházmegye és a magyar hierarchia egésze számára. A törekvés nincs híján a belső paradoxonnak sem. Erdődy Tamás egyúttal ugyanis Pázmány érseki kinevezésének a támogatója volt. Ugyanúgy, mint hetesi Pethe László kamarai elnök. Pethét viszont szintén rá tudta venni fia előléptetésének tevőleges előmozdítására.¹³⁷ A katolikus episzkopátus személyi összetétele alakításának ellentmondásos folyamatait a kleseli politika hozza közös nevezőre és teszi érthetővé. E politikát 1614/15-től mindvégig a Habsburg-öröklés maximája határozta meg.¹³⁸ Melchior Kleslnak emiatt volt szüksége Pázmányra, és emiatt tarthatta fontosnak Erdődy Tamás támogatásának biztosítását. A források alapján úgy tűnik, hogy az esztergomi és egri kinevezésekben egyaránt 1616 tavaszán döntöttek. Az iratok tényleges kibocsátását viszont a Pázmány jezsuita voltát övező jogi problémák, Erdődyt pedig a bevételekkel kapcsolatos kötélhúzás késleltette.¹³⁹ Erdődy Tamás a püspöki javadalom megszerzése után is folytatta fia nimbuszának építését, immár nem tudományos téren, mint Bolognában, Pármában és Ingolstadtban, hanem a művészetmecenatúra terén. Az Erdődy Jánosnak ajánlott zenei műdedikáció (Velence 1619) legalábbis erre utal.¹⁴⁰ A kiadvány elején található szerzői ajánlás nem véletlenül tartalmaz utalást a püspök apjának szerepére.¹⁴¹

¹³⁵ Vö. mindenképp PAOLO PRODI, *Il sovrano pontefice. Un corpo e due anime: la monarchia papale nella prima età moderna*, Bologna 1982; UÓ, *Lo sviluppo dell'assolutismo nello Stato Pontificio*, különösen 70–86; valamint például francia viszonylatban: FREDERICK J. BAUMGARTNER, *Change and Continuity in the French Episcopate. The Bishops and the Wars of Religion 1547–1610* (Duke Monographs in Medieval and Renaissance Studies 7), Durham 1986.

¹³⁶ TUSOR, *Egy egri püspök*, i.m.

¹³⁷ Erdődy Tamás már 1612 végén, 1613 elején kérvényezte fia számára az egri püspökséget, melyhez megnyerte hethesi Pethe László kamarai elnök támogatását is. Pethe Lászlónak a Hofkammerhez írt levele, Bécs, 1613. jan. 19. ÖStA HHStA Ungarische Akten, Miscellanea, Fasc. 422, Konv. A, 34–35.

¹³⁸ Vö. CVH I/13, 235–308; valamint TUSOR, *Egy egri püspök*, i.m.

¹³⁹ CVH I/13, 116skk; vö. fentebb, 13. 54. 55. j.

¹⁴⁰ Tomaso Cecchini kompozíciójáról van szó: *Psalmi, missa, et alia cantica quinque vocibus, una cum gravi parte pro organo*, Venetiis, apud Alexandrum Vincentium, 1619. Vö. fentebb, 13. j.

¹⁴¹ „Quid igitur mirum, si dominationi tuae illustrissimae ac reuerendissimae has musicales laudes ab auctore operis olim in munus acceptas tandem dicare studuerim? Si enim qualitates effectus, qualitatem causae consequi debet, hoc opus, quod sola harmonia viget, tibi praecipue dicasse, non indoctae cognitionis denotat argumentum: et

b) E tanulmány másik fő tézise a Pázmány–Erdődy konfliktus felszínre hozatala a történeti múlt négy évszázados rétegeinek mélyéről. A beteg gróf 1625. évi, apja halálát követő megfosztása a püspöki javadalomtól az 1625. évi soproni országgyűlésen a magyar történelem mindeddig rejtőzködő *ténye* volt. Ennek az eredménynek jelentőségét nemcsak a főpap letételének megállapítása adja, hanem még inkább a probléma elhelyezése a magyar–horvát viszony fokozatos megromlásának folyamatában. A magyar felső- és középpapság e rejtett, eddig nem ismert belső konfliktusát a Rómába küldött fellebbezésben foglaltak alapján elsősorban a középkori és tridentínus szemlélet ütközéseként foghatjuk fel. Nem hagyhatjuk ugyanakkor figyelmen kívül, hogy a kúriai „feljelentésre” a magyar püspöki kar kollektív dehonesztálásának kíséretében került sor. Érdemi szerzője és kivitelezője pedig annak a zágrábi káptalannak egyik oszlopos kanonokja, Verbanovich Gáspár volt, amelynek egy másik tagja, Ráttkay György írásaiiban két évtized múltán már nyíltan tetten érhető a magyarellenesség.¹⁴²

Nyilván nem árt azonban a kötelező óvatosság és az átfogó, árnyalt szemlélet. Az eddigi vizsgált források alapján például úgy tűnik, hogy a szintén horvát kötődésekkel rendelkező magyar arisztokrata, az ifjabb Draskovich György († 1650) kvázi bukását, akinek győri püspöksége Erdődyéhez majdnem hasonló, és mindenképpen dicstelen véget ért, leginkább személyes ellentétei okozták Lippay Györggyel. Feltűnő ugyanakkor, hogy Erdődy mellett szintén egy horvát–magyar arisztokrata család esetében figyelhetünk meg a korszakban magas egyházi tisztség állandósítására tett törekvést. Ifjabb Draskovich György több ízben kifejezett hivatkozott arra, hogy bíboros nagybátyja, az id. Draskovich György kalocsai érsek nyomdokaiban kíván járni.¹⁴³ Jegyezzük még meg, hogy Lippay György esztergomi érsek ugyanekkor, miként Draskovich-csal szemben, Ráttkay György ellen szintén morális kifogásokkal élt a célból, hogy megakadályozza annak esetleges zágrábi püspökségét.¹⁴⁴ Pázmány Péter esztergomi

*ut omitam caeleberrimi Patris tui consiliis (quae Andreas Altiatus harmoniae comparat) Romani Imperii moderamina temperari; ut silentii latebris illius dotes, illius orname[n]ta involvam, ut tuae domus insignia nunc oblite[r]ari patiar; ad te satis sit confugisse, quem nuper a summo romano Pontifice in partem operis sui, regimen s[ci]licet Vimundriensis Ecclesiae assumptum esse, indicibili gaudio dignosco...”. Olasz fordításban és latinul is közölve: TASCETTI, *L'op. 14 di Tomaso Cecchini*, 106–107 és 114–115. – Az itt nem idézett intitulatúrában is megtalálható *Vimundrensis*-t TASCETTI Eger (*Agria*) ókori nevének mondja. Szerintünk inkább egy téves azonosítás a korszak divatos geográfiai kézikönyve alapján (*Vimundria* / *Agran*). Vö. P. Bertii *Commentariorum rerum Germanicarum libri tres: primus est Germaniae veteris, Secundus, Germaniae posterioris, a Karolo Magno ad nostra usq[ue] tempora, cum principum genealogiis, Tertius est praecipuarum Germaniae urbium cum earum iconismis et descriptionibus*, Amstelodami 1616; https://digi.lib.uni-beidelberg.de/diglit/caesar1548/0784/text_ocr. – A közelmúltbeli pápai kinevezést említő zeneszerző szemlátomást a magyar királyi főkegyúri jogról sem rendelkezett megfelelő ismeretekkel.*

¹⁴² Vö. fentebb, 117. j.

¹⁴³ Minderre TUSOR PÉTER, *Nemzeti zsinat, 1648. Katolikus rendi autonómiatörekvés a kora újkori Magyarországon*, Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon, 69–130. – A Lippay–Draskovich személyes viszony feltárását még korántsem aknáztuk ki teljesen, a szexuális jellegű vádak sorát például még nem érintettük.

¹⁴⁴ „Ami Ráttkayt illeti, ama szabados életvitelű, éretlen ifjúról még említést sem kívánok tenni...” – írta 1648-ban III. Ferdinándnak Lippay. Latin levelének eredetije: MNL-OL MKL Litterae archiepiscoporum (A 30), 1. cs., n. 238.

érsek bepanaszolását a pápánál Zágrábból mindazonáltal kivételes súlyú és jelentőségű esetként értékelhetjük, ami egyúttal megszegve a Kúriába történő közvetlen fordulás tilalmát, szigorú magyar törvényekbe is ütközött.¹⁴⁵ Utoljára a körmendi ágostonosok indítottak per a Kúriában a magyar egyház feje ellen, jó évszázaddal korábban.¹⁴⁶

c) Befejezésül említsük az egyházmegye-történeti aspektust, ahová eredetileg a tanulmányunk alapjául szolgáló vatikáni forrás alapvetően tartozik. A 17. században a katolikus konfesszionalizáció kibontakozásának az esztergomi főegyházmegye mellett legfontosabb színtere a szinte a teljes korabeli Felső-Magyarországot magában foglaló egri püspökség volt. Két Pázmány-utód, Lósy Imre és Lippay György innen kerül a prímási székre. A folyamatot többek között bécsi szemináriumalapítás, a görög katolikus unió megkötése; a számos elemében máig használt *Cantus Catholicus* 1651-ben kinyomtatott Kisdy Benedek püspök működése, benne a nagyszombatit követő második jezsuita akadémia, hamarosan egyetem megalapítása (1657 és 1660), valamint kiterjedt missziószervezés és államilag, kamarai tisztviselők által koordinált felekezeti expanzió jellemezte.¹⁴⁷ Míg azonban Esztergom esetében a trentói/trienti program szempontjából 1616-ban egy funkcionális lépés történt Pázmány Péter kinevezésével, ugyanazon politikai erővonalak mentén Eger élére egy mentálisan és pszichésen alkalmatlan fiatal arisztokrata, Erdődy János gróf került. A nem rezideáló gróf főpásztorságát horvát egyháziakból álló környezete lényegében a püspöki jövedelmek kicsatornázására használta fel. A visszaélés ugyanakkor Bethlen Gábor hadjáratai miatt végül nem okozott különösebb problémát. Erdődy Tamás 1624. januári halálát, illetve a második Bethlen-hadjáratot lezáró 1624. májusi bécsi békét követően azonban lehetővé, sőt égetővé vált a kérdés megoldása. Pázmány Péternek a pápai nuncius segítségével az 1625. évi soproni diétán véghezvitt lépése, Erdődy János letétele a püspöki székből – a még mindig fiatal főúr következő évi halálával nyilván nem lehetett előre számolni –, és a tapasztalt, már 1613-tól felszentelt püspök Pyber kineveztetése kulcsfontosságú lépésnek számított. A későbbi kibontakozás alapjául szolgáló jövedelmek visszaszerzése, rendbetétele és immáron funkcionális hasznosítása terén ő alatta érdemi áttörés történt.¹⁴⁸ Köztudomású, utaltunk már rá, hogy a kora újkori katolikus konfesszionalizáció alapvetően püspöközpontú volt.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Vö. például az 1471/19. és 1486/45. tc-t.

¹⁴⁶ Lásd CVH II/1.

¹⁴⁷ Lásd fentebb, a 100. j.-ben idézett irodalmat.

¹⁴⁸ Vö. fentebb, 94skk j.; lásd MOLNÁR, *Az egri püspökség*, 92–93 is. BUNYITAY VINCE (*A váradi püspökség*, 104) tévesen állítja, hogy Pyber haláláig nem jutott hozzá az egri egyházmegye jövedelmeihez. – Megjegyzendő, hogy Bethlen 1626. őszi, harmadik támadása nem járt nagyobb ütközettel, illetve pusztítással. Ugyanakkor a püspöki bevételek visszaszerzése a fejedelem 1629. évi halálát, a 7 vármegye visszasátát követően kapcsolható magasabb fokozatba.

¹⁴⁹ HUBERT JEDIN, *Das Bischofsideal der Katholischen Reformation. Eine Studie über die Bischofsspiegel vornehmlich des 16. Jahrhunderts, Kirche des Glaubens. Kirche der Geschichte. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge. I: Kirchengeschichtsschreibung. Italien und das Papsttum. Deutschland, Abendland und Weltkirche. II: Konzil*

A felekezetszervezésre inhabilis Erdődy eltávolítása a püspöki székből és az erre alkalmas Pyber áthelyezése pontosan ugyanolyan érdemi, jelentős s egyben szimbolikus mozzanatként interpretálható az egri egyházmegye és vele szinte a teljes Felső-Magyarország törtéájában, mint Pázmány Péter esztergomi érseksége a főegyházmegye és a magyarországi katolicizmus kora újkori történetében.¹⁵⁰

Feljebb lépve egy szinttel gondolatvezetésünk kereteiben, tegyük pontot tanulmányunk végére azzal a fentiekben plasztikusan igazolt meglátással, miszerint Magyarországon sincs éles határvonal középkor és kora újkor között. Számos alrendszer vonatkozásában igen hosszú, évszázados átmenetről beszélhetünk. Jelen esetben az egyházi javadalomszerzési technikák és főúri családépítő stratégia 17. századi továbbélése bizonyította, hogy a középkor beható ismerete nélkül a kora újkor történeti tényei és trendjei értelmezhetetlenek.

FÜGGELÉK

Sopron, 1625. november 1.

Erdődy János egri püspök prokurátorai VIII. Orbán pápához

(Barb. Lat., vol. 6870, fol. 27r–28v – orig.)

Beatissime in Christo pater et domine nobis clementissime¹⁵¹

Post humillima beatorum vestrae sanctitatis pedum oscula. Nomine et in persona illustrissimi ac reverendissimi domini comitis Ioannis Erdeődy, electi episcopi Agriensis¹⁵² cogimur vestrae sanctitati proponere, qualiter reverendissimus dominus Ioannes Erdeődy ad informationem illustrissimorum dominorum nuncii vestrae sanctitatis apud Caesaream maiestatem existentis ac archiepiscopi Strigoniensis sub praetextu dementiae episcopatu Agriensi sine omni praevia admonitione et iuridica revisione causaeque privationis sufficienti, imo etiam sine praescitu eiusdem sub hisce Soproniensibus comitiis contra iura non solum patriae, verum etiam canonica privatus, ac idem episcopatus Agriensis reverendissimo domino Ioanni Piberio, episcopo alias Varadiensi et metropolitanae Strigoniensis ecclesiae praeposito per suam maiestatem sit collatus.¹⁵³

[1] Quod autem haec privatio contra iura canonica facta sit, ex sequentibus canonibus et rationibus patet. Nam sacrosanctum concilium Tridentinum sess. 24.,

und Kirchenreform, Freiburg–Basel–Wien 1966, II, 75–117; GIUSEPPE ALBERIGO, *L'episcopato nel cattolicesimo post-tridentino* Cristianesimo nella Storia 6 (1985) 79–91.

¹⁵⁰ E tézis mellett voltaképpen eltörpül az püspökség bevételeinek meghatározása az 1610-es évekből (vö. fentebb, 67–72. j.). Miként annak a régebbi állításnak (vö. SUGÁR, *Egri püspökök*, 295skk) implicit korrekciója, illetve árnyalása is másodlagos csupán, mely a modern szakirodalomban bárminemű kritikai reflexió nélkül ekképpen került megfogalmazásra: „a király 1622-ben visszabocsátotta Erdődy János egri püspöknek az egyházmegye tizedeit, de ezek tényleges birtokbavétele csak 1627-ben történt meg”.

¹⁵¹ A címzett VIII. Orbán pápa (1623–1644).

¹⁵² Erdődy Jánosra és egri püspökségére lásd fentebb 75skk j.

¹⁵³ Pyber Jánosra és kinevezésére vö. fentebb, 20–21. és 81. j.

cap. 5. de reformatione dictat, quod in gravissimis episcoporum criminibus, propter quae deberet episcopus privari aut deponi, nemo alter possit diiudicare causam, nisi solus Romanus pontifex, in aliis autem innoxibus [!] episcoporum delictis ad privationem et depositionem tendentibus, licet possint quidem metropolitani a summo pontifice eligendi inquisitionem et reformationem facere, iudicium tamen minime, sed ad summum pontificem eorum instructionem, seu processum transmittere tenentur iuxta praescripti concilii dictamen reservata eidem sanctissimo sententia definitiva, ita concilium sacrosanctum Tridentinum, ita etiam alii canones vetustiores in margine huius capituli annotati.¹⁵⁴ Cum autem praedictus dominus comes et episcopus Ioannes Erdeődy nunquam de aliquo scelere accusatus, aut in eo ab aliquo Metropolitano vel quacunque alia persona deprehensus sit, sed semper in nativa innocentia, sine omni quaerela compertus (in qua utinam et reliqui prelati Hungariae ita reperientur) eius etiam causa nunquam coram et ab ipso aliquo summo pontifice ventilata, nunquam ab eodem etiam contra eundem sententia privationis prolata extitit, sequitur ergo, quod etiam contra canones privatus sit.

[2] Et licet dictent adversarii dictum dominum Ioannem comitem Erdeődy esse per omnia mente captum et ideo munus episcopale non posse obire ac exercere, honos unicuique talia dicenti debitus detur, dicimus tamen veritatem in praesentia Dei omnia videntis et scientis praedictum Ioannem Erdeődy non esse ita mente captum, ut adversarii fatentur, quod vel exinde patet, quia singulis diebus divinum officium recitat, statutis diebus ieiunat. Sacra audit, audientias saepe et responsa praestat, disputationes audit, et ad eas respondet, intra annum pluries confitetur. Hi actus non sunt hominis per omnia dementis, sed ratione utentis. Fatemur tamen ingenue circa novilunium aliquid adversi eundem pati quod a medicis nimiae melancholiae, ab exorcistis vero maleficio ascribitur, quae adversitas infirmitatis, non ante, sed post presbyteratum et episcopatum susceptum eidem contigit.

[3] Posito, quod per omnia demens et mente captus esset, prouti adversarii asserunt, adhuc ideo secundum [fol. 27v] canones episcopatu non esset privatus, sed coadiutor eidem propter curam animarum dandus esset, ut sequentes canones dictant. Et quidem sexto Decretalium de clerico aegrotante caput unicum,¹⁵⁵ in quo inter reliqua haec de episcopo dementi dicuntur: Si vero episcopus demens fuerit, et quid velit, aut nolit, exprimere nesciat, vel non possit, tunc eius capitulum vel duae ipsius partes eadem auctoritate unum aut duos coadiutores assumant idoneos, qui eius officium exequantur. Item causa septima, q. 1. caput 1. quod incipit:¹⁵⁶ Pro molestia corporis suo honore non privetur episcopus etc., in quod post pauca haec reperiuntur: Nunquam canones praecipiunt ut pro aegritudine episcopo succedatur, et omnino iniustum est, ut si molestia corporis irruit, honore suo privetur episcopous aegrotus. Idem, caput 2:¹⁵⁷

¹⁵⁴ A *Tridentinum* határozatainak szövege: ALBERIGO et al. (ed.), *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 633–775.

¹⁵⁵ Vö. *Decretum Gratiani*, https://geschichte.digitale-sammlungen.de/decretum-gratiani/kapitel/dc_chapter_I_1630. (letöltés 2022. márc. 29.)

¹⁵⁶ Vö. *Decretum Gratiani*, https://geschichte.digitale-sammlungen.de/decretum-gratiani/kapitel/dc_chapter_I_1676. (2022. 03. 29.)

¹⁵⁷ Uo.

De casu praemisso haec dicuntur: Cum percussio corporalis imminet, utrum pro purgatione, an pro vindicta contingat, Dei in hoc iudicium ignoratur, et ideo non debet a nobis addi flagellatis afflictio, ne nos culpa (quod absit) offensa respiciat. Praemissis similia passim in sacris aliis hic non citatis canonibus reperiuntur.

[4] Obiiciunt etiam adversarii praedictum dominum Ioannem Erdeődy a tempore electionis in episcopum non petivisse confirmationem ab aliquo summo pontifice interea viventi, et per consequens, cum tantum electus fuerit et non consecratus, cadit a iure episcopali, nec ei praecitati canones suffragantur, cum ii non de electo, sed de consecrato intelligi debeant. Ad praemissam objectionem respondemus dictos eidem domino Ioanni favere, ut patet textum legenti, et quidem etiam illum, qui de demente episcopo citatur, is enim generali loquitur, non solum de episcopo consecrato vel electo, sed etiam de clerico aegrotante, nam si simplici clerico quocunque morbo aegrotanti favet, multo magis praebitero in episcopum electo favere debet iuxta commune iuridicum axioma: Ubi enim iura non distinguunt, nec aliquem expresse excludunt, neque nos distinguere aut excludere (nisi aliquid absurdi sequatur) debemus, maxime in iure favorabili, quale esset praecitatus canon. Unde, cum eius sit legem explicare, cuius est condere, ad vestram sanctitatem recurrendum est pro eiusdem explicatione. Quod attinet ad confirmationis petitionem, ea sub sanctissimae recordationis Paulo quinto petita et processus superinde formatus, et ad quendam pia memoriae defuncti Matthiae imperatoris et regis nostri Romae agentem, cognomine Rudolphi, missus fuisset, ast propter disturbia in Regno hoc Hungariae concitata et morbum etiam invalescentem ad extrahendum omissus fuisset.¹⁵⁸

[5] Sed esto licet processus formatus minime fuisset, etiamsi confirmatio petita, atque subsecuta non fuisset, ad huc dictus dominus comes Ioannes Erdeody taliter episcopatu privari non potuisset, propter tres sequentes rationes: Tum quia tali personae favent iura canonica praecitata, qualem adversarii praesupponunt dictum Ioannem Erdeődy, tum quia dictus dominus Ioannes non fuisset canonice ante ipsam privationem monitus super eo, ut vel satisfaceret suo officio, vel illud resignaret, si satisfacere non posset, tum quia consuetudo esset in Hungaria et partibus eidem annexis, quod electus ad episcopatum, etiamsi multis annis non procuret, vel procurare non posset ipsam confirmationem, pro episcopo tamen habetur, et potestatem iurisdictionis exercet, non solum secundum talem consuetudinem, quae vim legis in hac patria longa praescriptione et usu continuo [fol. 28^r] obtinuit, verum etiam canonibus faventibus, ut patet in titulis de electione, et electi potestate. Et quamvis semper plures episcopi reperiantur in Hungaria electi, quam confirmati, nihilominus ita electi atque consecrati exercent potestatem iurisdictionis, licet non ordinis.

[6] Unde, etiamsi dominus comes Ioannes Erdeődy sit tantum electus et non consecratus, alter autem (cui idem episcopatus est collatus) sit consecratus, plus tamen boni ecclesiae Agriensis et dioecesis per Ioannem Erdeődy, quam per illum accepisset, quod vel ex sequentibus patet. Nam dictus dominus comes Ioannes Erdeődy et habuisset coadjutorem assignata eidem proventuum portione, et hactenus pro habendo institit, qui curam animarum loco eiusdem in dioecesi residendo gessisset, omniaque munia episcopalia obivisset, dictus autem dominus Ioannes Piberius, (cui praedictus

¹⁵⁸ V. Pál (1605–1621) és II. Mátyás (1608–1619). Ridolfira lásd fentebb, 36–37. j.

episcopatus Agriensis collatus est)¹⁵⁹ nec per se nec per coadiutorem suffraganeum in dioecesi residebit, et per consequens functiones episcopales minime obibit, et sic minus utilis dioecesi erit, quam dictus dominus comes Ioannes Erdeődy fuisset. Qui etiam intentionis huius erat sanctae, quod quicquid proventuum extra necessitatem suam item familiae et coadjutoris, cui superesset, totum id volvit in erectionem seminariorum et intertentionum alumnorum convertere, ex quibus sacerdotum pluralitas (quorum magna inopia hisce in partibus esset) pullulasset, quod etiam bonum per hanc privationem impeditur, nisi vestra sanctitas iustitiam ac opem tulerit.

[7] Praeter praemissa cum dictus dominus Erdeődy sit doctrinae excellentis vitae sanctae, ametque viros non solum doctos, verum etiam vita sanctos, religione zelosos, eorumque utatur consilio, multum etiam inde dioecesim iuvisset, quorum nullus habitus est respectus, sed nec avitae familiae illius in Hungaria, Sclauonia et Croatia nominatissimae et de Christiana republica, ac fide catholica benemeritae, cuius parens prorex regnorum Sclauoniae ac Croatiae existens religionem catholicam in dictis regnis illibatam conservavit,¹⁶⁰ seseque adversus haereticos in dicta regna haeresim introducere nitentes, veluti murus aeneus ita eposuit, quod si illum Deus non suscitatset, haeresis pro certo dicta regna pervasisset, sed non tantum dicta regna ab haeresi, verum etiam a iugo Turcico victoriam et triumphos de eisdem reportando eliberavit, qua de re etiam summus pontifex, sanctae recordationis Clemens¹⁶¹ videlicet octavus ac augustissimus imperator, Rudolphus per litteras suas honorificentissimas adhuc extantes eidem congratulati sunt, praemissa quamvis sint vera, nullus tamen respectus eorundem in privatione hac habitus sit, nulla etiam admonitio, nulla canonica revisio praemissam privationem praecesserit. Ex qua illegitima privatione, non solum eidem domino comiti Ioanni Erdeődy, verum etiam [fol. 28v] toti eiusdem avitae ac celeberrimae familiae aeterna inuretur ignominia, nisi vestra sanctitas secundum Deum et iustitiam eius melam restitutionis tulerit.

[8] Posteaquam ergo dictus dominus comes Ioannes Erdeődy contra iura canonica sit privatus, ut supra ostensum est, posteaquam (etiamsi adversariorum praetensiones verae essent) eidem iura praecitata in corporis infirmitate post assumptum presbyteratum et episcopatum posito faverent, et cum nulla omnino culpa in eo reperiatur, propter quam privari deberet, nullaque admonitio aut canonica revisio privationem illius praecesserit, et ne in abusum id trahatur, quod hactenus nullo unquam tempore (ne quidem in clerico aut laico inferioris condicionis) contigisse auditum sit, et ne eidem domino comiti Ioanni Erdeődy ac avitae illius familiae exinde inuratur aliqua ignominia, ad vestram sanctitatem, veluti summum et ordinarium huius causae iudicem et iustitiarium humillime recurrimus, ponderatis bene praemissis canonibus et rationibus dignetur dictum dominum comitem Ioannem Erdeődy in suo iure episcopali conservare, conservando eidem de sufficienti coadjutore clementer providere, vel si id vestra sanctitas facere tenueret, saltem intuitu iustitiae publicae, intuitu Erdeő-

¹⁵⁹ Pyber János.

¹⁶⁰ Erdeődy Tamásra fentebb, 8. II. 12. etc. j.

¹⁶¹ VIII. Kelemen pápa (1592–1605).

dianae familiae de respublica Christiana et fide catholica benemeritae confirmationem dicti episcopatus Agriensis usque ad revisionem canonicam Romae habendam iuxta sacrorum canonum dictamen prorogare dignetur. Eandem vestram sanctitatem diutissime valere, ac felicissime ecclesiam universalem gubernare ex animo optamus. Datae praesentes Soprony sub comitiis praesentibus regni Hungariae prima die mensis Novembris anno Domini 1625.

Eiusdem vestrae sanctitatis humillimi ac fidelissimi

servitores in obsequiis ac filii in Christo
procuratores dicti domini comitis el. episcopi Agriensis
[m.p.]

Caspar Verbanouich
praepositus Sancti regis Stephani m.p.

Paulus Tallian m.p.

Gabriel Jellacych m.p.

Thomas Iuanouich m.p.¹⁶²

TUSOR PÉTER

¹⁶² Azonosításuk fentebb, 24–28. j.

RÖVIDÍTÉSEK

AA.EE.SS	Archivio della Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari
AAS	Acta Apostolicae Sedis
AAV	Archivio Apostolico Vaticano
AHP	Archivum Historiae Pontificiae
ASR	Archivio di Stato di Roma
ASRS	Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati e le Organizzazioni Internazionali
BAV	Biblioteca Apostolica Vaticana
BDHIR	Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom
BIHB	Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome
CAV	Collectanea Archivi Vaticani
CeSPoM	Centro Studi sull'Età dei Sobieski e della Polonia moderna
CST	Collectanea Studiorum et Textuum
CVH	Collectanea Vaticana Hungariae (I/1–20 és II/1–10, Budapest–Róma 2004–2022)
DBI	Dizionario Biografico degli Italiani (vol. 1–100, Roma 1960–2020)
DF	Diplomatikai Fényképtár
DL	Diplomatikai Levéltár
ELKH	Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
ELTE EKK	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Kézirattár
ESz	Egyháztörténeti Szemle
GyEL	Győri Egyházmegyei Levéltár
HC	Hierarchia Catholica (<i>Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum</i> , S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–IX, ed. GUILDMUS VAN GULIK–CONRADUS EUBEL–PATRICIUS GAUCHAT–LUDOVICUS SCHMITZ–KALLENBERG–REMIGIUS RITZLER–PIR- MINUS SEFRIN, Monasterii–Patavii 1913–2002)
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
HK	Hadtörténelmi Közlemények
HKA	Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv
LK	Levéltári Közlemények
LSz	Levéltári Szemle
MEV–Regnum	Magyar Egyháztörténeti Vázlatok–Regnum
MKSz	Magyar Könyvszemle

MKL	Magyar Királyi Kancellária. Magyar Kancelláriai Levéltár
MNL-OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
MHI	Monumenta Hungariae Italica (Olaszországi Magyar Oklevéltár)
MHH	Monumenta Hungariae Historica (Magyar Történelmi Emlékek)
MREV	Monumenta Romana Episcopatus Vespriemiensis (<i>Monumenta Romana Episcopatus Vespriemiensis. A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára</i> I–IV, szerk. FRAKNÓI VILMOS–LUKCSICS JÓZSEF, Budapestini 1896–1907)
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MVH	Monumenta Vaticana Hungariae (<i>Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Vatikáni Magyar Okirattár</i> , I/1–6. II/1–3, szerk. FRAKNÓI VILMOS, Budapestini 1881–1909)
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv
QFIAB	Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken
P. Cons.	Archivio Concistoriale, Processus Consistoriales
P. Vienna	Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna, Processi Canonici
PPKE	Pázmány Péter Katolikus Egyetem
PRT	Pannonhalmi Rendtörténet (<i>A Pannonbalmi Szent-Benedek-Rend története</i> I–XII/B, szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ–SÖRÖS PONGRÁCZ, Budapest 1902–1916)
PUGW	Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien
RORC	Repertorium Officiorum Romane Curie (<i>Repertorium Officiorum Romane Curie</i> , hg. von THOMAS FRENZ, https://www.phil.uni-passau.de/histhw/forschung/oroc/)
RQ	Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte
ST	Studi e Testi
THEINER, <i>Vet. mon. Hung.</i>	AUGUSTINUS THEINER (ed.), <i>Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia</i> I–II, Romae–Parisiis–Vindobonae 1859–1860.
THEINER, <i>Vet. mon. Slav.</i>	AUGUSTINUS THEINER (ed.), <i>Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia</i> , I–II, Roma 1863–1875.
TSz	Történelmi Szemle

HUNGARY AND THE HOLY SEE OF ROME III.

Summaries

QUEEN YOLANDA'S DOWER AND THE GOLDEN BULL *An Unknown Royal Charter of 1222¹*

1. In her will, dated October 12th, 1251, Yolanda of Hungary, Queen Consort of Aragon, daughter of the Hungarian king Andrew II, bequeathed her Hungarian maternal inheritance, the ispanate (*comitatus*) of Pozsony (present day Bratislava, Slovakia) to her sons. It goes without saying that neither the queen, distant from her homeland, nor her heirs, did ever actually take possession of Pozsony, the western gateway of the Kingdom of Hungary. The first aim of my paper is to find out what was the legal basis for Yolanda's claim to one of the richest ispanates in Hungary, including the castle and town of Pozsony. *The answer is provided by a papal charter of December 9th, 1222, containing a transcript of a donation issued by King Andrew II at the beginning of the very same year.* The donation charter, hitherto undiscovered, shows that King Andrew II granted the castle of Pozsony as a dower to his second wife, Yolanda of Courtenay; their child, Yolanda of Hungary, Queen Consort of Aragon, thus regarded the domain as her rightful inheritance.

2. Under what circumstances did the marriage of Yolanda of Courtenay and Andrew II take place? In 1215 the Hungarian royal house established dynastic relations with the Latin Empire, itself heir to the Byzantine Empire. The Latin Emperor Henry of Flanders aimed at stabilizing his country's positions in the Balkans, which he attempted to realize, besides military victories, via marriage bonds. His alliance with the Árpáds may have played a role in controlling the Balkan states that had become independent during the previous decades. The meeting of the emperor and the king, which took place at Niš, Serbia, around the Easter of 1215 or 1216, was vividly remembered in a hagiographic work by the host, Stephen II (Prvovenčani) of Serbia. It seems plausible to assume that Yolanda of Courtenay arrived in Serbian territory accompanied by her uncle, the Emperor Henry of Flanders, from where she continued her voyage towards Hungary in the company of her fiancé. If it happened that way, we can date the meeting to the year 1215, when the marriage took place.

3. Andrew II followed the general practice of European monarchs when he offered his wife a rich town as her dower. Apart from the dower, we are also informed of the queen's dowry, which was worth 8000 marks of silver. But how much was this sum really worth compared to the dowries given to other princesses in contemporary Hungary and Europe? In fact, this amount can be considered quite

¹ See pp. 13–35.

average. In the dynastic history of the Árpáds, however, we find unusually high sums. The dowry, for example, promised to Elizabeth, daughter of Charles I of Sicily reached the sum of 200 000 marks of silver. This extremely high amount might have been motivated by the fact that Elizabeth's father-in-law, King Stephen V of Hungary, was willing to give up his claims in the Balkans in favour of the King of Sicily, who was attempting to restore the Latin Empire.

4. The document in question was written in the royal chancellery in the eventful year of 1222, when the monarch, Andrew II issued his famous Golden Bull, a document often referred to in discussions of Hungary's constitutional evolution. Queen Yolanda's dower charter contributes to the reconstruction of the stormy political history of 1222, as well as to the understanding of the circumstances in which the famous charter of liberties was issued. Andrew II altered his wife's dower as many as three times during the year of 1222. The grant of 1217, based on different incomes, was replaced by the ispanate of Pozsony and its appurtenances. Yet, before July 7th, the dower was again changed by the monarch, this time by the whole Banate of Slavonia with the counties of Zala, Somogy, Varasd (Varaždin) and Szerém (Srijem/Srem). I prove that there is a connection between the measures concerning the dower and the conflicts which accompanied the issue of the Golden Bull, and especially the 16th point of the former charter, in which Andrew II promised not to donate, under any circumstances, entire ispanates or any dignities as perpetual property or domain. The measures taken by Andrew II violated, most of all, the interests of the single person in whose name the opposition acted, forcing the king to issue the Golden Bull: his eldest son, the Young King Béla, who, as heir to the throne, was natural lord of the Dukedom of Slavonia. It is certain, however, that upon assuming the whole country's governance after his father's death, he would also have been frustrated by the alienation of the ispanate of Pozsony. Due to the fact that Pope Honorius III confirmed the king's donation of Slavonia to his queen after the issue of the Golden Bull on July 7th, we may assume that Andrew II had overcome the domestic crisis before that date, feeling powerful enough to neglect the earlier compromise, or at least the ban on donating entire ispanates, thus punishing the Young King Béla by dispossessing him of Slavonia. Father and son, however, reconciled during the second half of the same year, Béla regaining his dukedom. Finally, Andrew II succeeded in realizing his original plan by donating the ispanate of Pozsony to Yolanda, which was a likely motive to the conflict leading to the issue of the Golden Bull in the first half of 1222.

5. Our charter has another aspect that seems to be connected with the Golden Bull. In this case, however, the link is of theoretic nature. Andrew II must have been fully aware of the fact that his donating of Pozsony to Yolanda could provoke grave aversion, especially with the Young King Béla's men. As a consequence, he secured his measures using guarantees to an unprecedented scale. He appointed Duke Leopold VI of Austria as guarantor, who – should the dower be declared invalid – could provide appropriate aid to the queen, with the assistance of the Hungarian barons, to protect her rights. This act created a legal basis for the monarch of a neighbouring country to

interfere in the internal affairs of the Kingdom of Hungary upon Andrew II's death, under the pretext of helping his widow and heirs. The right to resist had also been given to the kingdom's aristocracy, with the foreseeable consequence that the heir to the throne would not be able to re-capture Pozsony from Yolanda and her future heirs without risking a civil war, unless he paid the sum of 8000 marks of silver to them. Expecting harmful measures to be taken by his own heirs, Andrew II was, therefore, the first Hungarian king to mobilize the resistance of his kingdom's nobility and declaring it in a written form. The king hardly considered the possibility of this weapon being turned against him: the resistance clause of the Golden Bull clearly proves that there were indeed people in the king's opposition, who – due to their family background as well as their erudition – were thoroughly familiar with European attempts at an effective control of power; indeed, had there been no such people, which seems unlikely, the donation charter issued by Andrew II could have served as a sample for them.

DÁNIEL BÁCSATYAI

THE COLLEGE OF CARDINALS AND HUNGARIAN CONSISTORIAL BENEFICES
IN THE LATE 14TH CENTURY

The notes relating to Hungary in Volume 52 of Obligationes et Solutiones¹

The episcopal as well as the significant abbey benefices (*beneficia consistorialia*), granted or confirmed by the Pope together with the College of Cardinals, whose income per annum exceeded 100 Florins (Guldens) of Camera, were obliged to pay what is known as *servitium commune* starting from the 13th century. The amount to pay, starting from the pontificate of Alexander IV (1264–1271), was divided equally, i.e. 50–50%, between the *Reverenda Camera Apostolica* and the *Camera Collegii*. Initially, the sum of the *servitium* amounted to one third of the per annum income of the given benefice, based on estimates (*communi extimatione*). After the Great Occidental Schism (1378–1417) the proportion was altered to approximately a fifth vs. a sixth. Besides the *servitium commune*, a further sum was to be paid by the newly appointed prelates, which consisted of five constituent parts (*quinque servitia*); it was referred to as *servitia minuta* in the papal tax documents from the early 15th century on. The sum was determined on the basis of the number of cardinals; specifically, the fewer cardinals were present at the consistory upon the donation of the benefice, the higher the fee was. The papal bull of appointment was issued if the specific prelate, either in person or via his representative, obliged himself (*se obligare*) to pay appointment fee (*solutio*). The obligations of payment to the *Camera Apostolica* and the *Camera Collegii* were, of course, carefully documented and presented by high priests before the *camerlengo*, head of the Apostolic Chamber, as well as before the chamberlain of the Holy Chamber; the two bodies led double-entry bookkeeping. The bills of debt included the date of obligation, the first

¹ See pp. 37–63.

name of the appointed person, or that of his representative, the donated benefice, the sum of the *servitium commune*; if relevant, the data concerning the predecessor's/ predecessors' arrears, as well as the payment deadlines. Several documents include the place of the legal act and the names of witnesses, too. Most of the promissory notes and the bills certifying the act of payment are included in the volumes of *Obligaciones et Solutiones* in the Vatican's Apostolic Archives (*Archivio Apostolico Vaticano*), of which a total of 91 volumes survives from the period between 1295 and 1555.

The present paper publicizes the entries relating to Hungary in Volume 52 of the series *Obligaciones et Solutiones*, most of which have been unknown. Although a source publication, entitled *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae* (1297–1536), containing the late JÓZSEF LUKCSICS's collection, this collection contains but one entry from the volume mentioned above. The most plausible reason is that Volume 52 of the series includes the obligations towards the College of Cardinals, while Volume 48, partly kept parallelly, documents the obligations made to the *Camera Apostolica*; JÓZSEF LUKCSICS, therefore, prepared the Hungarian-related entries of Volume 48, spanning a longer period, thus containing more data concerning Hungary, for publication.

Unfortunately, it still remains a mystery why the Chamber of Cardinals kept two different (but mostly parallel) records of the same period (i.e. 1390–1397). Could this, perhaps, be explained by the fact that a revised copy of these volumes was compiled upon the recent appointment in September, 1390, of the cardinal Henricus de Minutillis as chamberlain?

Volume 52, containing 197 folios, has preserved data relating to the pontificate of Pope Boniface IX. The date of the first entry is September 28th, 1390 (fol. 1r), while the last one is dated August 24th, 1401 (fol. 196v). The volume includes a total of 18 Hungarian-related entries from the years between November 8th, 1392 and April 7th, 1400. A total of seven of these have not yet been published, while then of them have been published mostly on the parallelly led registries. The entries contain information on seven dioceses in the Kingdom of Hungary: Zággráb (modern Zagreb) with three entries, Transylvania, Syrmia, Várad (modern Oradea) and Veszprém with two entries each, as well as Eger and Nyitra (modern Nitra) with one entry each. Besides these, we find a diocese *in partibus infidelium*, viz. Varna, whose bishop was also lord of the benefice of the Cistercian monastery of Szepes (modern Spiš). What makes this entry interesting is that the Holy Father did not grant this benefice in the consistory (*dictum monasterium fuit datum in commendam motu proprio et non per consistorium*), which is why the Chamber of the College of Cardinals did not receive their part of the appointment fee. The entries published in the present study offer new data for Hungarian ecclesiastical archontologic and prosopographic research. There are names, for instance, which had been unknown in the literature, such as Demeter, son of Péter, cathedral Canon of Pécs; János, Canon of Csázma (modern Čazma) and Dean of Kemlék (modern Kalnik); Lőrinc, Canon of Várad (Oradea) and Dean of Bihar (Bihar), as well as Imre Lőrincfi, Abbot of Almád. To sum up, the data published in this paper contribute to a more refined understanding of the relations between the Holy See and the Hungarian Church during the period of the Great Occidental Schism.

TWO UNKNOWN BREVE REGISTRIES FROM POPE SIXTUS IV¹

The State Archive of Rome (*Archivio di Stato di Roma*) purchased a volume at an auction at Sotheby's, London, in 1970, then another one from a private individual, Muriel Fink-Errera, in 1972. Both have been preserved in a perfect condition to date, their present-day binding probably originating from the 18th century. The two volumes (*Acquisiti e doni*, busta 26/1. and 27/1.) contain breves of the *commune* type, issued in the 6th year of the pontificate of Pope Sixtus IV. Both volumes of breve registries have been so far unknown for Hungarian researchers, which is why the 16 breves they contain provides additional information, hitherto unknown, for studying the relations between Hungary and the Holy See during the reign of King Matthias of Hungary.

Pope Sixtus IV wrote a breve to Ilona (Croatian: Jelena), widow of Zsigmond Frangepán (Croatian: Žigmund Frankopan), Count of Zengg (modern Senj), as well as to Count János of Korbávia (Croatian: Jan Krbavski), in which the Pope – referring to Zsigmond's unlawful occupation of the properties of the Diocese of Arbe (modern Rab) – instructed them to abandon their activities. In an earlier breve addressed at the Chapter of Zággráb (Zagreb) and the Bishop of Zággráb, Osvát (Thuz) of Szentlászló, he discussed the case of Balázs Marócsai, Canon of Zággráb, whom he allowed to act as a full member of the Chapter – in spite of the fact that he was not a consecrated priest. The Pope sent a breve to Gábor Matucsina, Archbishop of Kalocsa, to further the interests of the Dominican Order in Hungary, as well as to Gabriele Rangoni, Bishop of Eger and ambassador to the Pope relating to the visitation of the abandoned monasteries of Csút and Zsámbék. The breves also mention two Benedictines. János Szécsényi joined the Franciscan Order at age ten, leaving it before taking his oath and asking permission to join the Benedictine Order. The other one was Bertalan Patacsi, taking his oath in the Dominican Monastery at Pécs; however, due to the unrelievable headaches torturing him, he was granted permission by his supervisor to join any other order except the Benedictines. Still, he decided to join the Benedictines, which might have been the reason why he was sent so far from his native land. Furthermore, one finds information on the Diocese of Modrus (Croatian: Modruš), threatened by (Ottoman) Turks, the cathedral of which was granted the right of a jubilee indulgence on Assumption Day.

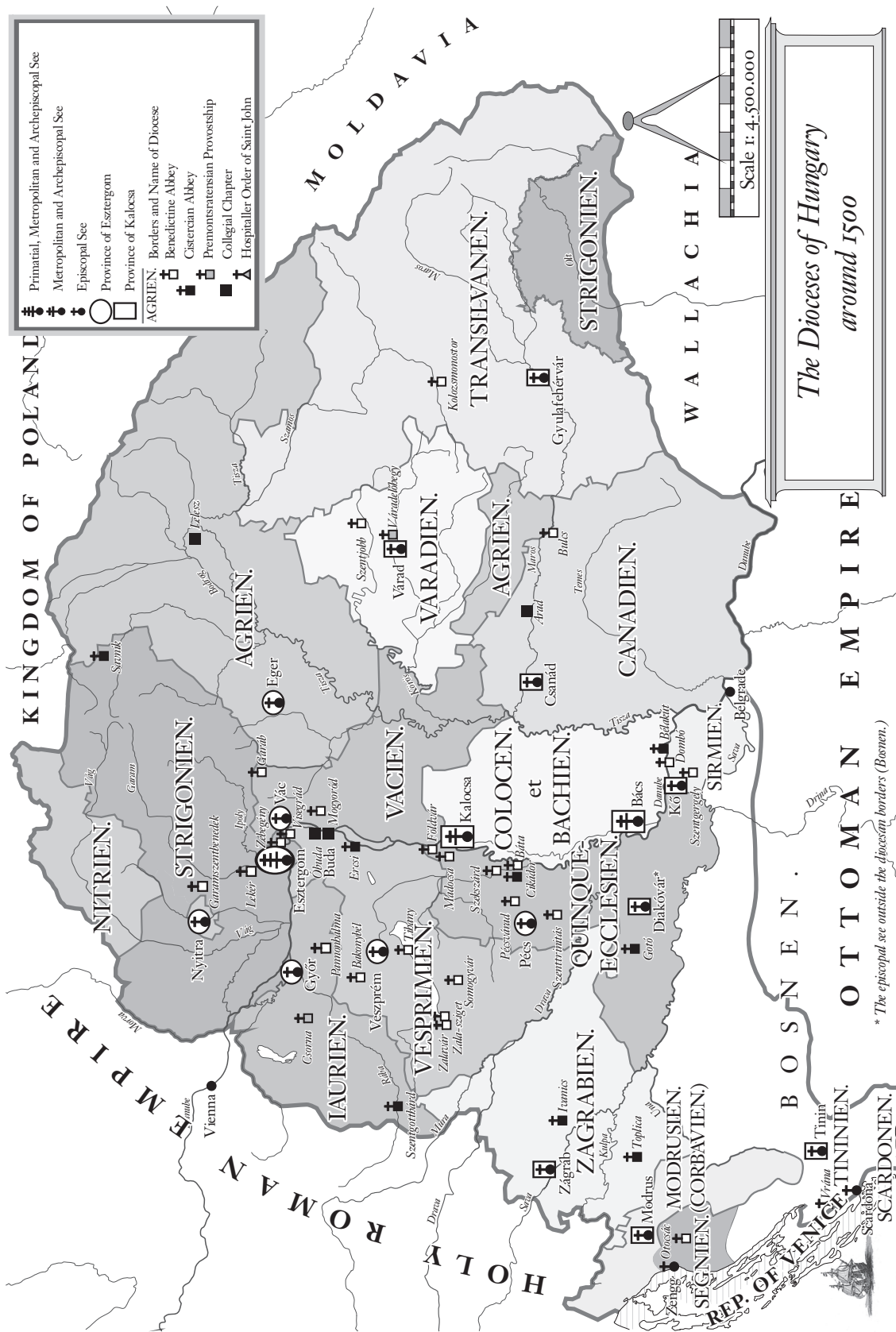
Two of the breves, relating to financial debt, provides important pieces of evidence of Hungarian presence in Italy. In his letter to King Matthias of Hungary, Pope Sixtus IV informed the king that Ioannes Argyropoulos had once lent 300 Guldens to Péter Garázda, Dean of Pozsega (modern Požega), but the sum had not been paid back to him. Argyropoulos was an influential member of the humanist circle in Florence, regarded as one of the fathers of Neo-Platonism. He had established relationships with Hungarian humanists, too: Janus Pannonius, upon visiting Florence, met him twice and attended his lectures with great enthusiasm. Péter Garázda must have stayed in Florence between 1469 and 1471; on the one hand, he joined the humanist circles;

¹ See pp. 65–93.

on the other hand, he acquired valuable codices for members of Hungary's high clergy. He himself bought, as a representational gift, three of these codices for János Zrednai, and one to the bishop Janus Pannonius. What Garázda spent this sum of 300 Ducats on is a matter of conjecture: he may have spent it on spectacularly illustrated codices or used it to cover his daily costs. Imre, son of Kelemen, Provost of Bosnia and Canon of Bács, as well as the Dean Mihály, Canon of Vác, faced problems of the same kind. They took a loan from the commercial house *Medici* and *Pazzi* by the Roman Curia, which they failed to pay back by January 30th, 1477. Imre, son of Kelemen, visited Rome several times on royal diplomatic missions; as he paid many a visit at the *Camera Apostolica*, the sum he borrowed might have been used to cover the taxes to be paid as fees to the Chamber.

The breves that have been recovered include two letters of recommendation as well. In one of them, Pope Sixtus IV recommended a certain Antonius Aloysius, citizen of Venice, to King Matthias of Hungary and Gabriele Rangoni, Bishop of Eger, upon the request of Aloysius's uncle Domonkos, son of Peter, papal scribe and familiar. The identity of the persons in question, however, remains ambiguous; Antonius Aloysius might have been the same person as Alvisé Malombra, who was Bishop of the Diocese of Arbe (Rab) in 1484, and whose familiar relation to Rangoni can be justified. The leading figure in the other letter of recommendation is equally cryptic. When Mihály, canon-reader (lector) at Pécs, arrived at Rome on July 28th, 1477 asking for a letter of recommendation to be addressed to King Matthias of Hungary and Gabriele Rangoni, Bishop of Eger, the registry scribe found his surname illegible, replacing it with some dots. As no *lectors* at Pécs are known from the period between 1472 and 1478, the identification of Mihály's person is subject to further research.

The two volumes of breve registries at the State Archive of Rome seems to be a source to reveal many things which have been almost completely unknown to Hungarian researchers in Rome. Although it is the Vatican's Apostolic Archive (*Archivio Apostolico Vaticano*) that undoubtedly serves as a centre of research on the history of the papacy as well on the relations between Hungary and the Holy See, these two volumes do show that several other Italian collections possess valuable and indispensable documents. In addition, the study of 15th-century breves has recently become a focus of research. In the year 2021, thanks to Sergio Pagano, Prefect of the Archivio Apostolico, the publication of a regesta containing the breves in the earliest volume of registry from the time of Paul II's papacy marked the start of a grand series of publications. The goal of this noteworthy enterprise is to make available for researchers almost ten thousand sources, in the form of Latin regesta, which survive from the period between 1469 and 1493 in the Vatican's breve registries. It is an important duty of Hungarian researchers in Rome to join this recently initiated project by supplementing the 15th-century Hungarian-related breves in the Vatican and other Italian collections with the ones to be found in the Carpathian Basin, as well as by publishing the individual sources in their full textual form, contributing to further research on Hungarian ecclesiastical history, not to mention more general aspects of Hungarian and international historical studies.

AN UNKNOWN CONSISTORIAL SOURCE FROM THE YEAR 1502

*A processus informativus of the Auxiliary Bishop of Eger
in the Este archives at Modena¹*

It was in the late 19th century, when the Vatican Secret Archive had opened to the public, that international research started to pay attention to the records of the “canonical procedures” (*processus informativus, processus inquisitionis, processus canonicus*), including their prosopographic and biographic worth, as well as their values concerning the history of given dioceses. The procedure was reformed and extended during the Council of Trent and, also, subsequently. The goal was to ensure the loyalty and capability of the future generations of bishops. Another aim was to appropriately inform the Roman *curia* about the conditions in the individual dioceses. From the second half of the 1620’s, the registries survive almost uninterrupted in the various files of the Vatican’s Apostolic Archives (*Archivio Concistoriale, Dataria Apostolica, Nunziatura Apostolica in Vienna*).

The procedure did exist before the time of the *Tridentinum*. Based on the decisions of Session 9 of the Fifth Lateran Council, Pope Leo X issued his apostolic decree known as *Supernae dispositionis arbitrio* in 1514. Several elements of the papal constitution had been laid down in the unpublished reform bull of Alexander VI, containing, for the most part, prescriptions concerning the candidate’s personal qualities („*circa sublimes et literatas personas*”). The inspectional procedure and the consistorial report was entrusted to the cardinal-protector in charge of the given territory. Several clauses of Leo X’s decree equalled the formal expression of the general practice that evolved during the 15th century. A *processus* from the year 1464, agreeing in practice with the records (minutes) collected in the first half of the 16th century, placed in the *Archivum Arcis* (the Archive of the Castle of the Holy Angel). It is the earliest surviving document of its kind. The canonical inspection records of Juan de Cerda, Bishop of Barcelona, have been preserved for posterity by being placed among breve drafts in the Vatican Archives.

We can also find sources for the enquiry of episcopal candidates outside the Vatican collections. The private family archive of the Aldobrandinis at Frascati (*Villa Belvedere*), for example, possesses 25 such documents from the heritage of Cardinal Pietro Aldobrandini from the period between 1594 and 1620. Four of these documents (from the years 1614–1617) relate to Hungary; they include the appointment documents of Péter Pázmány to the dignity of Archbishop of Esztergom. The earliest Hungarian-related source among the documents prepared according the prescriptions of the *Tridentinum* is János Pyber’s 1612 procedure at Pécs, found in the *Archivio Concistoriale*. There had been only one earlier document of canonical enquiry, relating to Hungary, known to research, which was conducted about Tamás Tasnádi, Canon of Esztergom and Nyitra (Nitra) in Rome, in September 1518, concerning his appointment to Salona (*Salonen.*) (AAV Arch. Arcis, Arm. I–XVIII, n. 2858).

¹ See pp. 95–110.

The present paper publishes an even earlier document of canonical enquiry, found outside the Vatican, analyzing it and placing it in a historical and historiographic context. It is found in the *Archivio di Stato di Modena, Archivio Segreto Estense, Camera, Amministrazione dei Principi nr. 823. (Filza di documenti vari 1494–1518)*. Its discovery is the merit of the Research Team Vestigia, specifically of the researcher HAJNALKA KUFFART. The source is found in a mixed bunch including material relating to Ippolito d'Este, apparently collected without any organizing principle, not even arranged in a chronological order.

The minutes (records) bear the date April 7th, 1502, written down by the imperial notary public Jerome, secretary to Cardinal Federico Sanseverino, concerning the case of Antonio de Perea, who was Cardinal Ippolito d'Este's candidate to the status of Auxiliary Bishop of Eger. The witnesses heard were as follows. Consalvo de Castro, papal familiar (*comestabilis sanctissimi domini nostri*); Daniele Vivis, Cardinal Francesco Borgia's secretary; Petrus Alamanus, diocesan priest at Esztergom and forty-year-old familiar of Cardinal Este; Martinus de Ezet, diocesan priest at Eger, Este's familiar and *magister domus* of Cardinal Sanseverino as well as earlier familiar of Cardinal Gabriele Rangoni.

Their claims about the candidate can be summarized as follows. He is from Spain, born in the Diocese of Toledo in lawful marriage; he is 32 years old, an observant Franciscan monk, consecrated presbyter, celebrates masses regularly and observing the rules; he is also an excellent preacher. As far as the Bishopric of Eger is concerned, the witnesses described it as one of the largest dioceses of Hungary, with an annual income of about ten thousand ducats. It always has an auxiliary bishop, generally chosen by the diocesan bishop from among his familiars. The auxiliary bishop Matthias of Požega (*Dominus Mathiam episcopus de Popcha*) had died a few years before. One witness, Malombra, recalls Bernát (Bernard), Franciscan monk and Arcadian honorary bishop, who had been auxiliary bishop for about 22 years.

The petition written by Ippolito d'Este to the Pope was copied onto the last page of the document. The petition states that the Diocese of Eger has, as a rule, two auxiliary bishops, but one of them had passed away; therefore, he would like to have Antonio de Perea appointed to a bishop's title in the Bishopric Bugia (Bejaïa, Algeria). He would grant him 200 Florins (Guldens) per annum from his diocese's income to ensure his living appropriate for a bishop.

HAJNALKA KUFFART, GÁBOR NEMES, PÉTER TUSOR

WHO HAS THE RIGHT OF APPOINTMENT?
*The patronage of St. Peter's Altar at Esztergom*¹

The present paper and the attached source publication describes the contents, and publishes the text, of the *libellus* from the lawsuit between Cardinal Tamás Bakóc, Archbishop of Esztergom, and the Cathedral Chapter of Esztergom. The source is

¹ See pp. III–146.

found as Item 1 in *Tribunalia, Sacra Romana Rota, Processus actorum* in the Vatican's Apostolic Archive (*Archivio Apostolico Vaticano*). The Hungarian National Archive received a microfilm copy of the document in 1977 (Reference: X 9042, 31109. sz.); yet, no magnified copy of the microfilm has been made, which is why it has still not been entered into the National Archive's database. As a result, no-one but a small number of people have known that the source exists. The *libellus* consists of sheets of paper bound in a parchment cover, containing a total of 80 pages of text with words and brief summarizing notes of the statements made at the Roman Curia, in order to facilitate the process. The *libellus* was compiled by the notary public Zsigmond Marosi, signing each page; after his notary's clause and official signature, we find the charter of the Convent of Pannonhalma, testifying that Zsigmond Marosi was indeed a recognized notary public in the Kingdom of Hungary.

The lawsuit started upon the transfer of two benefices concerning patronage rights. One of these was the governorship (patronage) of the Altar of St. Peter (and Paul) in Esztergom cathedral, which the members of the Esztergom cathedral chapter granted to their fellow canon, Bálint Budai, on November 16th, 1512, following the vacancy due to the death of the beneficiary, exercising their patron's rights. The archbishop Tamás Bakóc protested, via his advocate, and he also denied the right of the chapter to donate and the canon to accept the benefice. The other issue was the patronage of the building with the Chapel of St. Elizabeth (founded before 1380) in it by the thermal springs at Esztergom-Tapolca, also donated – upon the last beneficiary's death, referring to their patron's rights – to the canon János Szatmári by the cathedral chapter on October 4th, 1510. However, it was soon occupied by force by István Ibrányi, a fellow canon, with the archbishop Bakóc's approval, but against the lawful rights of the chapter as well as his own vow.

The cathedral chapter, in the matter of these two grievances, handed in a supplication to the recently elected Pope, Leo X, asking him to cure their grievances. The Pope appointed the bishop Dominicus de Iacobatiis lucerae (Nocera dei Pagani, Italy) judge in the case, who ordered the parties' advocates to investigate on the matter on August 27th, 1514; the canon Bálint Budai was represented by Henricus Howel, while the archbishop Tamás Bakóc was represented by Egidius Zephrus. The appointed bailiffs – János Rékai, monk and dean at Pannonhalma, as well as the guardian Pál Budai – gave an account of their investigation to the administrator in a letter in the form of a *libellus* on December 15th, 1514. (The benefice of the Chapel of St. Elizabeth, for reasons unknown to us, is not mentioned in the administrator's order.)

The bailiffs held the first session on December 4th, 1514, followed by the second one on December 11th, a week later, when they summoned the parties to appear before them. The last trial took place on December 15th. (Each session was held in the archabbot's palace at Pannonhalma.) Bálint Budai, canon of Esztergom, patron of the Altar of St. Peter (and Paul), attended the trial in person, while none of the advocates of Cardinal Tamás Bakóc, viz. the papal *penitentiarius* Mihály Vitéz Kamarcai, Menyhért Csúti (canon at Fehérvár), and Benedek Alsószegeci (notary public). During the trial, Bálint Budai and Bereck Ivánci, the clerk representing the chapter, presented

the charter of Fülöp *de genere* Türje, Archbishop of Esztergom, issued on April 10th, 1272, documenting the transfer of the patronage of the altar to the chapter, as well as the part relating to the Altar of St. Peter of his visitation at the cathedral chapter; furthermore, he also produced three donation charters of the altar benefice, dated January 2nd, 1453, December 29th, 1485, and November 16th, 1511 (*recte* 1512). (This is the only textual witness of the charters.) The evidence was studied by the canons and beneficiaries of Esztergom who were present at the trial, finding all pieces of evidence authentic; as a result, the *executors* entered the texts into the *libellus*.

The final outcome of the lawsuit (and the trial) is not yet known, due to lack of sources, but it was demonstrably still in progress in the Curia of Rome on October 1st, 1515. Based on later evidence, however, it seems likely that the judge must have decided in favour of the Esztergom cathedral chapter, because – about ten years later – the new patron of St. Peter's Altar was appointed by the Chapter again, the new patron being Miklós Oláh, canon of Esztergom and dean of Komárom, just about starting his career.

NORBERT C. TÓTH

IN SEARCH OF LOST PAPAL BULLS

*The appointment of Girolamo Balbi, Provost of Pozsony, as Bishop of Gurk (1522–1523)*¹

Girolamo Balbi (cca. 1460–1535) of Venice, Provost of Pozsony (Bratislava), poet and humanist, as well as a diplomat of the Kings Vladislaus II and Louis II of Hungary and Bohemia, completing diplomatic missions in several European royal courts, went to serve the Austrian Archduke Ferdinand I, brother-in-law of Louis II, upon his king's approval, in the spring of 1522. One reason for this may have been that, as a diplomat, he must have been aware – after the Ottoman occupation of Belgrade in August, 1521 – of how serious the Ottoman threat on the Kingdom of Hungary was. On the other hand, he could expect an episcopal benefice, promised to him by the two Habsburg brothers, the Emperor Charles V and the Archduke of Austria, thanks to his significant role in bringing about the marriage between Ferdinand I and Anna Jagellonica, realizing the 1515 Habsburg-Jagellonian treaty.

In the end, Balbi received the small Bishopric of Gurk, located in the north-west of the Duchy of Carinthia, under the metropolitan rule of the Archbishop of Salzburg. The bishops, however, were obliged to take an oath of loyalty to the archbishop, against the landlord's rights and interests of the Austrian Archduke. The diocese was in the possession of Cardinal Matthäus Lang (1468–1540), Archbishop of Salzburg, who did not give up his possession upon acquiring the archbishop's seat in 1519. Yet, he was obliged by multiple treaties to pay a yearly duty of 800 Rhenish Florins to Ernest, Duke of Bavaria and Administrator of the Bishopric of Passau, he was not unwilling to

¹ See pp. 147–194.

pass the diocese on to someone else. The Archduke Ferdinand had to consider, besides Balbi, the interests of his powerful chamberlain, Gabriel Salamanca of Castile, Count of Ortenburg, who aimed at acquiring an ecclesiastical benefice for his nephew, Antonio Salamanca-Hoyos, aged 18. The archbishop and the archduke agreed on the details of the project at the Reichstag (imperial assembly) at Nuremberg in the autumn of 1522 (specifically, in mid-November). According to their agreement, Cardinal Lang ceded the Diocese of Gurk to Balbi, who, in turn, obliged himself to continue to pay the yearly fee imposed on the bishopric by his predecessor, as well as to be coadjutor to Antonio Salamanca-Hoyos at Gurk, maintaining his right to inheritance.

This paper focusses on Balbi's mission to Rome as ambassador of Archduke Ferdinand I to Pope Adrian VI, completed together with the ambassador Pedro de Córdoba, during the spring of 1523. The mission proved successful for Balbi: besides accomplishing the tasks he was instructed to carry out concerning issues of political and ecclesiastical government, he succeeded in convincing the Pope to issue papal bulls ensuring his own appointment as bishop, as well as the appointment of Antonio Salamanca-Hoyos as auxiliary bishop. While the original copies of the main charter of appointment issued for Hoyos with the date March 11th, 1523, and the appended charters with the same date as well as March 14th, have been entirely preserved in the charter series of the Archive of the Diocese of Gurk (*Archiv der Diözese Gurk*), today found in Klagenfurt, Girolamo Balbi's charters have been lost.

Balbi, in the summer of 1526, some years after his appointment, resigned his bishopric, and settled in Rome for good. Unfortunately, the registry copies of the bulls do not survive in Lateran series of the Vatican's Apostolic Archive (*Archivio Apostolico Vaticano*), either: the volume in question was destroyed while being carried to Paris – and back to Rome – in the early 19th century. We only know its contents from an indexical volume from the 18th century. The dates of issue and the contents of Balbi's charters can thus be established quite approximately, using other sources relating to the case. The appendix to this paper contains the most important sources relating to the episcopal appointment, in Latin and German, dating from between 1522 and 1524, found in the Vatican, Vienna and Klagenfurt.

BÁLINT LAKATOS

POLYPHONIC NEWS?

*Papal nuncios' reports from Hungary in the mid-16th century*¹

In this paper, we look at the Hungarian references and connections in the reports sent to Rome by the nuncios Girolamo Martinengo, based at Vienna, and Ludovico Beccadelli, at Venice, from the period between 1550 and 1554.

Studying this issue, we may conclude that – as opposed to other nunciatures in Europe, e.g. in France – the reports by the Viennese and the Venetian nuncios do

¹ See pp. 195–209.

include relevant information on Hungary. Both nuncios followed the events in the Carpathian Basin quite closely, interpreting them not *per se*, but along the contemporary great divides, viz. the Ottoman-Habsburg and the Valois-Habsburg oppositions, considering the interests of the Holy See most of all, paying special attention to the War of Parma (1551–1552), which had serious consequences for Italy; the internal war in the Holy Roman Empire (especially the campaigns of Maurice of Saxony); finally, the wars fought against the Ottoman Empire.

It goes without saying that the papal nuncio in Vienna reported in more detail, and more frequently, on Hungarian issues, but the Venetian ambassador did also report on the crucial (sometimes not so crucial) news. Beccadelli, though he reported fake news several times, was in general quite well informed, and had a clear understanding of the political and military situation in the Kingdom of Hungary. At the same time, neither he nor Martinengo was deeply concerned with the state of Hungarian clergy or the spread of Protestantism. Instead, they focussed on military issues such as the Ottoman campaign of 1552, including the siege of Temesvár (Timișoara), Szolnok and Eger; to a lesser extent, they paid attention to politics (such as diets), as well as the events at the royal (imperial) court. Although Beccadelli and Martinengo remained connected, Beccadelli's reports were not based on the latter's news: he gathered information via independent news channels.

Therefore, Rome had a polyphonic source of news about the Kingdom of Hungary, but the different voices of Vienna and Venice did reinforce each other, providing a common voice. Based on our discoveries, we may get to better understand why the papal nuncios of early modern Europe were (indeed, have been, up to the present) delegated to a given head of state, although – in tandem with the weakening of papal powers – their mission became increasingly concentrated on checking and controlling local churches.

VIKTOR KANÁSZ

NUNCIOS AT WAR

Filippo Spinelli in the Prague Court¹

The new papal nuncio, Filippo Spinelli, arrived at the Imperial Court in Prague in 1598. One of his most important tasks was to organize a great holy league to fight the Ottomans. This was important because, formally speaking, it was but the Habsburg Monarchy and the Principality of Transylvania to be at war with the Ottoman Empire. The then monarch of the latter, Zsigmond (Sigismund) Báthory, concluded a dynastic marriage treaty with the Habsburgs on January 28th, 1595, which was a military coalition as well. Pope Clement VIII was attempting to expand this coalition into a great anti-Ottoman holy league with the participation of the Papacy, Poland, France

¹ See pp. 211–227.

and Spain. Spinelli, therefore, was forced to convince the Imperial Court, exhausted by the war, to go on fighting and not to conclude a peace treaty. Moreover, with Zsigmond Báthory leaving Transylvania in 1598, which was followed by his unexpected return and his repeated abdication a few months later, resulted in a crisis of power, which Spinelli was supposed to solve in a way that served the interests of the Holy See. Specifically, Cardinal András Báthory was elected Prince of Transylvania in April, 1599, a move that had not been expected by the Imperial Court.

Rome, however, saw these developments as opportunities to take. The reports (*dispacci*) by the nuncio Spinelli, kept at the Vatican Apostolic Archive (*Archivio Apostolico Vaticano*), reveal the intention of the Holy See to make Cardinal Báthory marry the divorced wife (Maria Christina of Austria) of the former prince, Zsigmond Báthory, who abdicated in favour of the Cardinal; András was, of course, supposed to resign from his duties as cardinal. In practice, this would have meant for the Emperor to accept the existing situation, concluding a new treaty with the new prince on the basis of the 1595 Habsburg-Báthory treaty. The new treaty included the war against the Turks, as well as – due to the religious adherence of the new prince – the protection of Catholics, the most important points for the Holy See. All this, however, would have meant for the Emperor to disregard the Transylvanians' breaking their oaths, as well as accept an increasing Polish influence in the Principality. Specifically, the fact that András Báthory had a rather close relationship with the High Chancellor of Poland, Jan Zamoyski, was virtually known to all parties.

The Pope sent Germanico Malaspina, who knew the Báthorys well, to Transylvania. He was assisted by Spinelli, from Prague. The Pope considered his diplomatic mission so important that he made some corrections to the ambassador's instructions in his own hand. No sooner did Malaspina, the new nuncio delegated to Transylvania, arrived at his destination than Demeter Naprági and István Bocskai visited the Prague court. They were not the ambassadors of András Báthory, indeed, they had not been authorized to act that way; the Cardinal wanted to simply get rid of them, considering both as men of the Habsburgs. Moreover, he personally blamed Bocskai for the death of his nephew, Boldizsár Báthory, put to death by Zsigmond during the conflict resulting from entering the war against the Turks. Spinelli met with Bocskai several times, thinking that the Emperor wanted Bocskai, rather than András, to occupy the Transylvanian throne. This he considered as a threat, since Bocskai was a Calvinist. The nominee, against him, of the Court to head Transylvania was the Habsburg Archduke Maximilian. As for the Emperor, the only reason for negotiating with András Báthory was to gain some time, in order to settle the issue of ruling the Principality by military means. It is not entirely clear whether the nuncio Spinelli suspected at all if the negotiations with András Báthory's ambassadors, who were to arrive later, without any official authorization to act as ambassadors, were meant to serve as preparations for these military actions. However, when the troops of Michael the Brave (Mihai Viteazul) penetrated Transylvanian territory, everything became clear. The cardinal-prince, who had lost the battle of Sellenberk (German: Schellenberg, Romanian: Șelinbăr), was subsequently killed near Csíkszentdomonkos (modern Sândominic); his death resulted in a new state of affairs.

The papal diplomacy reacted to this turn right away, as shown by two of Spinelli's reports, dated February 14th and 28th, 1600, mentioning the status as Prince of Transylvania of Silvestro of the Aldobrandini family, nephew of Pope Clement VIII. The idea originated, needless to say, from Rome, being crucial enough for Spinelli to keep considering it for a month and a half; he received the relevant instruction by the secretary of state from the Eternal City at the very end of the year 1599 or the early days of the year 1600. The idea was not unprecedented. Notably, the name of another of the Pope's nephews (though not by blood), Cardinal Cinzio Aldobrandini *nepos*, had already been mentioned in 1597, when Zsigmond Báthory abdicated for the first time. What the papal diplomacy offered to the Imperial Court was this: Silvestro Aldobrandini was to be granted Transylvania as a prince (*principe*), marrying Maria Christina. In fact, the above-mentioned dynastic treaty and alliance of 1595 between the Habsburgs and the Báthorys would be replaced by an alliance of the Habsburgs and the Aldobrandinis. If realized, this move could have been enormously important, as it would have led to a full-scale restructuring of political relations. With Silvestro Aldobrandini being accepted (as prince), the financial resources would have become available, as the Pope would have been ready to provide for the defence of the Principality, the costs of which were accepted to be around 300,000 *scudos* per year. This sum would have been increased by the income of the Duchy of Correggio, which the Pope was attempting to grant to Silvestro as a benefice, as well as the income of the Principality itself. There was another problem, too: the Duchy, like many other Italian domains, was under excessive Spanish influence. The case of Transylvania and Correggio was not only judged to be a difficult issue by the nuncio Spinelli, but also by his negotiating counterpart, Rudolf Coraduzzi, Imperial Privy Secretary, though he did not consider it impossible to carry out. By the beginning of the new year, in January in particular, the conditions on the above-mentioned alliance had been received from Rome; the timing was hardly accidental.

It is this point where our sources become silent. Silvestro Aldobrandini, together with the entire House of Aldobrandini, are no longer mentioned in historical documents as masters of Transylvania. It was Voivode Mihai who was appointed Governor of Transylvania, but he (just like Prince András Báthory) was forcibly removed by the Imperial Court, due to his opposition to the Imperial General Giorgio Basta as well as his increasingly independent political activity. The efforts of the Holy See concerning András Báthory and Silvestro Aldobrandini did not prove successful. Thereafter, papal diplomacy became concerned with the loss of Kanizsa to the Turks in late 1600, having serious and threatening consequences for the Austrian border lands, which were geographically quite near Italian territory.

TAMÁS KRUPPA

AN APPEAL BY A CANON OF ZAGREB TO ROME AGAINST PÁZMÁNY
*Count János Erdődy's removal from the Bishopric of Eger (Sopron, 1625)*¹

It is a fundamental accepted statement on the early modern Catholic confessionalisation as well as on the history of the papacy that the uninterrupted survival of the structures inherited from medieval times, or, rather, their prolonged dismantling, raised several barriers to the development of confessionalizing modernization to a more stable and comprehensive scale than what was in fact realized. The present paper, continuing and concluding the results of an earlier study, thanks to the Vatican's source base, refines – and places in a historical context – what the aims of the late medieval type at realizing family interests had unfavourable effects on the composition of Hungarian episcopate in the first third of the 17th century.

Tamás Erdődy, Ban of Croatia and Lord Chief Treasurer, attempted both to support his family and to build the bishop's career of his mentally ill son, John, which was dysfunctional for the Diocese of Eger as well as the entire Hungarian hierarchy. The endeavour is not free of internal paradoxes, either. Specifically, Tamás Erdődy was at the same time a supporter of Pázmány's appointment as Archbishop. The contradictory processes of the formation of the Catholic episcopate's composition are brought to a common denominator and made understandable by Klesl's policy, determined throughout by the maxim of Habsburg inheritance after 1614/15. This was why Melchior Klesl, Chairman of the Imperial Privy Council, needed Pázmány, and this must have been why he considered Tamás Erdődy's support important.

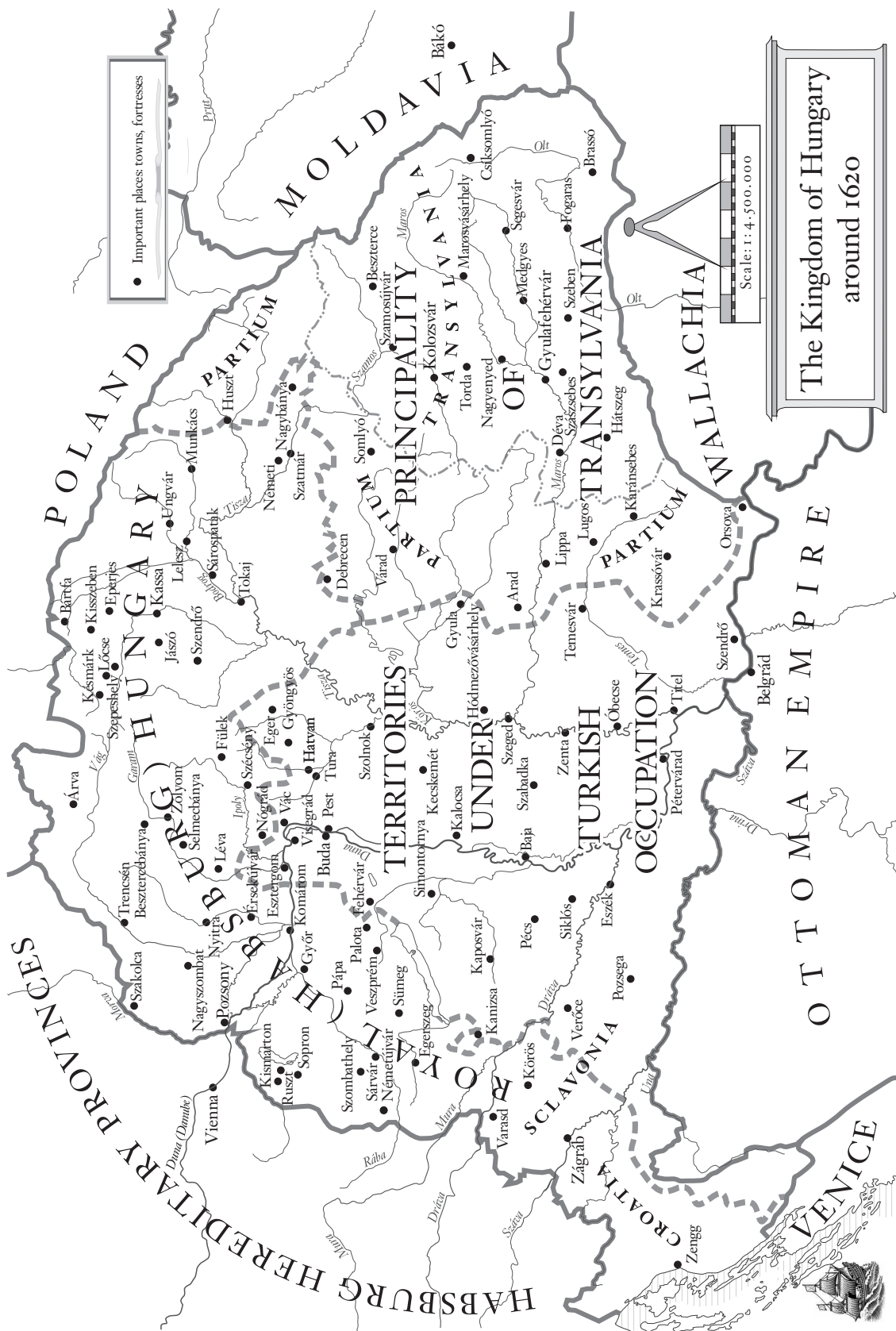
From the sources it seems that the decisions on the appointments to Eger and Esztergom were both made in the spring of 1616. The actual issue of the documents was delayed, though: on the one hand, due to legal difficulties around Pázmány's being a Jesuit; on the other hand, the struggle concerning incomes delayed Erdődy's appointment. Tamás Erdődy went on building his son's nimbus after acquiring the episcopal benefice, but no longer in scientific fields like in Bologna, Parma, and Ingolstadt, but as patron of the arts. The dedication to János Erdődy of a musical piece (Tomaso Cecchini, Venice, 1619) at least alludes to this. It is hardly an accident that the dedication at the beginning of the publication makes reference the role of the bishop's father.

Another important result of the research published in the paper is that it brings to light the conflict between Erdődy and Pázmány, buried in the historical past for four hundred years. The deprivation of the sick count of his episcopal benefice in October, 1625 (a year after his influential father died) at the Diet of Sopron in 1625 has so far been a hidden *fact* in Hungarian history. The significance of this finding is not only the mere statement of the fact of the bishop's removal, but rather the placement of the issue in the process of the gradual deterioration in Hungarian-Croatian relations. In the light of the appeal in the case of the disposition from the Bishopric of Eger, sent to the Apostolic Holy See instantly, this hidden, hitherto unknown, internal conflict

¹ See pp. 229–264.

among Hungary's high and middle clergy can be interpreted as an opposition between two approaches, viz. medieval vs. tridentine. We must also consider the fact, however, that the complaint placed at the Roman Curia against the Archbishop of Esztergom in favour of János Erdődy was accompanied by an attempt at a full-scale dishonouring of Hungary's episcopate. The idea and the realization of the appeal to Pope Urban VIII originates from the Croatian Gáspár Verbanovich, an influential canon at the Zagreb Chapter, who was also the *de facto* author of the document initiating the lawsuit, surviving in the Vatican Apostolic Library's (*Biblioteca Apostolica Vaticana*) series called *Barberini Latini*. The writings of another member of the same chapter, canon György Ráttkay, exhibit a clear and openly expressed anti-Hungarian attitude two decades later. The complaint against Péter Pázmány, Archbishop of Esztergom, sent to the Pope from Zagreb may be regarded as an exceptionally grave and important case, which – apart from violating the ban on directly turning to the Roman Curia – was also against strict Hungarian legal prescriptions. The last such case had occurred more than a century before, when the Augustinians of Körmend initiated a lawsuit against the head of the Hungarian Church.

The Vatican document pressing charges against Péter Pázmány at the Roman Curia, which serve as the chief basis for this study, belongs in essence to the history of the Diocese of Eger, as it addresses the Pope in favour of its disposed bishop. Besides the Archdiocese of Esztergom, the most important scene of the evolution of Catholic confessionalization was the Diocese of Eger, covering almost the entire territory of Upper Hungary. In the case of Esztergom, a functional step was taken in the process of carrying out the Tridentine programme with the appointment of Péter Pázmány, while – along the same political lines of power – it was the Count János Erdődy, a young aristocrat, mentally and psychologically incapable, who was appointed to Eger. The high priesthood of the non-residing count was utilized by his environment, consisting of Croatian clerics, to basically “drain out” the Bishopric's income. The misuse, however, did not lead to serious problems due to the campaigns of Gábor (Gabriel) Bethlen. Upon Tamás Erdődy's death in January 1624, and the Peace of Vienna in May 1624, concluding the second campaign by Bethlen, it became possible, indeed urgent, to solve the problem. Pázmány's move, assisted by the Papal Nuncio, at the Diet of Sopron of 1625, bringing about the deprivation of János Erdődy of the Bishopric of Eger (note that the death next year of the still young aristocrat could not possibly be foreseen and taken into consideration), and the appointment of János Pyber, an experienced bishop consecrated back in 1613, proved to be a step of key importance. His rule saw the re-acquisition of the incomes that founded the future spread of Catholicism, setting them in order and providing for their functional use. The early modern Catholic confessionalization was basically centred around bishops. The removal of Erdődy, incapable of organizing denominations, from his bishop's seat, and his replacement with the capable bishop János Pyber, are interpretable as equally essential, crucial (and also symbolic) steps in the history of the Diocese of Eger, together with most of Upper Hungary, as well as Péter Pázmány's Archbishopric of Esztergom in the early modern history of the Archdiocese and Hungarian Catholicism.

ISTVÁN TELEKESSY'S APPOINTMENT AS BISHOP OF CSANÁD
*Sources in the Medici Archives of Florence (1696)*¹

The Bishop István Telekessy (1633–1715) became known as Bishop of Eger during Rákóczi's War of Independence, being the first to sign the act dethroning the Habsburgs at the Diet of Ónod in 1707. His earlier ecclesiastical career is less familiar, which included his appointment, as canon of Győr, to the episcopal seat of Csanád in 1689. The territory of the Diocese of Csanád had been almost completely destroyed due to the Ottoman occupation; in actual fact, it was only the Franciscans of Szeged who had kept in touch with Hungary's church hierarchy. In the course of the 17th century, the Bishops of Csanád, residing on Royal Hungarian territory, entrusted the Franciscan superior of Szeged with the task of acting as vicar-general, fulfilling the pastoral and organizational duties even under Turkish rule. During the Ottoman war between 1683 and 1699, the part of the region of Banat between the rivers Danube, Tisza, and Maros (called *Temesköz* in Hungarian) suffered from constant fighting, making it impossible for István Telekessy to even consider residing in his diocese and starting its reorganization. This was one of the reasons why he did not even initiate the process of the papal approval of his episcopal title in Rome, which took place as late as 1696 when he had been persuaded by the Cardinal Lipót Kollonich, Archbishop of Esztergom, to appear at the Viennese Nunciature, requesting the process of approval to start. The process consisted of two parts, the stage at the Nunciature and the one in Rome. The Nunciature was temporarily headed by the auditor Francesco Maria Abbati, who carried out the canonical inspection of the nominee according to the established procedure, during which heard three witnesses, the Jesuit fathers Gábor Hevenesi, Márton Szentiványi and Maximilian Scherhackl, recording their testimonies, which related in part to the person nominated, but also to the conditions in the Diocese of Csanád. The testimony given by Gábor Hevenesi includes hitherto unknown biographical data about Telekessy, notably, that he had been offered the status of Hungarian Royal Chancellor by the Viennese Court, but he refused. The witnesses unanimously judged Telekessy, who had completed theological studies in Rome, to be eligible for bishop. At the same time, all of the three witnesses pointed out that the Bishopric of Csanád had been almost fully destroyed, and it is only the local Franciscans to be relied upon in the pastoral process. After the documentation of the bishop's canonical inspection had been completed at the nunciature, it was sent on to Francesco Maria de' Medici, the Habsburgs' Cardinal-Protector. As Cardinal Medici did not live in Rome, he could carry out the Roman process of approval through his agent, the Abbot Fabrizio Agostini. As we learn from the correspondence between Cardinal Medici and his agent, the imperial diplomatic representatives in Rome (Count Georg Adam von Martinitz, Imperial Ambassador, Cardinal Johannes von Goëss, Prince-Bishop of Gurk, and François Chassignet, ambassadorial secretary) were slow to react to the documents and instruction received from Vienna. Fabrizio Agostini was finally able to cooperate

¹ See pp. 265–276.

with the abbot Gianbattista Mariotti, Roman agent of Cardinal Lipót Kollonich, after which the process of the papal approval of István Telekessy was unhindered. At the papal consistory of August 13th, 1696, Cardinal Francesco del Giudice, joint protector, gave an account of the Bishop of Csanád's case, which was the second proposition (*propositio*). Pope Innocent XII also gave his approval for the procedure to be carried out *gratis*, considering the destruction suffered by the Diocese of Csanád. The abbot Mariotti sent the bull reinforcing Telekessy to Cardinal Kollonich on November 3rd, 1696. Not much later, viz. in the year 1699, however, Telekessy was appointed Bishop of Eger. The reorganization and rebuilding of the Diocese of Csanád could not start before 1716, after Temesvár (Timișoara) had been recaptured from the Turks by the Christian troops. The process of the reconstruction of the diocese started in the 1720's, first with Szeged as its centre, followed by Temesvár later.

BÉLA VILMOS MIHALIK

NEWS OF A CONCLAVE IN GYŐR

*Letters by Bartolomeo Pinto Poloni, Roman Agent, sent to Ferenc Zichy,
Bishop of Győr, in 1769¹*

Research on agents, as well as bringing to light and publishing the letters sent by them to their principals (clients), provide enormous opportunities for us to form a clear view of how well-informed the principals were as well as of the nature of their concerns. This holds especially for the bishops of Hungary, who maintained relationships beyond Vienna, viz. with Rome, via their agents. Ferenc Zichy, Bishop of Győr (1743–1783) was no exception: he employed agents working in Rome for three decades. Zichy's three Roman agents came from the same family; they were Pietro Poloni, Bartolomeo Pinto Poloni and Francesco Poloni.

An exceptionally important point in the history of these relationships was the year 1769, when, with the death of Pope Clement XIII in early February, a conclave had to be summoned in Rome. Zichy's current agent, Bartolomeo Pinto Poloni, wrote as many as twenty-one reports during that year, eleven of which date from the period of the conclave. Zichy was informed by his Roman agent on the identity of the cardinals arriving at the Eternal City, the current gossip in Rome, as well as the situation at the conclave. The agent, usually present at public events, provided precise and concise reports. As Poloni generally attached printed documents and newspapers to his reports, the Bishop's Court at Győr had a relatively comprehensive view on the news of the Roman events that had taken place about a week earlier.

The conclave of 1769 was extremely important: the great Catholic courts of Europe, led by the Bourbons, had decided to concentrate their powers on helping to St. Peter's throne a pope who would serve their political goals, including the issue of

¹ See pp. 277–297.

the dissolution of the Jesuit Order and the recognition of the territorial expansion of France and Naples. As a result, the conclave turned out to be a great European project, in which the Habsburg Empire mostly acted as an observer. Nonetheless, the Viennese Court kept being informed through their agents. My paper evaluates Pinto Poloni's letters and compares them to the letters sent by Francesco Brunati, Roman agent of the Imperial Vice-Chancellor Colloredo, and, as such, a well-informed person with access to the innermost circles.

RÓBERT OLÁH P.

THE EARLIEST *PROCESSUS* OF THE DIOCESE OF SZÉKESFEHÉRVÁR (1777)¹

The canonical investigational processes relating to the appointment to an episcopal or archiepiscopal position (*processus informativus*; *processus inquisitionis*; *processus canonicus*), known also as *episcopal processes*, contain valuable materials which serve as important, but hitherto not much studied, sources for historical research. Ignác Nagy de Séllye (1777–1789) was appointed first Bishop of the recently created Diocese of Székesfehérvár (*Albaregalen.*) in 1777. In connection with his appointment, following the legal prescriptions, the Nuncio at Vienna carried out the canonical process of the inspection of the state of the Diocese. We can find related material in the Vatican Apostolic Archives at two locations, viz. the Consistorial Archive and the Archives of the Viennese Apostolic Nunciature.

The collegiate chapter, named after the Assumption of the Blessed Virgin Mary, was founded by King (Saint) Stephen I. It may have been founded on the basis of the *capella regia*, or royal chapels, with a long tradition in the West; Székesfehérvár was namely a royal city, where the medieval kings of Hungary were crowned and generally also buried. It was a privileged provostship, which was surely granted (from the 13th century on) full passive *exemptio*. During the wars with the Turks, it was under Ottoman rule almost continually between 1543 and 1688. Upon the liberation of the city, the provosts attempted to restore the collegiate chapter, although without much success. This may be one of the reasons why neither the Diocese nor the Cathedral Chapter of Székesfehérvár have inherited the rights of the medieval provostship. In accordance with the monarch's request, the consistory of November 12th, 1776, gave its preliminary approval of the creation of the diocese and the chapter. Queen Maria Theresa founded the new diocese (along with the Diocese of Szombathely), appointing Ignác Nagy, Provost of Kaposfő and Cantor Canon (*canonicus cantor*) of Veszprém, as the first bishop (1777–1789). In his bull starting *Cunctis ubique* of June 17th, 1777 (known in Hungarian law as *bulła confirmatoria*), Pope Pius VI. reinforced the foundation of the Bishopric, which became a suffragan diocese of the Archbishopric of Esztergom. Its territory was carved out of the Diocese of Veszprém: Fejér

¹ See pp. 299–306.

county as well as parts of Pilis county came under the jurisdiction of the new bishop. According to claims by witnesses, the territory of the diocese contained sixty parishes, but consistorial documents as well as historical research point to sixty-two of them. The expected income of the Diocese was initially estimated to be around 15 thousand Florins (Guldens). Besides the income provided by tithes, the bishop was given the goods of the former privileged provostship as well as the goods of the Jesuits at Székesfehérvár before the dissolution of the order. It was the parish church of St. Stephen of medieval origin but built, in fact, not much earlier, that became his cathedral. A cathedral chapter with six members was also created, for the maintenance of which was planned to be based on the domains (demesnes) of Sukoró, Pákozd, Etyek, Gyúró and Sósút, whose goods belonged in most part to the collegiate chapter of Székesfehérvár before the Ottoman occupation; after the liberation from Turkish rule, to the Jesuits of Komárom (until the order was dissolved). Part of today's Sósút (Barátháza) was also given to the chapter.

There were two witnesses to the episcopal process, relating to the diocese. One of them was György Bernáth, who – as a clerk at the Hungarian Chancellery – may have been familiar with the conditions in Székesfehérvár; the other one was Márk Franyul (Marko Franjul), canon of Modrus (Modruš), who had served in the Diocese of Veszprém, and – as he claimed himself – the parish priest at Székesfehérvár as well.

TAMÁS TÓTH

VILMOS FRANKÓI'S RESEARCH REQUESTS
IN THE VATICAN APOSTOLIC ARCHIVES (1881–1885)¹

The aim of the present paper is to analyse, and elaborate on, the requests of research (between 1881 and 1885) by Vilmos Frankói, preserved at the Vatican Apostolic Archives (*Archivio Apostolico Vaticano*). For the most part, this is performed by embedding the requests preserved in the Prefectorial Archives, available by special permission, into the literature on the topic. Providing an overview of the conditions in the Vatican's Secret Archives, using them to form an overall picture of the work of Vilmos Frankói, canon and historian, chief secretary of the Hungarian Academy of Sciences, at the Vatican, especially as far as the beginnings of the publication of the series *Monumenta Vaticana Hungariae* are concerned.

During the period when Frankói joined the research on Vatican sources, the regulation was to hand in the request to the papal Secretary of State, who – upon approval – passed it on to the head of the Archives. The request was expected to contain a detailed description and justification of which documents the researcher wished to examine and to what end. The requests of Vilmos Frankói (1881–1885), found in the Prefectorial Archives of the Vatican Apostolic Archives, do meet these requirements.

¹ See pp. 307–321.

Once the request had been approved, the scholar was allowed to study the documents in the reading room, under the strict supervision of the archive's personnel. Fraknói, besides conducting negotiations on the organization of the work on *Monumenta Vaticana*, succeeded in starting his exploration in the Vatican Secret Archives after May 26th, 1881. This is proved by his requests: in his request dated May 15th, Fraknói – referring to an earlier letter by Haynald – addressed the Cardinal and Secretary of State Ludovico Jacobini, in order to be granted permission to go on studying the sources surviving from the 1300's and the 1520's in the volumes of *Nunziatura della Germania* and *Litterae Principium*, as well as in the letters of Cardinal Campeggio and Pope Clement VII. Fraknói requested an extension of his permit on June 6th, 1881, attaching a longer list of items he intended to study. Then, in his 1885 request, he gave an account of the increasing number of young Hungarian historians who joined the project, having seen its initial success as well as the results revealed in relation to Hungary.

This paper offers a brief overview of the first years of the history of the *Monumenta Vaticana Hungariae* (1881–1892/1909), tracing, most of all, Fraknói's work, who did pioneering work to establishing the ever-important pillars underlying the relations between the Holy See and Hungarian scientists.

KATALIN NAGY

“THIS IS BUT PURE HUNGARIAN MADNESS”

Sources on the aftermaths of the bull ‘Christi fideles graeci’¹

The creation of the Diocese of Hajdúdorog for Greek Catholics with a Hungarian identity in the year 1912 caused intense internal and external political debates, leading to some extreme expressions of anger and diplomatic bouts. The Romanians in Hungary, as well as public opinion in the Kingdom of Romania, considered the step as an attack on them by the Budapest government, since about half of the parishes of the newly established diocese had been transferred from the dioceses of the Romanian Greco-Catholic metropolitan domain of Transylvania. The creation of the diocese, initiated by Francis Joseph (Franz Joseph) I as apostolic King of Hungary, was preconized by Pope St. Pius X in his bull *Christi fideles graeci*. The bull itself represented, as interpreted by Romanians, the injustice they suffered, the subjugation of Romanian Greek Catholics by the law, and a threat to Romanian national identity. The peace treaty of Trianon cured, indeed amply compensated for, the Romanians' grievances, due to which the *Christi fideles graeci* became a symbol of past harassments in the period between the two world wars. Romanian fears were again revived by the Second Vienna Award: as the Romanian-Hungarian border had been altered, Miklós Dudás, Bishop of Hajdúdorog, proposed a re-transfer of the parishes that had been categorized

¹ See pp. 323–339.

as belonging to his diocese in 1912 but placed under the supervision of the metropolitan dioceses in 1919. Starting in the autumn of 1940, the relevant officials were attempting to find a solution during a long series of meetings as well as by commissioning an apostolic inspector; these attempts, however, lost their relevance (much like the revision of the bull *Christifideles graeci*) as a result of the war and its consequences.

This study, based on two private letters and a diplomatic reminder (found in the papal *Archivio Storico della Segreteria di Stato*), attempts to show what Romania's "official" opinion about the problem was on the one hand; on the other hand, it presents the views of the Senator Mariu Theodorian-Carada, a veteran of Romanian politics, who kept following the endeavours of Hungarian Greco-Catholics for three decades, playing his part in the fight against *Christifideles graeci*. His attitude and thoughts were definitely influenced by what the Cardinal Mariano Rampolla said to him about the Hungarian Greco-Catholic movement during a private conversation in 1910: "*This is but pure Hungarian madness*".

TAMÁS VÉGHSEŐ

THE NEGOTIATIONS BETWEEN JÓZSEF GRÓSZ, ARCHBISHOP OF KALOCSA-BÁCS,
WITH ALVARY GASCOIGNE, BRITISH ENVOY TO BUDAPEST, IN 1945¹

This paper presents and analyzes two reports by Alvary Gascoigne, British Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary in Budapest (1945–1946), in which he informed the British Government about his negotiations with József Grósz, Archbishop of Kalocsa-Bács (1943–1961). Copies of these reports were also sent by the diplomat to his Vatican counterpart, Sir Francis D'Arcy Osborne, Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary based in Rome. The documents, preserved in the papal *Archivio Storico della Segreteria di Stato*, were forwarded by the latter diplomat to Domenico Tardini, papal Substitute of the Secretariat of State, who was also in charge of the international relations of the Apostolic Holy See as Secretary of the Holy Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs. Pope Pius XII was, thus, able to receive news of the recent developments in Hungary's ecclesiastical and political conditions, from direct Hungarian sources via British mediation at the end of World War II.

Having given an outline of the historical background as well as Gascoigne's career, we present an account of two meetings of the Archbishop and the Envoy (taking place on May 28th and July 23rd, 1945). During these meetings, the two men discussed the current political, social and ecclesiastical situation, as well as the Hungarians' experience of the Soviets and the Communists. The important issue of realizing land reform and property redistribution was also raised, just like the difficulties of maintaining and managing the extensive ecclesiastical organization. Besides, the state of the Hungarian legal system, as well as the coming parliamentary elections, were also discussed by the Archbishop and the Envoy.

¹ See pp. 341–358.

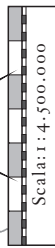
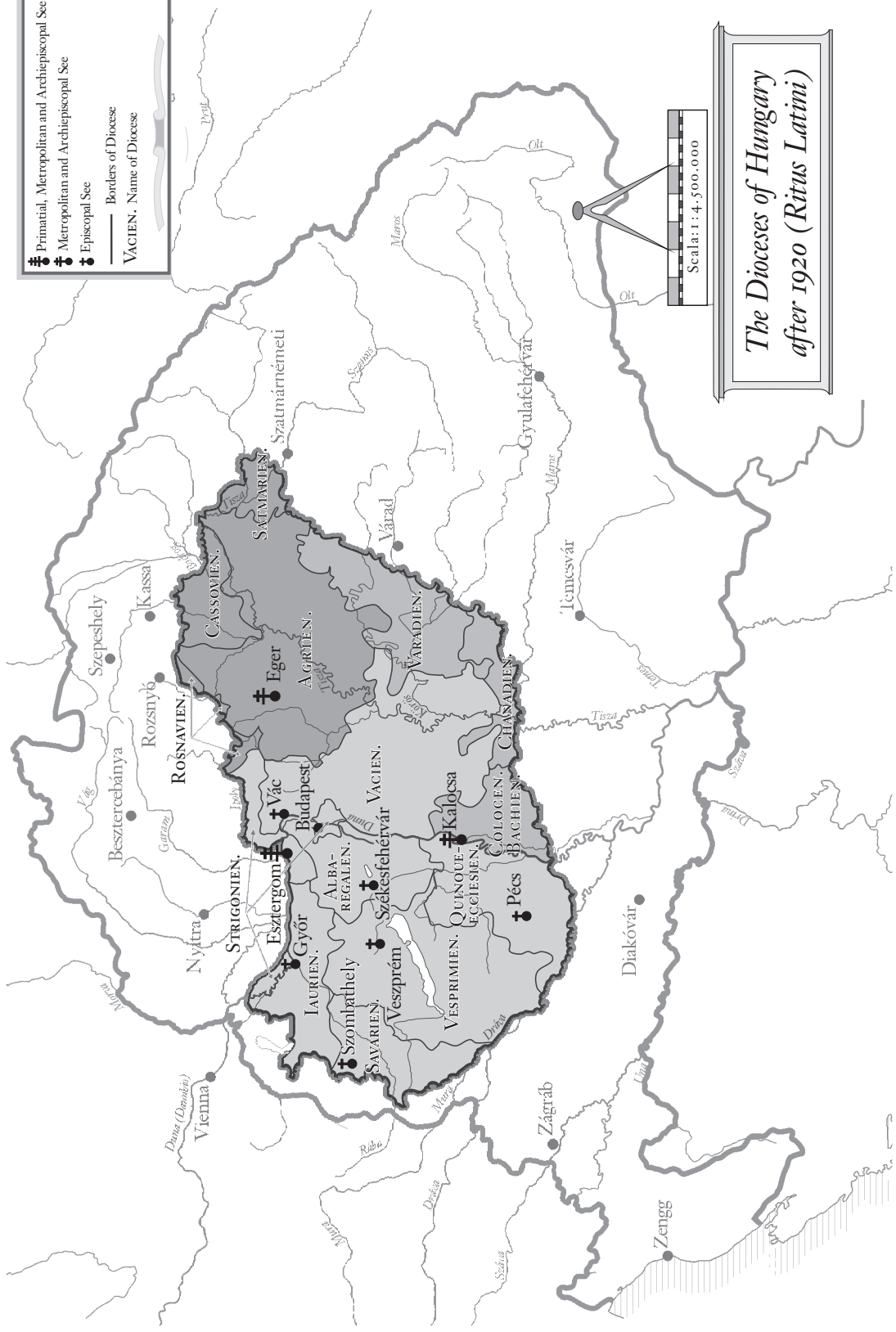
Primate, Metropolitan and Archbishop See

Metropolitan and Archbishop See

Episcopal See

Borders of Diocese

VACIEN. Name of Diocese

*The Dioceses of Hungary
after 1920 (Ritus Latini)*

Gascoigne offered to open a communication channel between Hungary's Catholic Church and the Apostolic Holy See, which the Archbishop Grósz did accept. That is how Grósz's report (dated September 2nd, 1945) to Pope Pius XII on the state of the Hungarian people and their Church found its way to the Eternal City. Finally, to conclude our paper intended as a publication of sources, we briefly discuss the Archbishop's Anglo-American connections and their effects, with special regard to their reception during the Archbishop's show trial in 1951.

GYÖRGY SÁGI

VINCE TOMEK, PIARIST GENERAL, ADVISOR AND CHRONICLER
OF VATICAN DIPLOMACY¹

Besides the Nunciatures, the General Curiae of monastic orders, seated in Rome, have played a significant role in assisting the Apostolic Holy See in modern times, having a comprehensive picture of the issues of the places they serve at, thanks their international presence. During the years after 1945, these internal transmission channels became even more valuable: after the Soviet occupiers had expelled the Apostolic Nuncio Angelo Rotta from Budapest, there was no official diplomatic mission of the Holy See delegated to Budapest. It was mostly the Cardinal József Mindszenty who took responsibility for representing and informing the Vatican.

In post-war Rome, there were Hungarian monks serving at almost all of the significant male monastic centres. An outstanding one was Vince Tomek, elected Piarist general in 1947. Tomek, who spoke several languages, played an especially important role, since a great number of Piarist monasteries and schools, now headed by him, were located in the Eastern (Soviet) Bloc. Moreover, being the head of a monastic order which maintained Catholic grammar schools, he had direct experience of the process of Sovietization as well as the communists' political concepts regarding education. After the nationalization of Hungary's church-operated schools on June 16th, 1948, which had tragic consequences for the Piarist order, the main mission of which was teaching, he (Tomek) paid a visit to Hungary between July 26th and August 16th, attempting to achieve an exemption of monastic grammar schools from being nationalized.

In the autumn of 1948, he acted as aide to Gyula Czapik, Archbishop of Eger, who went to Rome aiming at a settlement of the situation regarding the ecclesiastical policies in Hungary – being a monastic order's general, he felt quite at home in the Curia's offices; even the employees working for the papal Secretariat of State often turned to him for advice, as Giulio Barbetta, who worked for the Secretariat, did in May 1949, on the issue of whom to appoint as Bishop of Veszprém. In the end, it was

¹ See pp. 359–377.

the Dominican monk Bertalan Badalik, supported by Tomek, who became Bishop of Veszprém. Vince Tomek kept paying continuous attention to the events in Hungary, especially the renewed negotiations during the Second Vatican Council, of which he kept a diary full of data. His bequeathed property, stored in 25 chests, includes 7 chests with 90 diaries in them, containing 5534 pages of notes from the period between 1949 and 1975. The processing of his inheritance has now started, thanks to the Fransiscan monk KÁLMÁN PEREGRIN, the continuation of which is an important task in getting to know the history of the Hungarian Church, of emigration, as well as the Second Vatican Council.

BALÁZS RÉTFALVI

Translated by LÁSZLÓ KRISTÓ